УДК 005.21 : [332.1+331.5+336+314.8] (477.52)

Сумська міська рада
Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України
вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна
тел. +380542334049

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
Сумського державного університету
д-р фіз.-мат. наук, професор
_____ А. М. Чорноус
(підпис)

ЗВІТ

з виконання робіт із розроблення науково-технічної продукції
за договором № 254/34-18 від 14.05.2018 р.
«Стратегія розвитку міста Суми до 2027 року. Аналітична частина»

(в остаточній текстовій редакції)

Начальник науково-дослідної частини
Сумського державного університету

_____ Д. І. Курбатов
(підпис)

Керівник НДР
директор Навчально-наукового інституту
фінансів, економіки і менеджменту імені Олега Балацького
Сумського державного університету

_____ Т. А. Васильєва
(підпис)

2018 р.

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР
Директор навчально-наукового інституту фінансів,
економіки і менеджменту імені Олега Балацького
Сумського державного університету,
д.е.н., професор _____ Т.А.Васильєва
(підпис)

Відповідальні виконавці:

Професор кафедри економічної кібернетики
навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС»
Сумського державного університету
д.е.н., професор _____ С.В.Лєонов
(підпис)

Завідуючий кафедрою фінансів і підприємництва
навчально-наукового інституту фінансів, економіки і
менеджменту імені Олега Балацького
Сумського державного університету,
к.е.н., професор _____ В.М.Боронос
(підпис)

Професор кафедри фінансів і підприємництва
навчально-наукового інституту фінансів, економіки і
менеджменту імені Олега Балацького
Сумського державного університету,
к.т.н., доцент _____ В.Т.Александров
(підпис)

Асистент кафедри управління
навчально-наукового інституту фінансів, економіки і
менеджменту імені Олега Балацького
Сумського державного університету _____ І.А.Вакуленко
(підпис)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 138 с., 36 рис., 12 табл., 69 джерел.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТА, СЦЕНАРНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІСТА, МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА, SWOT-АНАЛІЗ, ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ, РИЗИКИ, КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ.

Об’єкт дослідження – аналітична частина стратегії розвитку м. Сум, що вміщує: методологію формування стратегії, соціально-економічний аудит, сценарний аналіз, SWOT-аналіз та аналіз конкурентних переваг у розвитку міста.

Мета роботи – проведення соціально-економічного аудиту розвитку міста, аналізу місцевої типології, розроблення профілю громади міста, проведення SWOT-аналізу розвитку міста, визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у розвитку міста Сум.

Метод дослідження – статистичний аналіз під час проведення соціально-економічного аудиту розвитку міста Сум, експертні оцінки під час проведення SWOT-аналізу розвитку міста (визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз).

Одержані результати можуть бути використані органами місцевого само-врядування під час реалізації програм соціально-економічного розвитку м. Сум.

Прогнозні припущення щодо розвитку об’єкта дослідження – збереження міграційних та демографічних тенденцій, відсутність форс-мажорних подій (військова інтервенція, революція тощо).

Умови одержання звіту: за договором. Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна, тел. +380542334049.

ЗМІСТ

С.

Реферат..... 3

Перелік умовних позначень..... 5

Вступ..... 6

1. Розроблення методології формування Стратегії розвитку міста Сум на період до 2027 року..... 8

2. Проведення аналізу місцевої типології, розроблення Профілю громади міста та соціально-економічного аудиту розвитку міста Сум..... 21

3. Проведення сценарного аналізу та формування базового, оптимістичного та песимістичного сценаріїв розвитку міста Сум..... 77

4. Проведення SWOT-аналізу та визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у розвитку міста Сум..... 92

5. Проведення аналізу конкурентних переваг і визначення природних, загальних та унікальних переваг у розвитку міста Сум..... 123

Висновки..... 126

Список використаних джерел..... 129

Додаток..... 137

Перелік умовних позначень

ВРП – валовий регіональний продукт.

ВМП – валовий муніципальний продукт.

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю.

ДП – державне підприємство.

ПАТ – публічне акціонерне товариство.

ПП – приватне підприємство.

СМР – Сумська міська рада.

SMART – визначення індикаторів розвитку територій (міст) при розробленні та впровадженні стратегій економічного розвитку.

ВСТУП

У місті вже здійснювалася діяльність щодо створення стратегічних документів. Стратегічний план економічного розвитку м. Сум було розроблено Експертним комітетом за сприяння проекту «Економічний розвиток міст» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у 2007 році [1]. В той же час, трансформація економічного та політичного середовища, розгортання військової агресії на Сході України та цілий ряд інших факторів ендогенного та екзогенного походження потребують коригування наявних стратегічних орієнтирів у розвитку міста.

Аналітична частина Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року передбачає проведення соціально-економічного аудиту розвитку міста, аналізу місцевої типології, розроблення профілю громади, проведення SWOT-аналізу, визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у розвитку міста. Аналітична частина Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року розроблена Сумським державним університетом разом із фахівцями Сумської міської ради (далі – СМР).

Нормативно-правовою основою аналітичної частини Стратегії розвитку міста є Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 року № 621 (зі змінами) [2, 25]. Для аудиту соціально-економічного розвитку м. Сум були використані дані, офіційно надані Головним управлінням статистики в Сумській області. Під час аудиту було використано низку основних стратегічних документів, зокрема Державну стратегію регіонального розвитку до 2020 року, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 (зі змінами) [3, 25].

Метою розроблення Аналітичної частини Стратегії розвитку міста є створення орієнтирів соціально-економічного розвитку на період до 2027 р., які використовуватимуться в процесі підготовки проектів бюджету м. Сум, цільових програм та прогнозних документів, що буде сприяти підвищенню спроможності місцевої влади до планування соціального й економічного розвитку м. Сум.

Розроблення Аналітичної частини Стратегії розвитку міста стало черговим кроком до посилення взаємодії між органами місцевого самоврядування та освітніми закладами міста Сум для об’єднання наукового й практичного потенціалів з метою розроблення більш якісних і теоретично обґрунтованих планових та програмних документів соціально-економічного розвитку міста Сум.

1. РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА СУМ ДО 2027 РОКУ

Стратегічне планування в системі управління місцевим розвитком є соціо-еколого-економічною діяльністю територіальної громади, спрямованою на її подальший розвиток у контексті забезпечення якості життя населення, а також прийняття обґрунтованих рішень з урахуванням об’єктивних економічних закономірностей. Застосування стратегічного підходу в управлінні на регіональному рівні спрямоване на забезпечення підвищення конкурентоспроможності території та покращення її інвестиційного клімату.

Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» від 31.03.2016 № 79 [4] визначає «склад та зміст методики, строки її розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації».

Відповідно до затвердженої Методики Аналітична частина є основою для визначення «конкурентних переваг, викликів та ризиків для регіону, містить детальний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіону та результати моніторингу і оцінки результативності виконання завдань діючої регіональної стратегії» [4].

Відповідно до затвердженої Методики вона повинна мати такі елементи:

- географічне розміщення, суміжні території;
- ландшафтні особливості рельєфу, характеристику ґрунтів та гідрологію;
- природно-ресурсний потенціал, кліматичні умови;
- адміністративно-територіальний поділ та формування об’єднаних територіальних громад;
- демографічну ситуацію, ринок праці;

- інфраструктуру (транспортну, екологічну, енергетичну, промислову, зв’язку, соціальну);
- планування території регіону чи його окремих частин;
- особливості соціально-економічного розвитку в динаміці за останні п’ять років;
- розвиток підприємницького середовища;
- розвиток міст та сільських територій;
- екологічну ситуацію;
- фінансово-бюджетну ситуацію;
- результати проведення моніторингу та оцінювання результативності реалізації діючої регіональної стратегії [4].

Вищезазначений Наказ визначає також склад експертної групи, яка здійснює відбір технічних завдань на проекти регіонального розвитку (група експертів, які мають практичний досвід із питань розроблення та впровадження проектів регіонального розвитку) [4]. Відповідно до офіційних рекомендацій до складу цієї групи необхідно залучати «представників асоціацій та інших об’єднань органів місцевого самоврядування, агенцій регіонального розвитку, громадських об’єднань, наукових установ, інших юридичних осіб та фізичних осіб» [4].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів від 11.11.2015 р. № 932» [5]. «Проект регіональної стратегії повинен визначати:

- тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіону;
- стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період;
- оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей;
- основні завдання, етапи та механізми їх реалізації;
- систему моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональної стратегії» [5].

Постановою також чітко визначені терміни: «розроблення проекту плану заходів на три роки періоду дії регіональної стратегії (перший етап) починається не пізніше ніж через місяць після затвердження регіональної стратегії» [5], «розроблення проекту плану заходів на наступні чотири роки періоду дії регіональної стратегії (другий етап) починається не пізніше ніж за 15 місяців до завершення першого етапу» [5].

Вхідною інформацією та основним орієнтиром для розроблення Аналітичної частини Стратегії є запропонований фахівцями Сумської міської ради [6] загальний план розроблення Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року (далі – Стратегія) та визначені основні етапи її реалізації (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Ключові етапи загального плану розроблення Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року [4, 8–11]

Етап 0	Визначити методологію та комплекс заходів із розроблення Стратегії, зібрати інформацію про стан розвитку громади
Етап 1	Провести соціально-економічний аудит і аналіз місцевої типології. Результати оформити у вигляді окремого розділу Стратегії – «Профіль громади»
Етап 2	Провести SWOT-аналіз. Визначити порівняльні переваги, проблеми розвитку, можливі ризики. Здійснити порівняння загроз із слабкими сторонами. Провести ретельний аналіз взаємозв'язків усіх елементів за допомогою SWOT-матриць
Етап 3	Провести аналіз конкурентних переваг, визначити природні, загальні та унікальні переваги
Етап 4	Сформувати систему цілей стратегії місцевого розвитку з таких елементів: Стратегічне бачення – довгостроковий горизонт (10–15 років), Пріоритети місцевого розвитку – довгостроковий горизонт (10–15 років), Стратегічні цілі – середньостроковий горизонт (3–5 років), Оперативні цілі – короткостроковий горизонт (1–3 роки)
Етап 5	На підставі результатів аналітичного етапу та стратегічного бачення визначити стратегічні напрямки (пріоритети), стратегічні цілі та оперативні завдання
Етап 6	Сформувати «дерево цілей» стратегії місцевого розвитку
Етап 7	Операційна частина Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року. Компонентні плани. Розробити компонентні плани (три компоненти – економічний розвиток, соціальний розвиток та захист довкілля) як основу Стратегії, що поєднує довгострокові (стратегічні) й короткострокові (операційні) перспективи

Процес стратегічного планування передбачає три послідовні та взаємозв'язані етапи: аналіз – планування – впровадження, яким зазвичай властива циклічність із поверненням до першого етапу, враховуючи результати проведеного моніторингу та

необхідність внесення коригувань за результатами повторного аналізу, але на якісно новому рівні.

Необхідно зазначити, що стратегічне планування не розглядається як одноразовий захід, що полягає в розробленні стратегії розвитку. Необхідною умовою ефективності стратегічного планування повинне бути здійснення постійного моніторингу досягнення індикативних показників, які формують комплексну багаторівневу ієрархічну систему відображення ефективності реалізації завдань та свідчать про їх відповідність стратегічним цілям.

Відповідно до методології [10] визначення індикаторів здійснюється на основі критеріїв SMART, яка одержала назву за їх першими літерами:

1) «Specific – конкретні цільові види діяльності/послуг/заходів;

2) Measurable – вимірні, тобто такі, які безпосередньо підлягають контрою за їх виконанням та моніторингу змін в їх динаміці;

3) Appropriate – відповідні (тобто узгоджені по вертикалі та горизонталі, а також приведені у відповідність до стратегічних цілей);

4) Realistic – реалістичні, тобто визначені на основі наявних ресурсів;

5) Time-bound – визначені в часі [10]» (рис. 1.1).

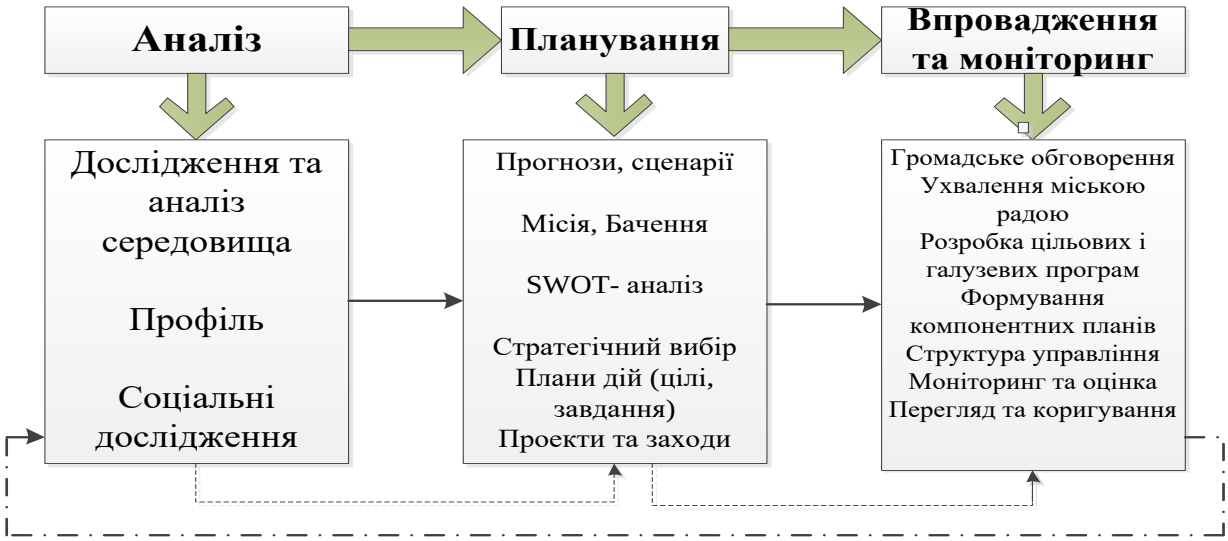

Рисунок 1.1 – Етапи розроблення проекту Стратегії розвитку міста Сум [69]

Для кожного етапу наведеної Стратегії фахівцями Сумської міської ради створено детальні технічні завдання до проекту розроблення Стратегії [6]. Послідовність очікуваних кількісних та якісних результатів від реалізації проекту Стратегії відповідно до його основних етапів наведено в таблиці 1.2.

Операційна частина розроблення стратегії представлена формуванням компонентних планів. Вони являють собою найбільш деталізований рівень в ієрархії стратегічного планування і реалізуються шляхом виконання операційного плану, складеного на основі стратегічних концепцій.

Таблиця 1.2 – Основні результати проекту розроблення Стратегії за етапами її реалізації [4, 8, 9, 11]

Етап реалізації	**Очікуваний кількісний та якісний результат від реалізації**
1	2
Етап 0. Підготовчий	1. Проведена перша нарада Координаційної ради. 2. Визначені зацікавлені сторони. 3. Узгоджені форми і графік роботи. 4. Сформована робоча група. 5. Призначений координатор проекту. 6. Затверджені опитувальники для соціологічних досліджень, узгоджені зміст анкет та відповідальні. 7. Проведені тренінги з проблем стратегічного планування. 8. Зібрана інформація про стан розвитку громади
Етап 1. Соціально-економічний аудит і аналіз місцевої типології, опис сценаріїв розвитку	Створено та узгоджено з експертною спільнотою і широкою громадськістю Профіль громади як документ, що узагальнює результати аналізу та оцінювання фактичного стану розвитку міста в динаміці. Опрацьовано кілька варіантів сценаріїв розвитку: базовий, оптимістичний та песимістичний
Етап 2. SWOT-аналіз	1. Проведено SWOT-аналіз, методологія здійснення якого передбачає встановлення: – сильних сторін (результатів або ресурсів, що формують конкурентні переваги); – слабких сторін (проблем міста, що гальмують його розвиток); – можливостей (наявних або прогнозованих екзогенних факторів, які можуть прискорити розвиток міста при їх правильному врахуванні); – загроз (проблем міста, що гальмують його розвиток). За результатами SWOT-аналізу здійснено порівняння загроз із слабкими сторонами, проведено аналіз взаємозв’язків усіх елементів за допомогою SWOT-матриці. 2. За результатами SWOT-аналізу визначені: – порівняльні переваги (можливості, що базуються на сильних сторонах). Основа для визначення: SWOT-матриця «Можливості: Сильні сторони» (застосування внутрішніх сильних сторін для використання переваг зовнішніх можливостей);

Продовження таблиці 1.2

	– проблеми розвитку (слабкі сторони, які можна усунути за допомогою можливостей). Основа для визначення: SWOT-матриця «Слабкі сторони: Можливості» (подолання слабких сторін шляхом використання переваг зовнішніх можливостей); – потенційні ризики, яких необхідно уникати або мінімізувати їх вплив шляхом вибору ефективних стратегічних рішень. Основа для визначення: SWOT-матриця «Загрози, Слабкі сторони: Можливості» (зменшення впливу загроз, що доповнюють слабкі сторони)
Етап 3. Конкурентні переваги	Визначені конкурентні переваги (природні, загальні, унікальні). Основа для визначення: SWOT-матриця «Можливості: Сильні сторони»
Етап 4. Бачення	Сформована Заява про бачення та місію розвитку міста. Проведений аналіз бачення і цінностей місцевої громади. Узгоджені цінності, бачення та місія розвитку міста. Затверджені цінності, бачення та місія розвитку міста. Проведений аналіз бачення і цінностей розвитку міста. Сформована система цілей стратегії місцевого розвитку з огляду на часові горизонти їх реалізації
Етап 5. Стратегічні напрямки (пріоритети)	На основі результатів аналітичного етапу та стратегічного бачення розроблено пріоритети, стратегічні цілі та оперативні завдання
Етап 6. Дерево цілей. Стратегічні, конкретні та оперативні цілі	1. Визначені стратегічні цілі розвитку міста. 2. Визначені конкретні (пріоритетні) цілі розвитку міста. 3. Сформоване «дерево цілей» розвитку міста. 4. Конференція, форум або засідання щодо стратегічних і пріоритетних цілей розвитку міста
Етап 7. Операційна частина. Компонентні плани	Формування компонентних планів у розрізі напрямів розвитку громади

Відповідно до Методології планування регіонального розвитку в Україні [10] до трьох основних компонентів, що є основою регіонального розвитку, належать: економічний розвиток, соціальний розвиток та захист довкілля.

Основні структурні елементи процесу формування компонентних планів подано на рисунку 1.2.

Рисунок 1.2 – Структура компонентних планів (на основі [10])

Результатом компонентного фокусування є SWOT-аналіз. На цьому етапі визначаються конкурентні переваги і перешкоди за такими ключовими компонентами, як регіональна економіка, соціальний розвиток та екологічна ситуація. Другий етап – програмування – спрямований на розроблення конкретних програм, до складу яких входять проекти і заходи. Цей етап є практичною підготовкою плану реалізації стратегії. Наступний, третій, етап – оцінювання очікуваних результатів – здійснюється на основі індикаторів відповідних рівнів. Завершальним етапом формування компонентних планів є розроблення фінансового плану реалізації відібраних проектів (планування обсягу витрат та визначення джерел фінансування), причому система заходів визначається у відповідних програмах.

Сучасна модель розвитку міста передбачає такий підхід до формування стратегії місцевого розвитку, згідно з яким має бути забезпечена ресурсна

узгодженість (фінансових та трудових ресурсів, узгодженість у часі і просторі), а також партисипативна участь всіх стейкхолдерів (громади, бізнесу, влади). Ті міста, які обрали саме такий шлях підготовки стратегічних програмних документів, демонструють високі рейтингові позиції (за оцінюваннями EIU Global Liveability Ranking, Рейтинг Euromonitor Top 100 City Destinations Ranking).

Процес планування та реалізації стратегії мають координувати органи місцевого самоврядування. Перед Сумським державним університетом та Виконавчим комітетом Сумської міської ради в процесі організації розроблення Стратегії стоїть завдання створення умов щодо максимального залучення громадськості до участі в розробленні цього документа, наприклад через механізм проведення стратегічних сесій.

Основні зацікавлені сторони (органи місцевого самоврядування, представники бізнесу, наукових та освітніх закладів, громадських організацій, активні мешканці) мають брати повномасштабну участь у процесі розроблення Стратегії і значною мірою мають відповідати за кінцевий результат. Оскільки значна частина населення міста взагалі не бере участі в процесі обговорення, планування, в роботі стратегічних сесій, то дуже важливо залучати до цих процесів найбільш активних громадян різного віку, статі, сфер професійної діяльності, які представляють інтереси, розуміють вимоги та висловлюють запити всіх категорій населення [12].

Сумським державним університетом було розроблено опитувальники для соціологічних досліджень, які супроводжувалися активною промоційною кампанією з боку місцевої влади та персонально – міського голови міста (Додаток А), затверджені на Координаційній раді з питань розроблення Стратегії міста Сум на період до 2027 року. Соціологічні опитування є одним з елементів формування інформаційно-аналітичного підґрунтя розроблення Стратегії міста.

Перше опитування призначене для проведення регулярного моніторингу якості надання послуг для населення. Воно узагальнює думку мешканців щодо широкого спектра послуг, які надаються населенню адміністративно-господарськими закладами всіх форм власності, зокрема: щодо якості житлово-комунального

обслуговування, зручності та доступності інформації, що надається ЦНАП, щодо якості реєстраційних і ліцензійних послуг, послуг із захисту правопорядку та особистої безпеки, соціального захисту, послуг у сфері зайнятості та сприяння працевлаштуванню, послуг, що надаються міськими бібліотеками і закладами культури, послуг із захисту прав споживачів, довкілля, інтелектуальної власності, безпеки від бездомних тварин тощо.

Важливо, що це опитування дозволяє узагальнити інформацію щодо частоти звернення населення за кожним типом послуг, вивчити, наскільки реальною є потреба мешканців у цих послугах, чи доцільно розширити / скоротити їх перелік, зібрати та систематизувати пропозиції респондентів щодо шляхів покращання роботи цих організацій.

Важливим елементом цього опитування є вивчення думки громадян щодо зручності та зрозумілості подання інформації на веб-сайтах установ, які ці послуги надають, можливості одержати інформацію чи подати запит електронною поштою, телефоном тощо. Також це опитування вивчає думку мешканців щодо якості зворотного зв’язку від відповідних організацій: як швидко ці організації відповідають на запити та звернення громадян, чи задовольняються скарги, як діють гарячі телефонні лінії, чи облаштовані скриньки для зауважень і пропозицій, наскільки регулярно відбуваються особисті прийоми громадян відповідальними посадовими особами цих організацій, наскільки оперативно представники цих організацій реагують на скарги, звернення, пропозиції тощо.

Методикою опитування передбачено структуризацію думок мешканців залежно від статі, віку, сфери професійної діяльності, місця проживання тощо. Це дозволяє провести більш глибокий аналіз та створює підґрунтя для адресного поточного реагування міської влади на виявлені проблеми. Наприклад, аналіз якості надання житлово-комунальних послуг залежно від типу організації, яка здійснює управління будинком (житлово-будівельний кооператив, ЖЕК, ОСББ, будинковий комітет), та мікрорайону проживання мешканців дозволяє виявити точкові проблеми та оперативно на них реагувати.

Друге опитування проводиться з метою визначення суспільно-ціннісних орієнтирів місцевих мешканців, переважних настроїв у місцевій громаді, рівня довіри населення до міської влади, місцевих ЗМІ, лідерів тощо. Також воно передбачає вивчення громадської думки щодо найбільш актуальних проблем місцевого розвитку, при цьому проблеми ранжуються за ступенем важливості для громадян.

Проведення цього дослідження дозволяє встановити мотиви мешканців різного віку, статі, сфери професійної діяльності, які спонукають їх або можуть спонукати до зміни міста або країни проживання, сфери зайнятості, участі в заходах щодо розбудови міста, в громадській роботі, в політичній діяльності тощо. Підлягає аналізу також і минулий досвід участі респондентів у громадських ініціативах, що дозволяє визначити їх готовність або неготовність продовжувати цю активність. Дослідження також засвідчує, як самі мешканці оцінюють свій власний внесок у розбудову міста, розвиток громади, ступінь їх особистого впливу на суспільне життя за попередні три роки та відповідальності за майбутнє міста. Усе це об'єктивно визначає готовність мешканців міста Сум до участі в роботі над розробленням Стратегії розвитку міста на період до 2027 року.

Опитувальники містять значну кількість питань, які встановлюють рівень задоволеності мешканців міста Сум діяльністю органів місцевого самоврядування щодо вирішення найбільш важливих міських проблем, рівень довіри до місцевої влади, місцевих ЗМІ, депутатів, політичних лідерів, лідерів громадської думки тощо. Це дозволяє встановити, чи є думка осіб, які в минулому брали участь у розбудові міста, авторитетною для місцевої громади і в поточний момент.

Проведення опитування визначає також ступінь урахування громадської думки під час ухвалення рішень у місті, перешкоди, що заважають мешканцям впливати на ці процеси, основні канали, форми та механізми, через які участь громадян у розбудові міста може бути більш активною, а їх думка почутою, найбільш дієві формати громадського обговорення Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року та її окремих складових. Важливим блоком цього опитування є узагальнення думки

місцевої громади щодо об’єктивності роботи місцевих ЗМІ, ступеня відповідності тієї інформації, яку вони подають, реальним процесам, що відбуваються в місті.

Вивчається також рівень поінформованості громадян про діяльність органів влади, ефективність різних каналів комунікації між різними групами стейкхолдерів.

Періодичне проведення соціологічних опитувань за єдиною методологією дозволить сформувати усталену систему моніторингу процесу виконання Стратегії та буде підґрунтям для оцінювання результативності її реалізації.

Максимальне залучення зовнішніх експертів, представників влади та громадськості дозволить запобігти тому, щоб не залишилися поза увагою нагальні проблеми та потреби розвитку міста, дозволить використати всі джерела інформації про стан і бачення його розвитку.

У місті вже є приклади вдалого залучення експертних організацій до активної участі в процесі формування стратегічних змін у розвитку міста. Так, наприклад, підписано Меморандум між громадською організацією «Хай-тек офіс» та Виконавчим комітетом Сумської міської ради, відповідно до якого розпочато активну співпрацю в напрямку цифровізації окремих напрямків розвитку міста [13].

Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, визначених Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р [14], ключові завдання в цьому напрямку полягають у «створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формування потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів і послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства…» [14]. Результатом цього має стати перехід економіки на якісно новий рівень ефективності та конкурентоспроможності, зростання обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю і підвищення добробуту населення. Згідно з цією Концепцією основою цифрової економіки є інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, розвиток яких трансформує економіку відповідно до моделі, в якій ресурси повинні не споживатися, а створюватися [14]. Саме тому обраний містом Сумами вектор на цифровізацію управлінських,

адміністративних процесів, запровадження розумних систем управління громадським транспортом, упорядкування низки процесів, що стосуються медичного обслуговування мешканців та інших сфер діяльності, стане важливим фактором подальшого інноваційного розвитку міста.

Прикладом вдалого залучення експертних організацій до активної участі в процесі формування стратегічних змін у розвитку міста є міжнародна програма «U-LEAD з Європою» [15]. Ця програма реалізовується у 2016–2020 рр. за підтримки Європейського Союзу та окремих країн-членів, зокрема, Данії, Німеччини, Польщі, Естонії та Швеції. Вона спрямована на сприяння проведенню реформи децентралізації в Україні. Серед інших завдань, вирішення яких передбачене цією програмою, є завдання розширення можливостей місцевих громад надавати громадянам адміністративні послуги на високому рівні. Відповідно до цієї програми в Україні буде здійснено підтримку діяльності 600 ЦНАПів [16].

Для обговорення проблемних питань за напрямками розвитку міста на першому етапі доцільно використовувати групові методи експертизи шляхом проведення стратегічних сесій за конкретними напрямами. Цей підхід найбільш комплексний і базується на евристичному підході з використанням «мозкового штурму» в середовищі достатньо інформованих, кваліфікованих і мотивованих на результат учасників. Тому розроблено програму проведення секторальних стратегічних секцій у місті Сумах, на яких обговорюються основні складові майбутньої Стратегії розвитку міста (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Програма проведення секторальних стратегічних сесій [17]

Назва стратегічної сесії	**Відповідальний структурний підрозділ**
Освіта та наука	Управління освіти і науки
Транспорт	Відділ транспорту, зв’язку та телекомунікаційних послуг
Соціальний захист	Департамент соціального захисту населення
Охорона здоров’я	Відділ охорони здоров’я
Архітектура та містобудування	Управління архітектури та містобудування
ЖКГ та благоустрій	Департамент інфраструктури міста
Молодь та спорт	Відділ у справах молоді та спорту
Культура, промоція та туризм	Відділ культури та туризму

Продовження таблиці 1.3

Безпека	Відділ із питань взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи
Екологія, енергозбереження та енергоефективність	Департамент фінансів, економіки та інвестицій
Економіка, промисловість і підприємництво	Департамент фінансів, економіки та інвестицій
Цифровізація	Відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення

Для ефективного планування і реалізації зазначених заходів затверджені типова програма і часовий регламент проведення секторальної стратегічної сесії:

–17:20 – реєстрація учасників;

–17:40 – вступне слово міського голови;

–18:00 – презентація галузі;

–18:20 – запитання-відповіді;

–18:30 – поділ на групи, опис проблем за методом RADAR;

–19:00 – представлення проблем;

–19:20 – кава-пауза;

–19:40 – пошук шляхів вирішення обраних проблем;

–20:10 – представлення ідей щодо вирішення проблем;

–20:25 – підбиття підсумків [17].

Крім того, з метою підвищення рівня розуміння учасників для кращої синхронізації командних зусиль та ефективного виконання запланованих заходів доцільне проведення тренінгів із питань стратегічного планування.

2. ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ МІСЦЕВОЇ ТИПОЛОГІЇ, РОЗРОБЛЕННЯ ПРОФІЛЮ ГРОМАДИ МІСТА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО АУДИТУ РОЗВИТКУ МІСТА СУМ

2.1. Історія території

Суми – це адміністративний, економічний та культурний центр Сумської області, яку було створено 10 січня 1939 року. Станом на 2018 рік кількість наявного населення міста Сум становить 267,3 тис. осіб.

Заселення території, на якій нині розміщене місто Суми, відбувалося впродовж тривалого часу. Проте час активізації цього процесу припадає на XVII століття, що було пов’язано з посиленням міграційних рухів серед сільського населення Правобережної України, яка перебувала під владою Речі Посполитої, та пояснювалося складною політичною та соціально-економічною ситуацію. Причиною такої ситуації була визвольна війна під проводом Б. Хмельницького, що тривала з 1648 до 1654 року [18, 19].

Щодо точного року заснування міста Сум немає одностайності. За різними джерелами роками заснування міста вважають 1651–1653 рр. або 1655 р. Однак на сьогодні вважають, що місто Суми було засноване в 1655 р. [18], що пов’язано з появою переселенців із нинішньої Київської області та подальшим створенням слобідського козачого полку. Саме з цього періоду почався процес активної міграції населення до міста.

Вигідне географічне розміщення міста сприяло його соціально-економічному розвитку. У XVIII ст. Суми перетворилося на потужний торговельний центр. Ярмаркова діяльність міста була найбільш помітною на території Слобожанщини [19]. У цей самий час активно зростала ділова активність міста, закладалися основи подальшого промислового розвитку.

Істотної шкоди розвитку міста завдали пожежі 1839–1840 років, у яких було знищено більшу частину Сум. Однак генеральний план забудови, прийнятий після

пожеж у 1845 році, дозволив здійснити ефективне районування міста, що посприяло ефективному розміщенню продуктивних сил та нівелювало наслідки стихійних лих.

Значно вплинули на становлення міста як промислового та культурного центру родини промисловців, зокрема родина Харитоненків. Завдяки І. Харитоненку в м. Сумах побудували залізничну станцію.

Кінець XIX століття значущий утворенням великих промислових підприємств, серед яких: завод сільськогосподарських машин (1891), ливарний завод «Вулкан» (1893), «Сумські машинобудівні майстерні» (1896), яке зараз має назву ПАТ «Сумське НВО» [18, 19].

Однак політична та соціально-економічна нестабільність початку XX ст. мала негативні наслідки для м. Сум. Частково їх вдалося подолати після 1923–1924 років із відновленням роботи металообробних та машинобудівних заводів [20]. Перетворення Сум на потужний промисловий центр регіону відбувалося, починаючи з 70-х років XX ст., і пов’язане з функціонуванням таких виробничих підприємств, як завод «Центролит» і «Електрон», виробничих об’єднань СМНВО ім. М. В. Фрунзе (ПАТ «Сумське НВО»), «Хімпром», «Насосенергомаш», «Сумизалізобетон» [18].

За роки незалежності України поводяться роботи з реставрації та благоустрою центральної частини Сум, ведеться будівництво житлових новобудов, торговельно-розважальних центрів, створюються нові інфраструктурні об’єкти, серед яких стадіон «Ювілейний» та легкоатлетичний манеж, побудовані вже відповідно до світових вимог та стандартів [20].

2.2. Географічне розміщення, суміжні території

Сумська область розміщена на північному сході України. Вона є прикордонною та межує з Курською, Брянською, а також Бєлгородською областями Російської Федерації. Географічними сусідами області є Полтавська, Харківська та Чернігівська області України.

Територія Сумської області – 23,8 тис. км^2, що становить 3,9 % від загальної території країни.

До складу Сумської області входять 18 районів, 15 міст, з яких 7 – обласного значення, 20 селищ міського типу, 384 сільради, 1 466 сільських населених пунктів. Найбільші міста – Суми, Конотоп, Шостка, Охтирка, Ромни. [21].

Географічно м. Суми розміщене на сході Сумської області, на берегах річок Псла, Сумки та Стрілки.

Територія міста Сум становить близько 95,4 км^2 (протяжність території із заходу на схід – 14,1 км, із півночі на південь – 13,4 км). Адміністративно місто поділяється на два райони: Ковпаківський і Зарічний [22].

Відстань від м. Сум до м. Києва становить: залізницею – 350 км; найкоротша відстань шосейними дорогами – близько 336 км.

2.3. Ландшафтні особливості рельєфу, характеристика ґрунтів та гідрологія

Сумська область розміщена у південно-західній частині Східно-Європейської платформи. Висота міста над рівнем моря становить 137 м.

Ґрунтоутворювальні породи м. Сум та прилеглих територій характеризуються легким механічним складом. Переважають дерново-підзолисті ґрунти, частка яких становить понад 60 %, із різним ступенем опідзолення, оглеєння. Механічний склад ґрунтів різниться. Формування ґрунтових горизонтів відбувалося під хвойними та мішаними лісами з трав’янистою рослинністю. Ґрунти ущільнені, характеризуються невисоким вмістом ґумусу: від 0,7–1,0 % – у піщаних та супіщаних, до 1,5–2,0 % – у суглинкових, та високою водо- та повітропроникністю. Кількість поживних речовин у ґрунті незначна.

Територією міста протікає річка Псел із притоками Сумкою та Стрілкою. Загальна протяжність р. Псел, яка є головним транзитним водопотоком міста і належить до категорії середніх річок, становить 727 км, а площа водозабору 22,8 тис. км^2. Ширина долини річки, що характеризується звивистістю та є переважно трапецеїдальною, поза межами міста Сум становить 5–7 км, у межах міста –

щонайбільше 2,5 км. Ширина русла р. Псла становить не більше ніж 50 м, довжина у межах території м. Сум – 8,7 км [23].

Косівщинське водосховище, озеро Чеха та р. Псел є основою поверхневих вод міста. Технічне водопостачання промислових підприємств міста Сум відбувається за рахунок води з місцевих річок. У межах міста існують випускання промислових та господарсько-побутових стічних вод [23].

Водозабезпечення міста здійснюється із 6 водозаборів артезіанської води (Оболонський, Лепехівський, Лучанський, Тополянський, Токарівський, Пришибський). Вода подається в місто за допомогою комунального водопроводу. Сумарна проектна потужність водозабору становить 143 тис. $м^3$ на добу. Всі водозабори мають зони суворого режиму, які озеленені, мають необхідний благоустрій і охорону [23].

2.4. Природно-ресурсний потенціал (кліматичні умови: температурний режим, опади, вологість повітря, вітри тощо)

Кліматичні умови міста Сум характеризуються як помірно континентальні, помірно вологі. Температурний режим взимку та влітку значно відрізняється. Зима холодна, найхолодніший місяць – січень (середня температура повітря становить - 7,1 ^{0}С). Літо тепле, найтепліший місяць року – липень (середня температура повітря в липні становить +19,7 ^{0}С). Середньорічна температура повітря становить 6,8 ^{0}С. Кількість опадів за роками може істотно відрізнятися, від 230 до 885 мм, за середнього значення 600 мм [24].

Місто Суми розміщене в межах лісостепової зони. Його околиці є багатими на різноманітні корисні копалини, що широко використовуються у господарстві. Більшість корисних копалин міститься в покладах третинного та четвертинного періоду кайнозойської ери та у покладах крейдяного періоду мезозойської ери. Поклади всіх корисних копалин належать до категорії нерудних і мають переважно осадове походження. Найважливішим серед корисних копалин околиць міста є крейда, глина, будівельний пісок.

Стан використання природного потенціалу характеризується насамперед рівнем розвитку таких видів економічної діяльності, як добувної промисловості та розроблення кар'єрів, показників використання водних і земельних ресурсів [25].

У м. Сумах та на прилеглих територіях відбувається зростання виробництва за таким видом економічної діяльності, як «добувна промисловість і розроблення кар'єрів» (рис. 2.1), що значною мірою обумовлено зростанням обсягів виробництва в будівельній галузі.

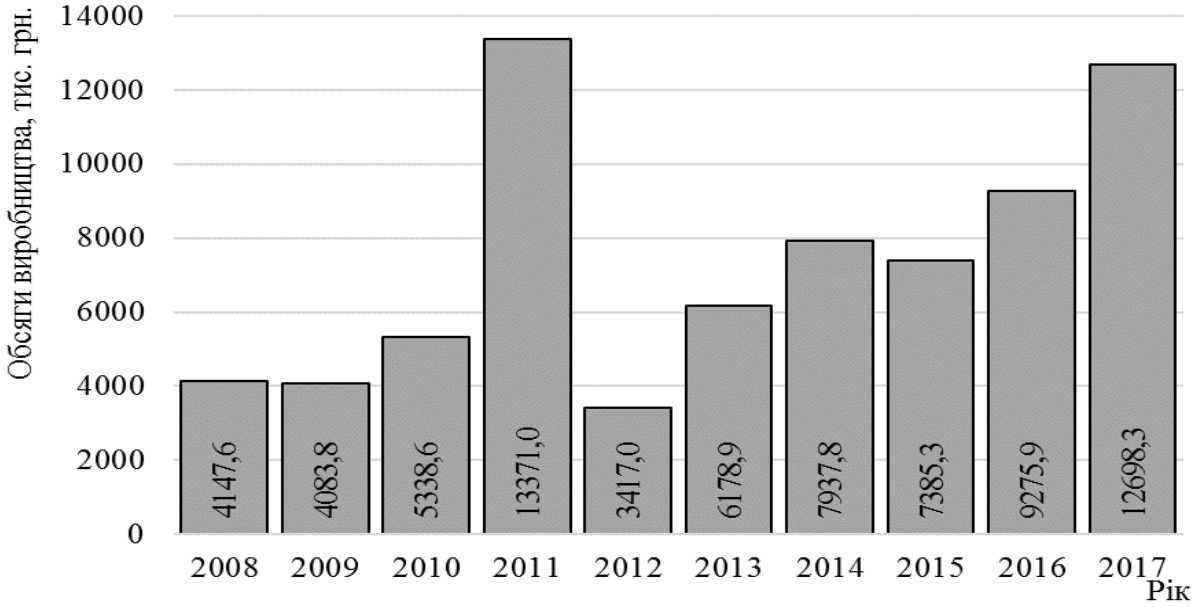

Рисунок 2.1 – Динаміка обсягів діяльності за видом економічної діяльності «добувна промисловість і розроблення кар'єрів» у м. Сумах за 2008–2017 рр., тис. грн [25]

Динаміка показників використання водного потенціалу міста через водопостачання, каналізацію та поводження з відходами характеризується зростанням у грошовому вираженні впродовж останніх п'яти років. Фактично динаміка обсягів виробництва (рис. 2.2) демонструє збільшення споживання насамперед водних ресурсів міста [25].

Одним з елементів природного потенціалу є водні ресурси. У м. Сумах частка води питної якості, що втрачається під час транспортування, становить близько 1/5.

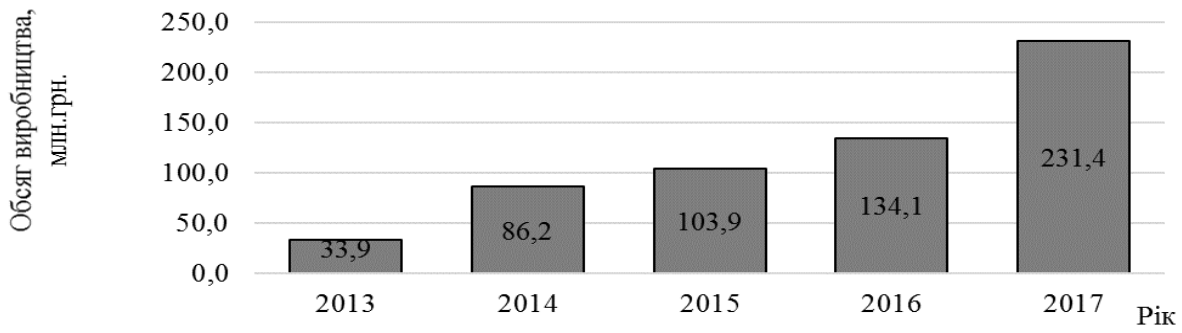

Рисунок 2.2 – Динаміка обсягів діяльності за видом економічної діяльності «водопостачання, каналізація, поводження з відходами» в м. Сумах за 2013–2017 рр., млн грн [25]

Якщо оцінювати рівень зворотного та повторного водовикористання, то слід зауважити, що починаючи з 2015 року він суттєво зменшився. Це є ознакою неефективного використання природно-ресурсного потенціалу. Причиною цього, скоріш за все, є недосконалі технології, які застосовують відповідними підприємствами [25].

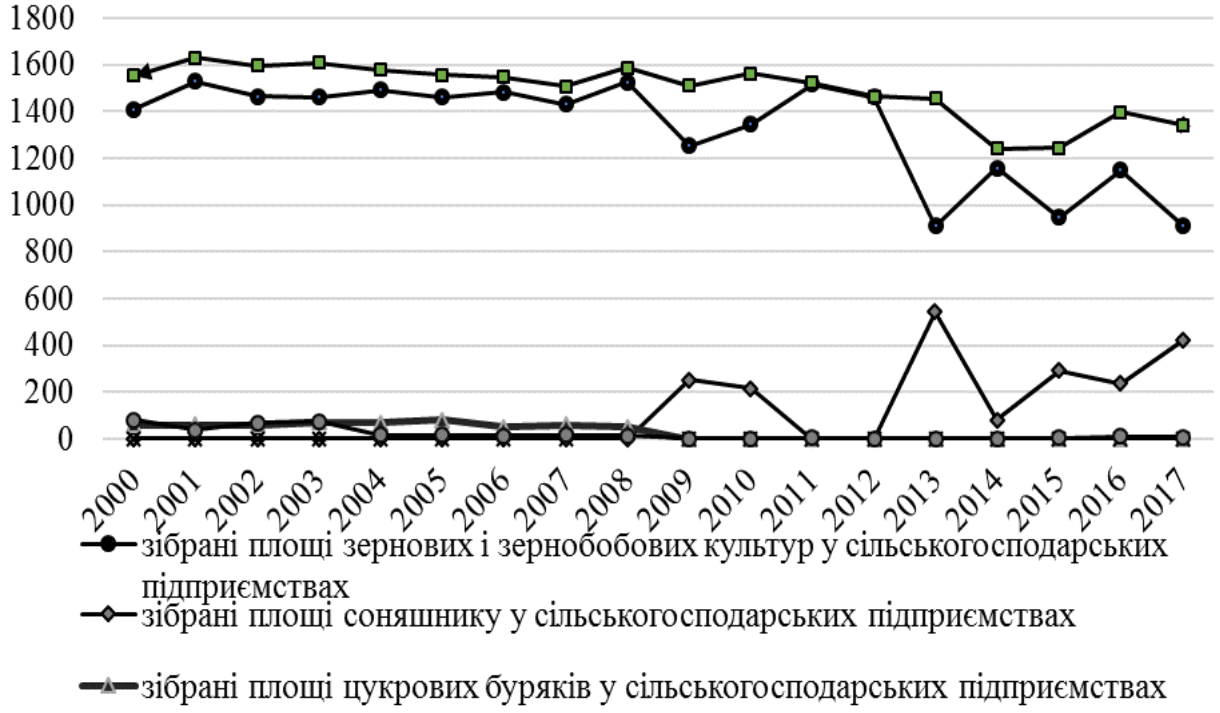

Рисунок 2.3 – Зібрані площі сільськогосподарських культур у м. Сумах за 2000–2017 рр., га [25]

Стан використання природно-ресурсного потенціалу міста характеризує також і використання земельних сільськогосподарських площ. Статистичні показники щодо зібраних площ різних сільськогосподарських культур демонструють поступове скорочення площ сільськогосподарських підприємств міста (рис. 2.3).

2.5. Демографічна ситуація

За статистичними даними станом на 1 січня 2018 р. на території, підпорядкованій Сумській міській раді, кількість наявного населення становила 267,3 тис. осіб. Упродовж 2000–2018 рр. зафіксована тенденція до зменшення цієї кількості, що відображено на рисунку 2.4 [25].

Аналізуючи причини скорочення населення, необхідно детально розглянути особливості його природного руху. Так, залишається істотним перевищення кількості померлих над кількістю народжених, що в середньому зберігається у співвідношенні 100/70.

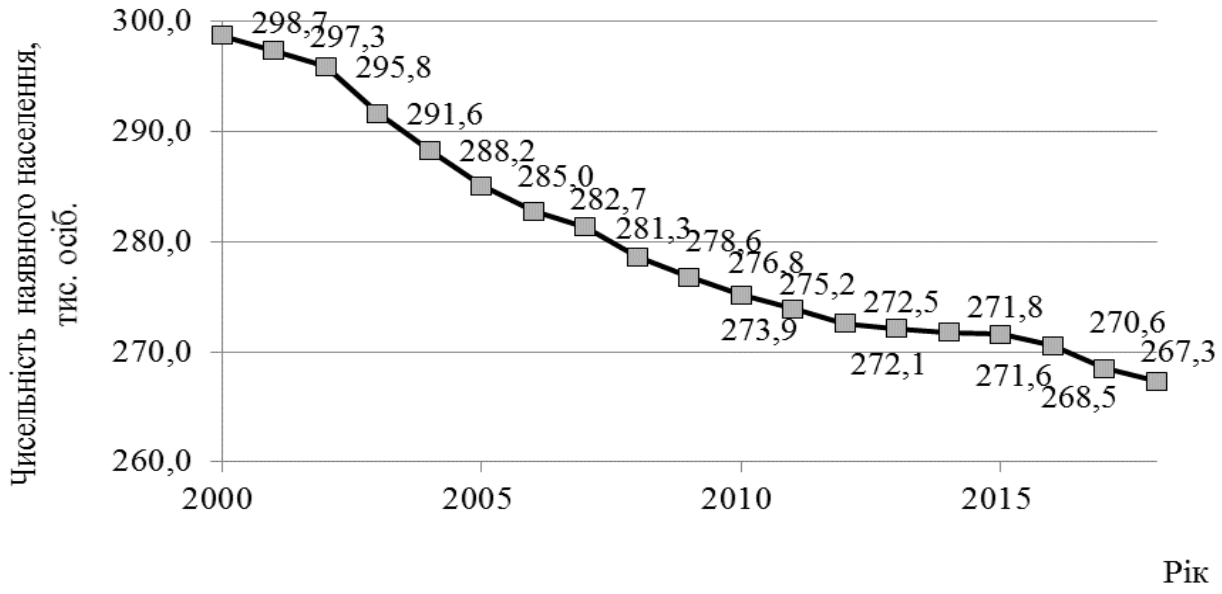

Рисунок 2.4 – Динаміка кількості наявного населення в м. Сумах за 2000–2018 рр., тис. осіб [25]

Структура смертності населення м. Сум поєднує летальність від нещасних випадків, отруєнь і травм та елементи традиційної й сучасної патології [26].

Це, крім іншого, свідчить про недостатній рівень грамотності мешканців у питаннях, пов’язаних з профілактичною медициною. Також частково це є наслідком загального рівня забруднення навколишнього середовища на території міста [25]. Серед позитивних тенденцій відзначається скорочення дитячої смертності.

Окрім народжуваності та смертності, на кількість наявного населення міста впливають міграційні процеси. Сальдо міграції населення впродовж останніх років мало спадну та зростаючу тенденції. Останнім часом це сальдо було позитивним, оскільки внаслідок внутрішньорегіональної міграції зросла кількість осіб, що прибувають у місто. Станом на 2017 рік на території, підпорядкованій Сумській міській раді, проживало міських жителів 98,9 %, сільських – 1,1 %. Загалом за період з 2005 до 2016 р. динаміка загальної кількості наявного міського та сільського населення має тенденцію до зниження. За названий період відбулося зниження кількості наявного населення в міській місцевості на 5,16 % та кількості наявного населення в сільській місцевості – на 3,7 % [25].

Статево-вікову структуру населення наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Статево-вікова структура населення на території, підпорядкованій Сумській міській раді станом на 2018 рік, осіб [25]

Вік (років)	**Міські поселення та сільська місцевість**		
	обидві статі	**чоловіки**	**жінки**
Усе населення, зокрема віком, років:	266 550	120 314	146 236
0–4	13 284	6 892	6 392
5–9	14 105	7 147	6 958
10–14	11 779	6 070	5 709
15–19	11 741	5 957	5 784
20–24	15 575	7 865	7 710
25–29	17 001	8 361	8 640
30–34	24 131	11 490	12 641
35–39	23 017	11 115	11 902
40–44	19 806	9 412	10 394
45–49	18 072	8 098	9 974
50–54	19 420	8 450	10 970
55–59	21 657	8 956	12 701
60–64	18 611	7 341	11 270
65–69	16 503	6 228	10 275
70 і старше	21 848	6 932	14 916

2.6. Особливості соціально-економічного розвитку в динаміці за останні п’ять років

Соціально-економічний стан міста формується в складних умовах, однак останнім часом спостерігається відновлення в обсягах промислового виробництва, експорту товарів та послуг, обсягів робіт підприємств будівельної галузі, зростання середньої заробітної плати. Водночас продовжується зростання обсягів заборгованості з виплати заробітної плати, оплати спожитих житлово-комунальних послуг та енергоносіїв, негативною також є динаміка кількості населення. Обсяг капітальних інвестицій у м. Сумах за період з 2012 до 2017 р. зріс на 83,4 % (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Капітальні інвестиції в м. Сумах за 2012–2017 рр., млн грн [25]

Рік	Капітальні інвестиції, млн грн
2012	1 531,3
2013	1 339,2
2014	1 097,2
2015	1 521,2
2016	2 191,7
2017	2 808,4

Основним індикатором розвитку економіки будь-якого міста є валовий муніципальний продукт (ВМП). На практиці частіше використовують показник ВМП на душу населення.

У таблиці 2.3 наведені дані про частку ВМП міста у валовому регіональному продукті Сумської області за 2012 – 2016 рр. Динаміку та темпи приросту ВМП з 2000 до 2016 рр. відображає рисунок 2.5.

Таблиця 2.3 – Оцінка ВМП м. Сум і його частка у валовому регіональному продукті Сумської області [25]

Рік	ВМП, млн грн	Частка ВМП у ВРП, %
2012	13 450,25	53,95
2013	13 121,85	49,03
2014	11 295,25	37,16
2015	16 624,18	39,99
2016	16 712,35	36,11

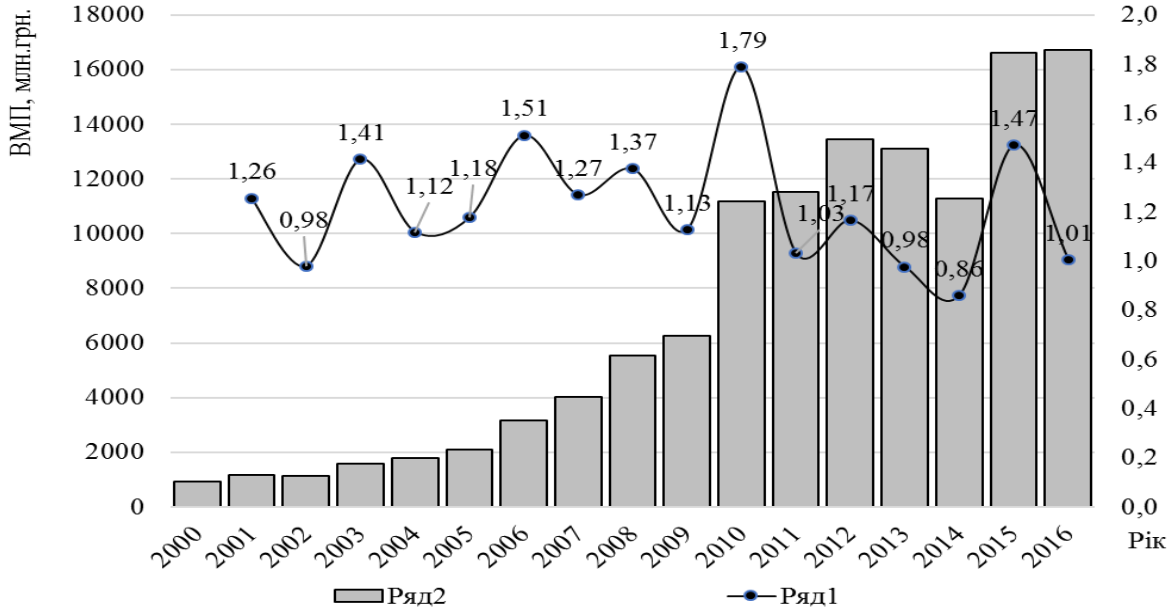

Рисунок 2.5 – Динаміка ВМП м. Сум та щорічні темпи його приросту за 2000-2016 рр. [25]

З 2014 року спостерігається зростаюча заборгованість із виплати заробітної плати до рівня 108,2 млн грн станом на 01.01.2018 р. (рис. 2.6) [25].

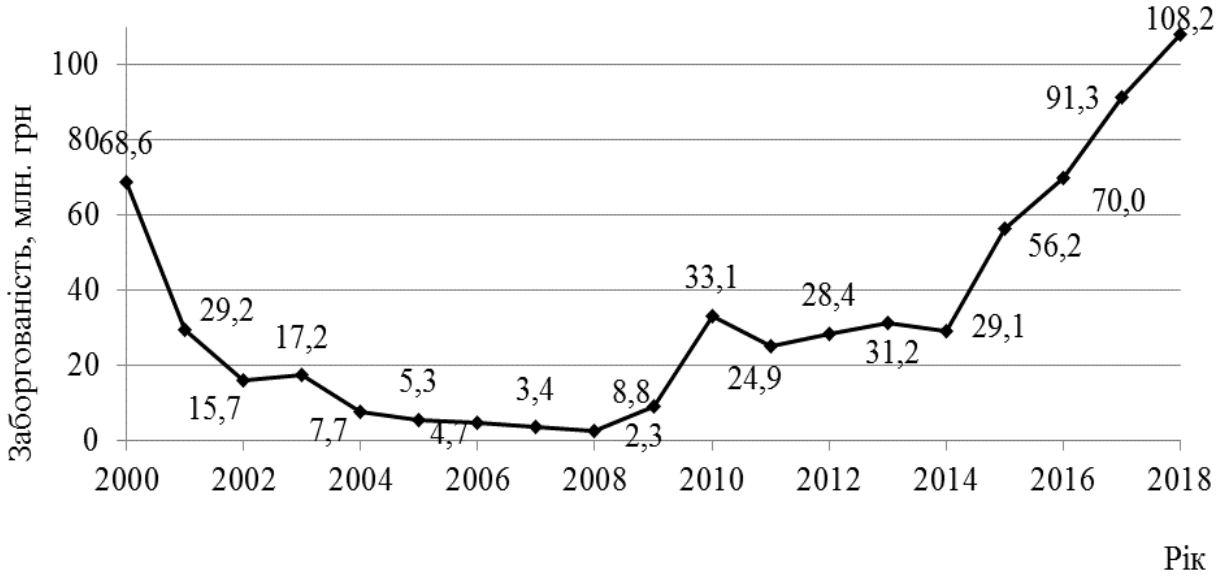

Рисунок 2.6 – Заборгованість із виплати заробітної плати станом на початок року в м. Сумах за 2000–2018 рр., млн грн [25]

При цьому середній розмір номінальної заробітної плати у гривневому еквіваленті в середньому на одного штатного працівника зростав та становив 6 522 грн станом на 2017 рік. Натомість середня номінальна заробітна плата у доларовому еквіваленті не досягла рівня 2013 року. [25]

Демографічні процеси вплинули на скорочення трудового потенціалу в м. Сумах, що демонструє динаміка наведених на рисунку 2.7 кількісних показників зайнятих в економіці.

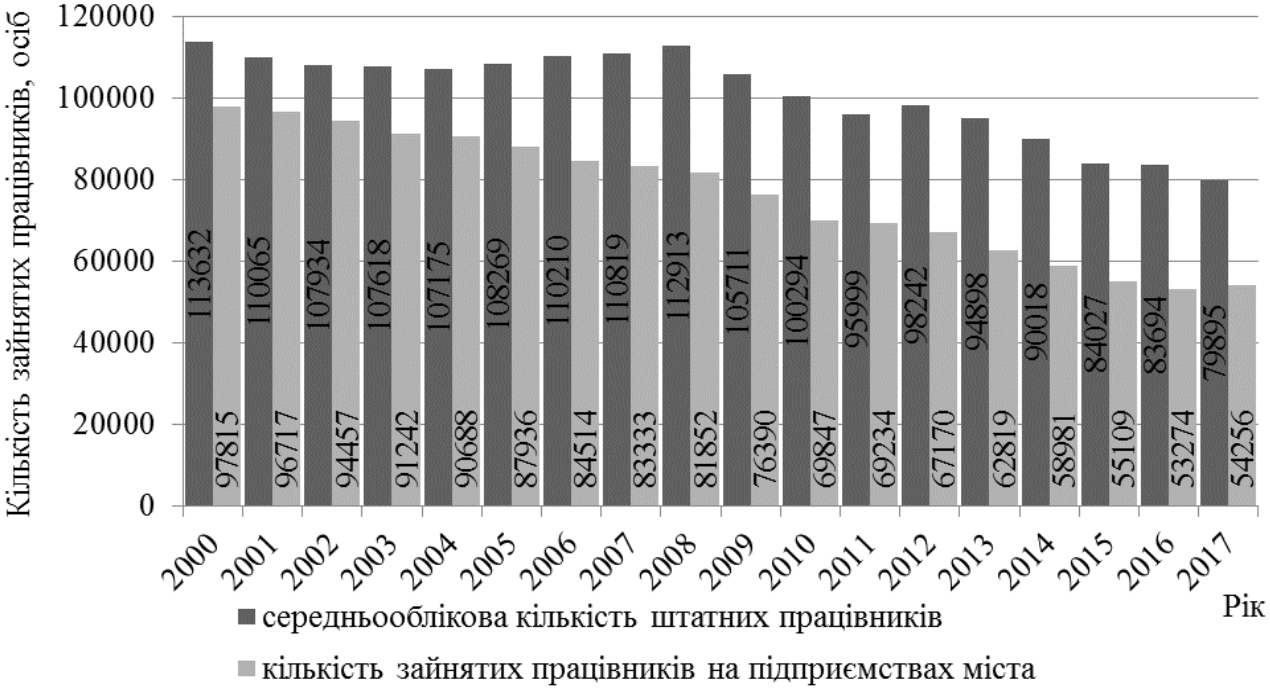

Рисунок 2.7 – Динаміка загальної середньооблікової кількості штатних працівників та зайнятих на підприємствах м. Сум за 2000–2017 рр., осіб [25]

За 2000 – 2017 роки середньооблікова кількість штатних працівників у Сумах скоротилася майже на 34 тис. осіб, а кількість зайнятих зменшилася на 200% [25].

Динаміка основних індикаторів соціально-економічного розвитку м. Сум представлена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Основні показники економічного та соціального розвитку м. Сум за 2012–2017 рр. [25]

Показник	Рік						Тенденція (2012-2017)
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
ПРОМИСЛОВІСТЬ							
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млрд дол. США	1,25	1,17	0,81	0,67	0,68	0,75	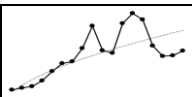
БУДІВНИЦТВО, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ							
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн дол. США	49,7	51,5	36,9	26,0	29,1	36,0	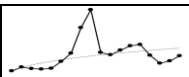
Введення в експлуатацію житла загальною площею, тис. м^2	111,0	79,6	81,4	95,2	66,2	66,8	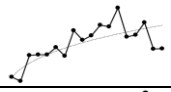
Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	267,3	269,9	305,6	164,9	113,8	103,3	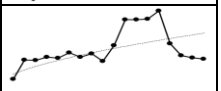
ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ							
Доходи міського бюджету (без трансфертів), млн дол. США	82,0	86,7	57,8	36,0	44,5	54,9	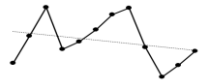
ПОКАЗНИКИ РІВНЯ ЖИТТЯ							
Кількість наявного населення Сумської міської ради, тис. осіб	272,5	272,1	271,8	271,6	270,6	268,5	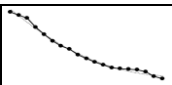
Середньомісячна номінальна заробітна плата, дол. США	356	386	272	178	178	245	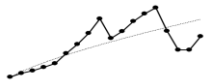
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	98,2	94,9	90,0	84,0	83,7	79,9	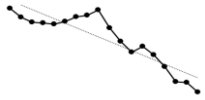
Питома вага середньооблікової кількості штатних працівників у загальній кількості наявного населення, %	36,0	34,9	33,1	30,9	30,9	29,8	
Обсяг роздрібного товарообігу підприємств юридичних осіб (у т.ч. закладів ресторанного господарства), млн дол. США	403,0	415,8	321,9	199,6	197,5	202,0	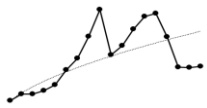
Обсяги реалізованих послуг, млн дол. США	181,1	203,3	168,4	111,6	101,9	137,0	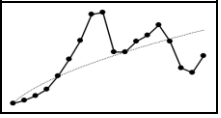

2.7. Розвиток міста та сільських територій

Про розвиток міста свідчить також рейтинг його інвестиційної привабливості та кредитний рейтинг. За підсумками І півріччя 2017 року рейтинг інвестиційної привабливості міста Сум визначено на рівні invA. Довгостроковий кредитний рейтинг

м. Сум за Національною рейтинговою шкалою визначено на рівні uaA з прогнозом «стабільний» (висока кредитоспроможність).

Розвиток міста значною мірою відображає активність діяльності підприємств та структуру продукції, яку виробляють у місті. Так, у січні – грудні 2017 року підприємствами міста Сум було реалізовано промислової продукції на суму 19,8 млрд грн, що становить 50,6 % від загальнообласного обсягу реалізованої продукції, тобто на 14 % більше за відповідний показник 2016 року. Таким чином, у розрахунку на одного жителя міста впродовж 2017 року обсяг реалізації промислової продукції становив 73,5 тис. грн, що, у свою чергу, у понад 2 рази більше від загальнообласного показника та на 14,7 % більше за показник попереднього року. Майже дві третини (63 %) від обсягу реалізованої промислової продукції становить продукція переробної промисловості. У той самий час на частку підприємств із постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря припадало 35,7 % реалізованої продукції. Решта обсягів реалізації припала на продукцію добувної промисловості та розроблення кар’єрів, надання послуг із водопостачання, каналізації, поводження з відходами [27, 28].

Поточна демографічна, економічна та соціальна ситуація в місті свідчить про наявність проблем, вирішення яких є необхідною умовою для подальшого економіко-соціального та культурного розвитку. На території, підпорядкованій Сумській міській раді (СМР), мешкають як міські, так і сільські жителі. Відповідно адміністрування міських та сільських територій повинне відбуватися з урахуванням особливостей та актуальних потреб громад для нівелювання негативних факторів, що стримують соціальний та економічний розвиток сільських територій. На території, підпорядкованій СМР, має місце поступове зменшення сільського населення внаслідок високої смертності. Кількість померлих є більшою, ніж кількість новонароджених, що є наслідком низки невирішених проблем у сфері охорони здоров’я в сільській місцевості та у сфері екології (рис. 2.8) [25]. Відбувається міграція населення ближче до обласного центру (внутрішня міграція), про що

свідчить збільшення частки саме міського населення в загальній кількості населення на території, підпорядкованій СМР.

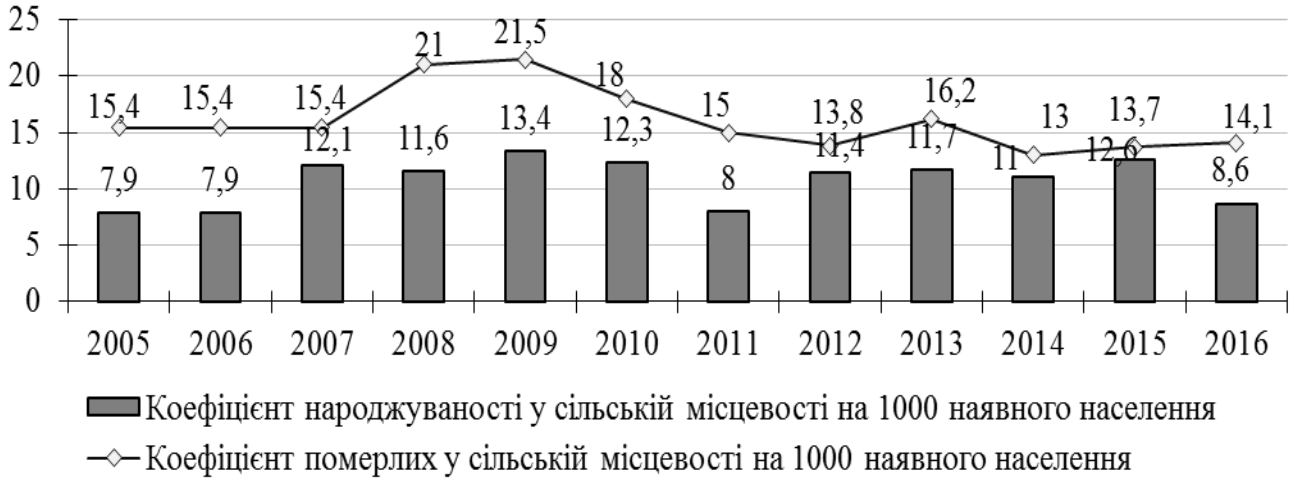

Рисунок 2.8 – Основні демографічні показники в сільській місцевості, підпорядкованій СМР, за 2005–2016 рр. [25]

Пріоритетами розвитку міста мають бути поліпшення соціальної та виробничої інфраструктури, створення інвестиційно привабливого та інноваційного іміджу регіону, реалізація заходів, результатами яких буде збільшення надходжень до місцевого бюджету та зростання реальних доходів населення.

2.8. Планування території

Місто складається з двох районів: Ковпаківського та Зарічного. Розміщене на рівнинній поверхні з порівняно невеликими перепадами висот (переважно в центральній частині міста). Умовно поділяється на три планувальні утворення.

Згідно з генеральним планом міста Сум (з коригуваннями), виконаного інститутом «Діпромісто», до центральної частини належить історична частина міста – територія, яка з півночі обмежена річкою Сумкою, а зі сходу – річкою Пслом. У центральній частині міста було виділено два райони, розділені річкою Стрілкою: до північної частини належить територія, обмежена з півдня річкою Сумкою, зі сходу – річкою Псел [23].

Східна частина міста складається з території, яка розміщена східніше річки Псла, включаючи південний промисловий район [23]. У Центральній частині розміщений історичний центр, який зберігає прямокутну мережу кварталів (оскільки забудова цього району житловими та громадськими спорудами є капітальною, крім того, багато будівель мають культурну та історичну цінність).

Основу громадської та житлової забудови історичного центра міста Сум формують будівлі XVIII та XIX століть. Для пізніших забудов характерною є більша поверховість. Центральна частина міста містить невеликі ділянки зелених насаджень. На цій території розміщені пам’ятки архітектури та містобудування загальнодержавного та місцевого значення, а також сконцентровані адміністративні установи [23].

Основою забудови району вулиць Іллінської, Засумської, Степана Бандери, Роменської та деяких інших є всі типи будинків: багатоповерхові, малоповерхові, садибні будинки з присадибними ділянками [23].

У південній частині центрального району розміщені Сумський національний аграрний університет і Кадетський корпус ім. І. Г. Харитоненка.

Основні місця відпочинку знаходяться в рекреаційній зоні, що розміщена в міському парку ім. І. М. Кожедуба, де розташовано критий стадіон, спортивні споруди. Поряд із рекреаційною зоною розміщені численні заклади сфери обслуговування.

Зонування міста сприяє формуванню локально обмежених територій із розвиненою виробничою інфраструктурою, відведених під промислові райони. До такого типу утворень належить Північний промисловий вузол, що має перспективи до розширення. Однак наразі промислові та комунальні підприємства розміщені нерівномірно майже на всій території центральної частини міста. Основою забудови північної частини міста є переважно багатоповерхові будинки, а також садибні будинки з присадибними ділянками різного розміру – від 0,04 до 0,10 га [23].

З огляду на потужний виробничий потенціал міста та розвинену виробничу інфраструктуру питома вага територій, на яких розміщені промислові об’єкти, є

досить значною (24,5 %). Це значною мірою обумовлено тим, що історично (особливо – за часів СРСР) місто Суми розвивалося як промисловий регіональний центр із потужними виробничими підприємствами союзного значення.

Землі, зайняті об’єктами транспортної інфраструктури, на момент розроблення (коригування) генерального плану інститутом «Діпромісто», становили в загальній структурі міста лише 4,8 %. У той самий час так звані «зелені території», тобто землі, що мають природоохоронне або рекреаційне призначення, в адміністративних межах міста розміщені на 800–850 га. Таким чином, площа «зелених територій» на 1 мешканця Сум становить близько 28 м^2 [23].

Останніми роками здійснено комплекс робіт із розроблення сучасної містобудівної документації.

2.9. Рівень життя населення та його ділова активність

Одним із основних індикаторів, що характеризують рівень та якість життя мешканців, є доходи населення. Рівень доходів населення та ступінь задоволеності мешканців цим рівнем значною мірою визначають динаміку механічного руху населення (прибуття та вибуття з міста), що відображається на процесах формування трудового потенціалу. Від рівня оплати праці також залежать продуктивність та ефективність роботи працівників, зростання платоспроможності мешканців відображається на динаміці попиту на місцевому ринку товарів та послуг, що є дуже важливим для розвитку економіки міста [25].

Відповідно до результатів Четвертого всеукраїнського муніципального опитування жителі міста Сум визначили рівень матеріального добробуту власних родин як незадовільний (43 % респондентів зазначили, що за останні 12 місяців економічне становище їх сімей дещо погіршилося, а 38 % зазначили ці зміни як «набагато погіршилося»). При цьому більшість опитаних громадян відповідно до цього дослідження не очікують покращання даної ситуації [29].

Основними тенденціями, що сформувалися відносно розподілу грошових доходів населення в м. Сумах за 2000–2017 рр., є такі:

− зростання заборгованості з виплати заробітної плати за суб'єктами господарювання міста щорічно в середньому на 25,6 % [25];

− зростання рівня номінальної заробітної плати у гривневому еквіваленті, натомість її вираження в доларовому еквіваленті не досягло докризового рівня 386 дол. США в 2013 році.

Незважаючи на те, що рівень номінальної заробітної плати зростає, мешканці міста, відповідаючи на питання анкети [29] зазначили, що в Сумах можливості отримувати достатньо грошей за свою роботу є обмеженими.

На рисунку 2.9 наведено порівняння динаміки зміни середньомісячної номінальної заробітної плати в м. Сумах у гривневому та доларовому еквівалентах.

Рисунок 2.9 – Динаміка зміни середньомісячної номінальної заробітної плати в м. Сумах у гривневому та доларовому еквівалентах за 2000-2017 рр. [25]

Як бачимо з наведеного графіка, попри зростання середньомісячної номінальної заробітної плати в національній валюті її розмір у доларовому еквіваленті істотно зменшився, починаючи з 2013 року. Це пов'язано з низкою причин, серед яких: складна геополітична ситуація в країні, дисбаланси

макроекономічного розвитку, зміна валютної політики держави, що вплинуло на «обвальну» девальвацію гривні. Така ситуація негативно впливає на рівень життя населення міста, посилюючи міграцію громадян до країн Євросоюзу [25].

Динаміка зміни середньомісячної номінальної та реальної заробітної плати одного штатного працівника в м. Сумах у співвідношенні з індексом споживчих цін за 2000-2017 роки подана на рисунку 2.10.

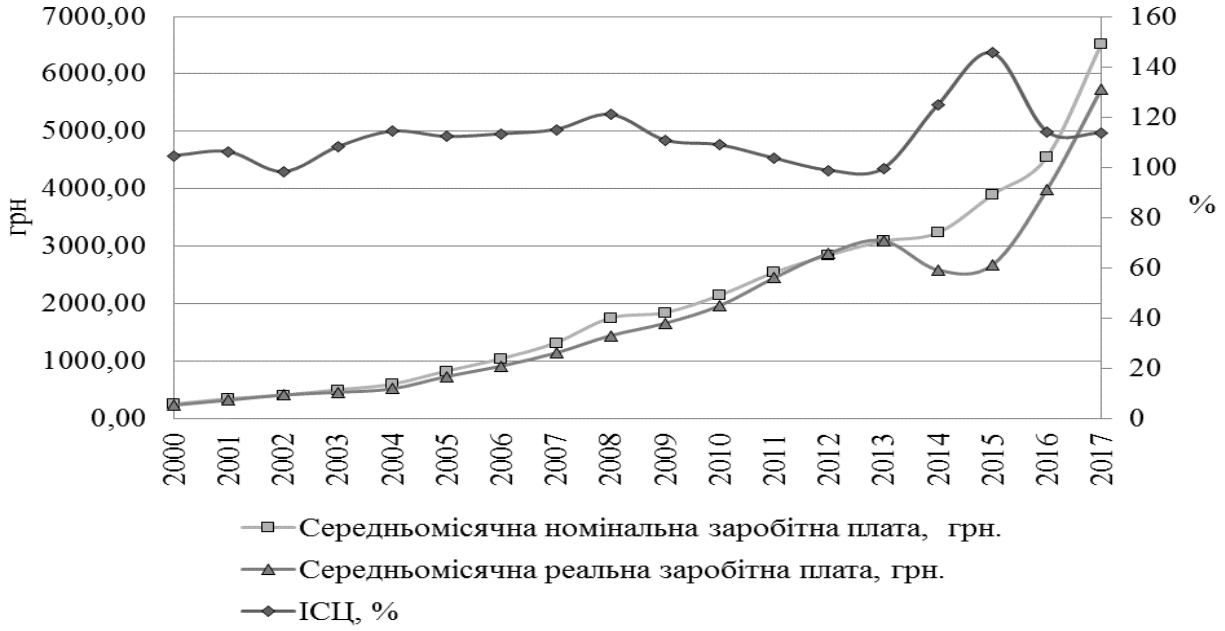

Рисунок 2.10 – Динаміка зміни середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати в м. Сумах та індексу споживчих цін у Сумській області за 2000-2017 рр. [25]

Дані рисунку 2.10 свідчать про тенденцію до зростання середньомісячної номінальної заробітної плати з 247 грн у 2000 році до 6 522 грн. у 2017 році. Середній темп зростання номінальної заробітної плати становив 121,2 %. Подібна тенденція має місце і щодо зміни реальної заробітної плати (середній темп зростання становив 120,66 %).

Індексу споживчих цін у Сумській області за період 2000–2017 рр. практично не змінився (середній темп зростання становив 100,49 %), окрім 2015 року, коли він досяг свого пікового значення 145,5 %. Це було пов’язано з низкою причин, серед яких: загострення ситуації на валютному ринку, зростання тарифів для населення

тощо. Наслідками такої зміни індексу споживчих цін стало зменшення розміру реальної заробітної плати у 2014–2015 роках на 13,7 % [25].

Не менш важливим фактором під час аналізу грошових доходів населення є наявний дохід із розрахунку на одну особу. Цей показник є дещо ширшим за попередні та враховує не лише заробітну плату, а й додаткові доходи від власності чи підприємницької діяльності, а також соціальні трансферти чи допомоги. Динаміку зміни даного показника за 2002–2017 роки для м. Сум подано на рисунку 2.11 [25].

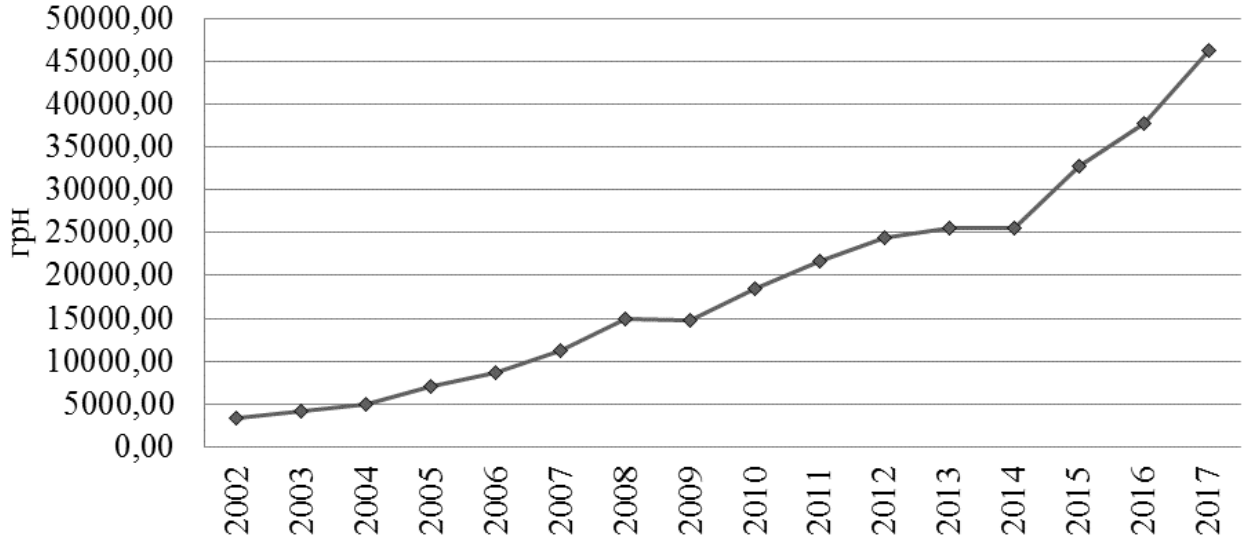

Рисунок 2.11 – Динаміка зміни наявного річного доходу з розрахунку на одну особу в м. Сумах за 2002-2017 рр., грн [25]

Рівень наявного доходу з розрахунку на одну особу поступово зростав у період із 2002 до 2017 року, тенденція його зміни повторює тенденцію зміни середньомісячної заробітної плати, наведену на рисунку 2.10. Середній темп зростання аналізованого показника за 2002–2017 рр. становив 120,1 %. Проте, незважаючи на вищеописану тенденцію щодо зростання наявного доходу з розрахунку на одну особу, відповідно до соціологічного опитування [29] жителів м. Сум фінансове становище більшості сімей є незадовільним (35 % респондентів відповіли, що їм вистачає тільки на харчування, а для купівлі одягу, взуття потрібно накопичувати чи позичати; 32 % респондентів зазначили, що для таких покупок, як

хороший костюм, мобільний телефон, пилосос тощо, необхідно наскладати чи позичити кошти).

Відповідно до статистичних даних щодо динаміки коефіцієнта диференціації загальних доходів населення в Сумському регіоні за останні роки мінімальні доходи 10 % найбільш забезпеченого населення перевищували максимальні доходи 10 % найменш забезпеченого населення у 2,5 рази [25]. Цей показник відповідає середньому значенню в Україні.

Таким чином, має місце погіршення рівня добробуту громадян, що спричинене змінами реального рівня заробітної плати внаслідок інфляції. Рівень середньорічної заробітної плати населення є суттєво меншим ніж в інших містах України та у валютному вираженні – порівняно з рівнем оплати праці в європейських країнах. Існує значна заборгованість із виплати заробітної плати, що пов’язано зі збитковістю діяльності багатьох промислових підприємств міста.

2.10. Інфраструктура (транспортна, екологічна, енергетична, промислова, зв’язок)

Транспортна інфраструктура. Об’єктами транспортної інфраструктури міста Сум є залізничний вокзал, автовокзал та аеропорт. Міжміське пасажирське сполучення здійснюється залізницею, автобусами і маршрутними таксі. У місті Сумах представлені такі види громадського транспорту, як маршрутні таксі, тролейбуси, автобуси та таксі. На сьогодні аеропорт «Суми» фактично не працює, за винятком обслуговування приватних авіарейсів. Будівлі аеропорту перебувають у неналежному стані [30].

Відкриття залізничної станції в Сумах датується 1877 роком. Із головного вокзалу в м. Сумах здійснюються міжміські пасажирські перевезення. Крім нього, наразі функціонують станція Баси і станція Товарна [30].

На даний момент у Сумах діють 45 маршрутів громадського транспорту (без урахування електричного), які обслуговуються автобусами комунального

підприємства СМР «Електроавтотранс», а також маршрутними таксі та автобусами приватних перевізників.

Історія тролейбусного руху у Сумах розпочалася 25 серпня 1967 року. Станом на 2018 рік тролейбусна мережа міста налічувала 16 маршрутів. Мережу сумських тролейбусів експлуатує організація КП СМР «Електроавтотранс» [30].

Екологічна інфраструктура міста. Об'єктами та установами, що утворюють екологічну інфраструктуру м. Сум є: 1) державні та місцеві заклади та установи: Державна екологічна інспекція в Сумській області, Сумське обласне управління водних ресурсів, Сумський обласний центр з гідрометеорології, Державна установа «Сумський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України», Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», Сумська філія ДУ «Держґрунтохорона»; 2) навчальні заклади, що здійснюють освітню та науково-дослідну діяльність відповідного спрямування, зокрема, Сумський державний університет, Сумський національний аграрний університет, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка; 3) державні та комунальні підприємства, серед яких: Державне підприємство «Сумський регіональний науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації», ДП «Сумське лісове господарство»; КП «Міськводоканал» СМР, КП «Зелене будівництво» СМР та інші; 4) підприємства інших форм власності, що здійснюють природоохоронну чи очисну діяльність; 5) окремі об'єкти соціальної інфраструктури (міські парки, зони відпочинку, зелені зони тощо) [31].

Енергетична інфраструктура. Теплозабезпечення об'єктів інфраструктури та житла міста Сум сформоване історично та наразі розвивається за традиційними напрямками. У той же час поширення набуває поєднання централізованих систем теплозабезпечення та систем індивідуального опалення.

Основними постачальниками теплової енергії для потреб опалення об'єктів міста є [32]:

ТОВ «Сумитеплоенерго», що експлуатує Сумську ТЕЦ встановленої потужності 469 Гкал/год (545 МВт) та 20 відокремлених котелень, загальною

встановленою потужністю 142,4 Гкал/год (165,4 МВт), дві з яких також забезпечують технологічною водяною парою медичні заклади міста;

Дирекція «КППВ» ПАТ «Сумське НВО», що експлуатує котельню встановленої потужності 464 Гкал/год (539,6 МВт);

ТОВ «Сумська паляниця», котельня встановленої потужності 2,14 Гкал/год (2,5 МВт) якого забезпечує тепловою енергією об’єкти власного підприємства та під’єднаного до неї житла;

Сумський національний аграрний університет, що має на своєму балансі та експлуатує котельню встановленої потужності 19,5 Гкал/год (22,68 МВт), забезпечує теплопостачання власних об’єктів, житлових багатоквартирних будинків та об’єктів міської інфраструктури;

КП «Міськводоканал», котельня встановленої потужності 0,9 Гкал/год (1,04 МВт) якого виробляє теплову енергію для технологічних потреб підприємства та теплозабезпечення житлових будинків, приєднаних до неї;

Державна установа «Сумська виправна колонія (№ 116)», яка своєю котельнею встановленої потужності 4,0 Гкал/год (4,6 МВт) опалює будівлі цієї установи та одночасно забезпечує тепловою енергією будівлі житлового фонду міста;

Полтавська КЕЧ, яка котельнею встановленої потужності 7,256 Гкал/год (8,439 МВт) забезпечує тепловою енергією для потреб опалення об’єкти військової частини та комунального навчального закладу «Сумський кадетський корпус ім. І. Г. Харитоненка» [32].

Розподіл за встановленою потужністю основних складових системи теплопостачання м. Сум подано на рисунку 2.12.

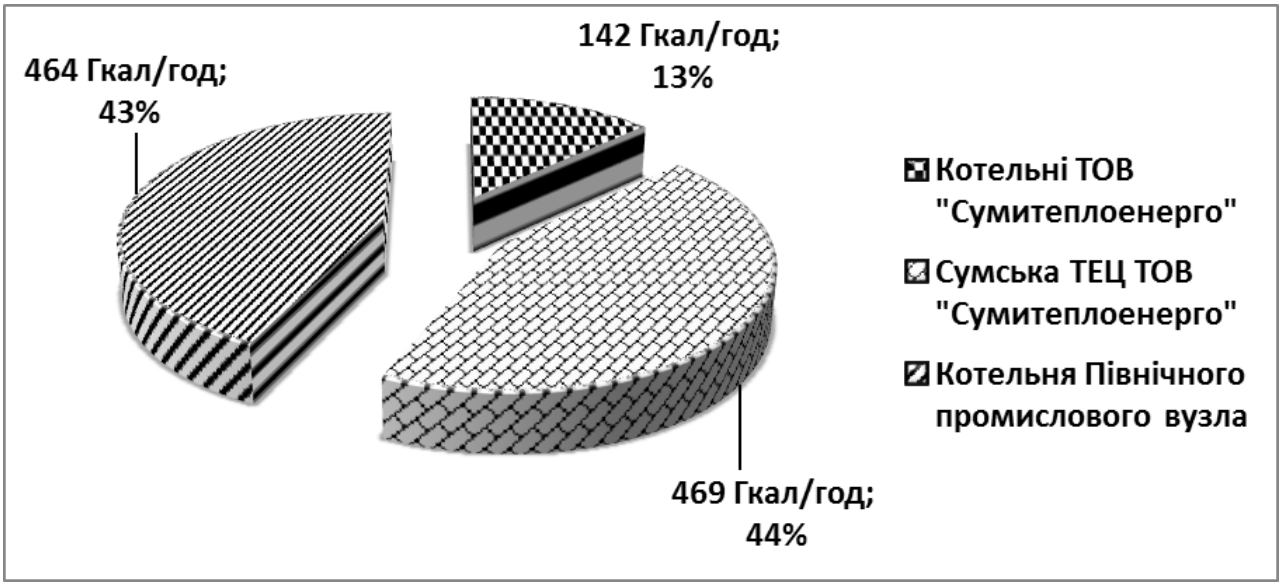

Рисунок 2.12 – Розподіл за встановленою потужністю основних складових системи теплопостачання м. Сум, % [32]

Відповідно до класифікації за потужністю джерел теплової енергії у ДБН В.2.5-39:2008 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Зовнішні мережі та споруди. Теплові мережі» [33]:

− 2 котельні і ТЕЦ відносять до систем централізованого теплопостачання (від 20 МВт);

− 7 котелень відносять до систем помірно-централізованого теплопостачання (від 3 до 20 МВт);

− 5 котелень відносять до систем децентралізованого теплопостачання (від 1 до 3 МВт);

− 7 котелень відносять до систем автономного теплопостачання (до 1 МВт) [32].

Розподіл за загальною встановленою потужністю котелень наведений на рисунку 2.13.

Наразі здебільшого багатоквартирні будинки багатоповерхової забудови міста проектують та зводять з облаштуванням систем квартирного індивідуального опалення, дахових котелень, що у короткотерміновому майбутньому матиме негативні наслідки щодо подальшого розвитку міської централізованої системи

теплопостачання та обумовить загострення ряду екологічних проблем у житлових масивах.

Рисунок 2.13 – Розподіл котелень м. Сум за загальною встановленою потужністю, % [32]

Забезпечення теплом об’єктів приватної житлової забудови міста здійснюється передусім індивідуальними теплогенераційними засобами з використанням індивідуальних котельних агрегатів. Основними видами палива, що використовуються цими агрегатами, є природний газ, тверде паливо (переважно деревина) [34].

Централізовані системи теплопостачання спроектовані як залежні централізовані, з використанням центральних теплових пунктів (ЦТП), індивідуальних теплових пунктів (ІТП), із застосуванням теплового графіка подання теплоносія 95–70 та 110–70 ºС. У котельнях установлені та експлуатуються переважно котли старих типів з експлуатаційним ККД від 82 до 90 %.

Теплові мережі закриті, 2- та 4-трубні підземного, наземного канального та безканального прокладання. Зважаючи на реальні терміни експлуатації мереж, фактичний технічний стан, їх теплоізолювальні властивості в багатьох випадках не відповідають чинним нормативам [32].

Втрати теплової енергії під час транспортування тепловими мережами, які декларують підприємства-надавачі послуг із теплопостачання, варіюють від 3 до 30 % і залежать від стану теплоізоляції трубопроводів, їх діаметрів, способу прокладання мереж, об’ємів фактичних витікань теплоносія з мереж та інших факторів. Однак чіткого уявлення про поелементні об’єми тепловтрат, а тим паче підтвердженого чинними та достовірними розрахунками, що базуються на затверджених у нормативному порядку результатах досліджень та вимірів, підприємства-надавачі послуг із теплопостачання не мають. Будівлі закладів бюджетної сфери міста практично повністю забезпечені засобами інструментального обліку спожитої теплової енергії, однак наразі проблематичним є оснащення таких будівель системами та пристроями автоматичного регулювання теплового потоку на вході до будівель. Це призводить до перевитрат теплової енергії в осінньо-весняні періоди. Аналогічна ситуація має місце і в житлових будинках багатоповерхової забудови. [32]

Теплове навантаження системи централізованого теплозабезпечення м. Сум визначається в основному комунально-побутовими потребами міста.

Сучасна динаміка розвитку промисловості та житлового будівництва (нове житло будується переважно з індивідуальними джерелами опалення) у короткостроковій перспективі свідчить про те, що зростання теплових навантажень систем централізованого опалення не відбудеться (це зумовило б необхідність введення нових теплогенераційних потужностей).

Електропостачання. Джерелом забезпечення міста електроенергією є підстанції ПС «Суми», ПС «Суми-Північна», що перебуває на балансі «Магістральних електричних мереж», та ПС «Сумська ТЕЦ» – на балансі ТОВ «Сумиобленерго». Забезпеченість електричною енергією джерел централізованого теплопостачання є достатньою.

Водопостачання. Водопостачання міста здійснює Сумське комунальне підприємство «Міськводоканал» Сумської міської ради із підземних джерел, розміщених на шести водозаборах. Згідно з даними КП «Міськводоканал» загальна добова потужність водопроводу становить 88,39 тис. м^3 за 1 добу. Фактичний об'єм подання води в місто становить 51–55 тис. м^3 за 1 добу. Довжина водопровідних мереж діаметром від 50 до 800 мм становить 528,7 км. [35]

Для водовідведення в місті використовують каналізаційні мережі загальною довжиною 331,1 км. Працюють 20 каналізаційних насосних станцій [35].

Газопостачання. Наразі забезпечення міста природним газом здійснюється від мереж ТОВ «Сумигаз Збут». У місті задіяна триступенева система газопостачання. Газ надається споживачам через газорегулювальні пункти (ГРП).

Промислова інфраструктура. На території міста Сум працюють понад 400 підприємств промисловості, які забезпечують обсяг реалізації промислової продукції (товарів, послуг) більше ніж на 19,0 млрд гривень. Місто має розвинену виробничу інфраструктуру (зокрема, транспортну), пов'язану з такими видами економічної діяльності, як виробництвом хімічних речовин і хімічної продукції, машинобудуванням, постачанням електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, харчовою промисловістю, будівництвом [25, 40].

Телекомунікації та зв'язок. На ринку надання цього виду послуг у м. Сумах працюють, зокрема: ПКП ТРК «ІнтерТелеКом», ТОВ «ТРК «Майбуття», ТОВ «Воля-Кабель», ТОВ «SITV», компанія «Тріолан». Також доступ до інтернет-послуг у місті забезпечує ТЦ «Радіосистеми».

Послуги електрозв'язку в місті надає Сумська філія ПАТ «Укртелеком», ПП «Череда», ТОВ «Велтон.Телеком», ТОВ «Технічний центр Радіосистеми», ТОВ «Сумські телекомсистеми». Сумська дирекція Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» надає мешканцям послуги поштового зв'язку. Крім того, у місті наявна розгалужена мережа представництв логістичних компаній [25, 36].

2.11. Особливості господарського комплексу території: промисловості, будівельного комплексу, транспорту

Переробна промисловість – одна з провідних галузей промислового виробництва м. Сум. У структурі реалізованої промислової продукції її частка становить майже дві третини від загального обсягу промислової продукції. Переробна промисловість міста охоплює такі основні види виробництва, як виробництво хімічних речовин і хімічної продукції та машинобудування.

Крім переробної промисловості, значну частку обсягів промислового виробництва становить такий вид економічної діяльності, як «постачання електроенергії, газу, пари й кондиційованого повітря».

Частка міста в загальному обсязі реалізованої продукції області − понад 50,2 % [37].

Провідними підприємствами м. Сум є:

− ПАТ «Сумихімпром» (виробництво фосфорних мінеральних добрив, коагулянтів, добавок до цементу, кислот, двоокису титану, пігментів та інших видів хімічної продукції);

− АТ «Сумський завод «Насосенергомаш» (розроблення й виробництво насосного устаткування, силових агрегатів і складних гідравлічних систем для галузей промисловості, енергетики, металургії тощо);

− дочірнє підприємство «Завод обважнених бурильних та ведучих труб» (виробництво обважнених бурильних і ведучих труб для проведення бурильних робіт);

− філія «Сумський молочний завод ДП «Аромат» (перероблення молока, виробництво масла, сиру й молочної продукції);

− ТОВ «Будівельна виробничо-комерційна компанія «Федорченко» (будівництво житлових багатоповерхових будинків, виробництво будівельних матеріалів);

− ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об’єднання» (виробництво машин та устаткування спеціального призначення);

− ТОВ «ГуалаКложерс Україна» (виробництво пакувань із легких металів);

− ТОВ «Гуалапак Україна» (виробництво пакувань для дитячого харчування та інших харчових продуктів);

− АТ «Технологія» (виробництво закупорювальних і пакувальних матеріалів);

− ТОВ «Керамейя» (виробництво клінкерної керамічної цегли, керамічної бруківки, поризованих блоків);

− ТОВ «KusumPharm» (виробництво нестерильних лікарських засобів у твердих дозованих і рідких нестерильних лікарських формах для перорального застосування) [25, 37].

За показником обсягів реалізованої промислової продукції м. Сум протягом 2015-2017 рр. спостерігається поступове зростання та наближення значення показника до рівня 2014 року (див. табл. 2.4). Окрім того, за результатами щорічного опитування «Рейтинг обласних центрів України» інформаційно-аналітичного агентства «RatingPro» позиція м. Сум поступово покращується (від 2,7 у 2016 р. до 2,9 у 2018 р.) [38].

У галузі будівництва у 2017 році підприємства обласного центру виконали будівельних робіт на суму 744,1 млн грн, тобто на 28,6 % більше, ніж у 2016 році. В той же час, у 2016 р. в місті прийняли в експлуатацію житла на 30,46 % менше, ніж у 2015 р., а в 2017 р. − 66,8 тис. м^2, що на 0,9 % більше за показник 2016 року [25]. Динаміки прийняття в експлуатацію житла в Сумах і Сумській області зображені на рисунку 2.14.

Такі тенденції щодо введення в експлуатацію житла в Сумській області й м. Сумах викликані збільшенням вартості будівельних робіт, зниженням загального рівня фінансової спроможності жителів регіону, а також ускладненням процедури введення в експлуатацію індивідуального житла. Статистичні дані свідчать про негативну динаміку щодо частки введеного в експлуатацію житла, збудованого фізичними особами, й у Сумській області в цілому, і в м. Сумах зокрема (рис. 2.15).

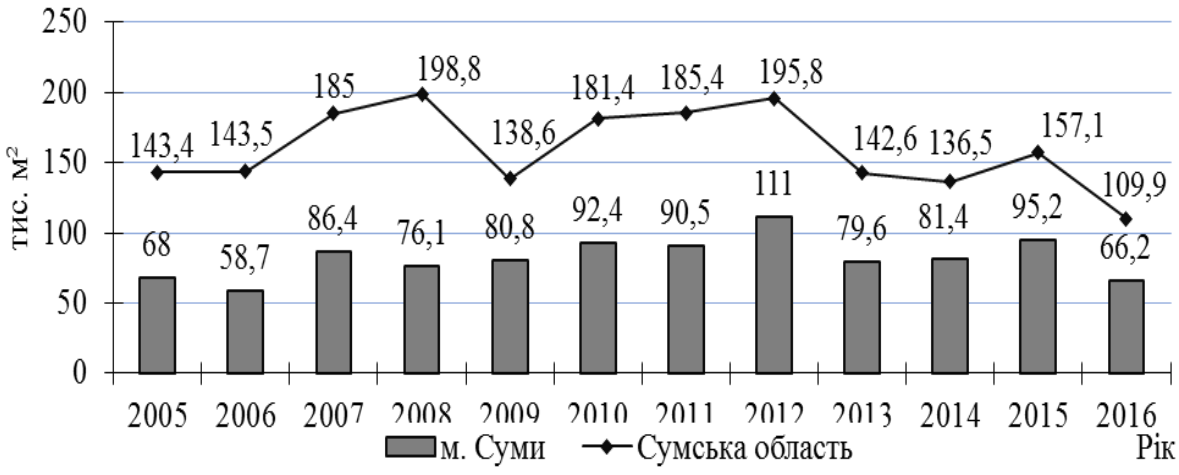

Рисунок 2.14– Динаміки прийняття в експлуатацію житла в м. Сумах та Сумській області за 2005–2016 рр., тис. м² загальної площі [25]

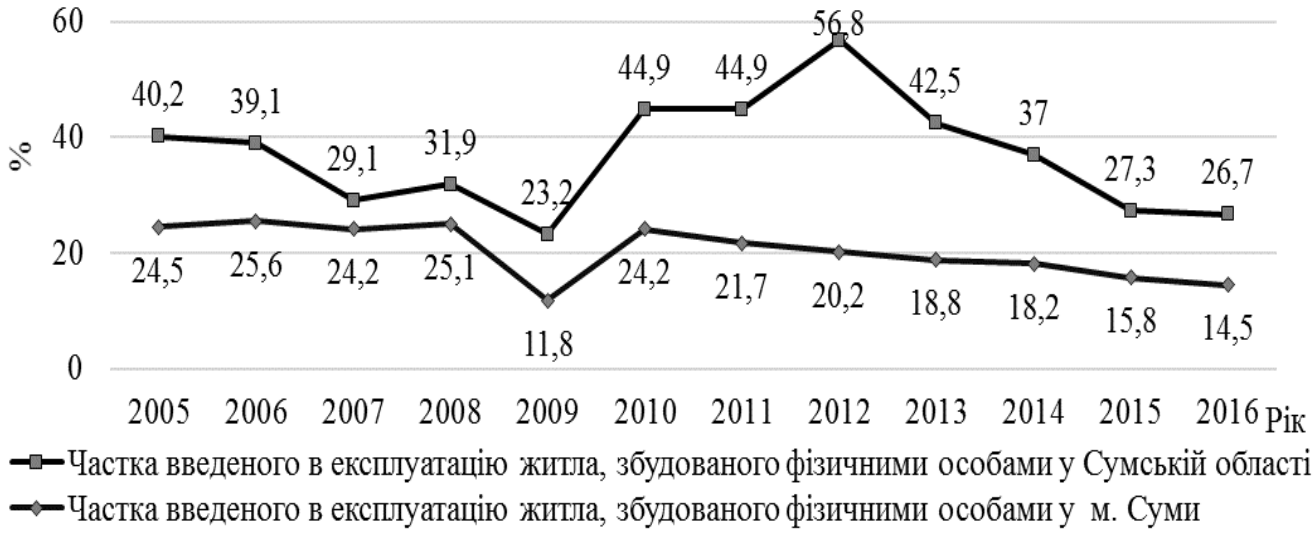

Рисунок 2.15 – Динаміка частки житла, збудованого фізичними особами й уведеного в експлуатацію, в м. Сумах і Сумській області за 2005-2016 рр., % [25]

Важливим показником розвитку будівельної галузі є стан забезпеченості населення житлом у м. Сумах (рис. 2.16). У 2016 р. в Україні спостерігалася негативна тенденція (1,7 млн домогосподарств мали на одну особу менше ніж 7,5 м^2 житлової площі), тоді як чинні санітарні норми передбачають необхідність забезпечення житловою площею – 21 м^2 від загальної площі житла на 1 особу. У 2016 році на 1 жителя м. Сум припадало в середньому 23,6 м² площі житла [25], що перевищувало нормативний мінімум. Досягнення позитивної динаміки забезпечили

масова забудова м. Сум і розширення напрямів фінансування державних програм підтримки житлового будівництва упродовж 2010–2016 рр.

Загалом у галузі будівництва в 2017 році підприємства міста виконали 77,8 % від загальнообласного обсягу робіт [39].

Переважна частка (75,1 % загального обсягу) будівельних робіт виконана на будівництві житлових і нежитлових будівель. Решта робіт – будівництво інженерних споруд. Нове будівництво, реконструкція й технічне переоснащення становлять 60,7 % від загального обсягу виконаних будівельних робіт, капітальні та поточні ремонти – 32,3 і 7,0 % відповідно [40].

Рисунок 2.16 – Динаміка забезпеченості населення житлом у Сумській області й м. Сумах за 2005-2016 рр., м^2 площі житла на 1 особу [25]

Транспорт – вид економічної діяльності, динаміка розвитку якого дуже тісно пов’язана з динамікою інших соціальних та економічних показників розвитку міста. Основними показниками, що характеризують розвиток транспорту, є обсяги перевезення вантажів і пасажирів. У 2017 році всіма видами транспорту перевезено 33,5 млн пас. та виконано пасажирооборот 163,6 млн пас. км. Також у 2017 році підприємства транспорту перевезли 1 971,3 тис. т вантажів, вантажооборот становив 282,5 млн. т км [25]. Останні три роки простежується тенденція до зниження обсягів

перевезення вантажів у м. Сумах. Водночас за цей період майже не змінилися обсяги перевезення пасажирів. Ці дані свідчать про відносну стабільність розвитку транспорту в Сумах.

2.12. Розвиток підприємницького середовища

Згідно зі статистичними даними в м. Сумах на 10 тис. осіб наявного населення припадає близько ста середніх і малих підприємств, переважна більшість яких належить до категорії мікропідприємств. За даними Державної податкової інспекції в м. Сумах ГУ ДФС у Сумській області, станом на 01.07.2016 року зареєстровано 31 720 платників податків. Зазначений показник на аналогічну дату в 2015 році − 24 228 платників. Станом на вересень 2016 року кількість нових зареєстрованих суб’єктів господарської діяльності в м. Сумах становила 1 659 платників, зокрема 482 юридичні особи й 1 177 фізичних осіб-підприємців [41].

Незважаючи на складне політичне та соціально-економічне становище в країні в цілому, в м. Сумах останніми роками простежувалася позитивна, але чутлива до змін регуляторної політики тенденція реєстрації суб’єктів господарювання, збільшувався обсяг сплаченого єдиного податку до бюджету суб’єктами малого й середнього підприємництва.

Відповідно до аналізу розвитку підприємницького середовища за видами економічної діяльності станом на 01.07.2016 найбільше суб’єктів малого й середнього підприємництва було у сферах торгівлі, ремонту автомобілів і побутової техніки (40,6 %); надання комунальних та індивідуальних послуг, культури й спорту (19,3 %); промисловості та будівництва (13,0 %) [41]. Аналіз розподілу кількості малих і середніх підприємств за видами економічної діяльності виявив поступове збільшення частки цих підприємств у сферах торгівлі й послуг.

Основні причини, що перешкоджають розвитку малого та середнього підприємництва у м. Сумах, типові для всієї України й не мають чітко вираженої місцевої специфіки. До них належать:

− недостатній обсяг власних коштів у поєднанні зі складністю залучення позичкового капіталу;

− недостатня підтримка підприємців органами влади й місцевого самоврядування;

− періодичні зміни податкового законодавства, що ускладнюють бізнес-планування та істотно впливають на умови здійснення підприємницької діяльності;

− недостатня правова підготовка й захищеність суб'єктів підприємницької діяльності;

− недостатній рівень інформаційної та консультаційної взаємодій суб'єктів підприємництва й владних органів [42].

2.13. Соціальна інфраструктура міста (розвиток підприємств комунальних послуг, система освіти, культури, охорони здоров'я, спорту й туризму)

Соціальна інфраструктура є комплексом галузей і відповідних об'єктів, що до них належать, функціонування яких спрямоване на забезпечення умов життєдіяльності й відтворення робочої сили. Соціальна інфраструктура охоплює об'єкти таких галузей, як освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв'язок, культура й сфера побутового обслуговування [43].

У 2017 році видатки з міського бюджету на фінансування житлово-комунального господарства становили 368,3 млн грн, що на 138,4 млн грн або в 1,6 рази більше, ніж у 2016 році, зокрема, видатки загального фонду – 140,7 млн грн, спеціального – 227,6 млн грн [40]. Структура витрат на житлово-комунальне господарство м. Сум у 2017 р. зображена на рисунку 2.17.

Значну частину видатків міського бюджету (101,2 млн грн) спрямували в 2017 році на поповнення статутного капіталу комунальних підприємств для покращання їх матеріально-технічної бази. Розподіл цих коштів між комунальними підприємствами міста наведений на рисунку 2.18 [40].

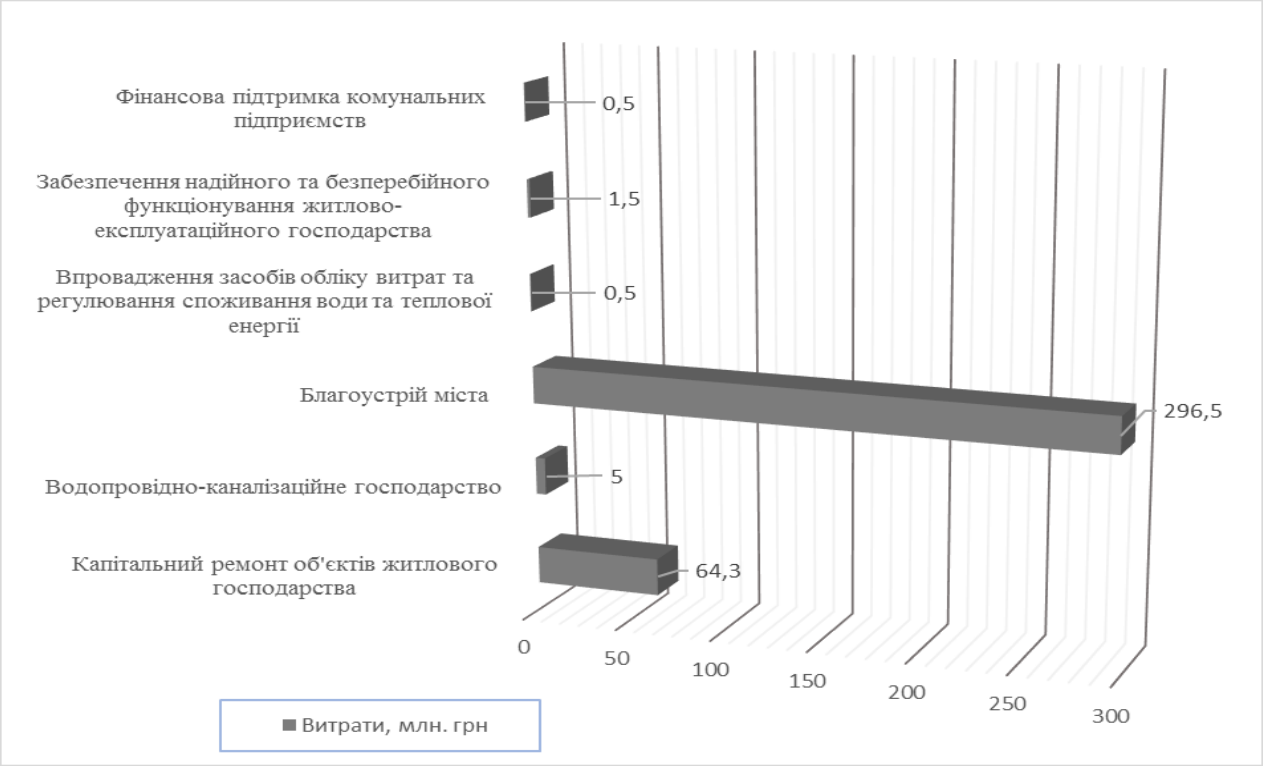

Рисунок 2.17 – Структура витрат на житлово-комунальне господарство м. Сум у 2017 р., млн грн [40]

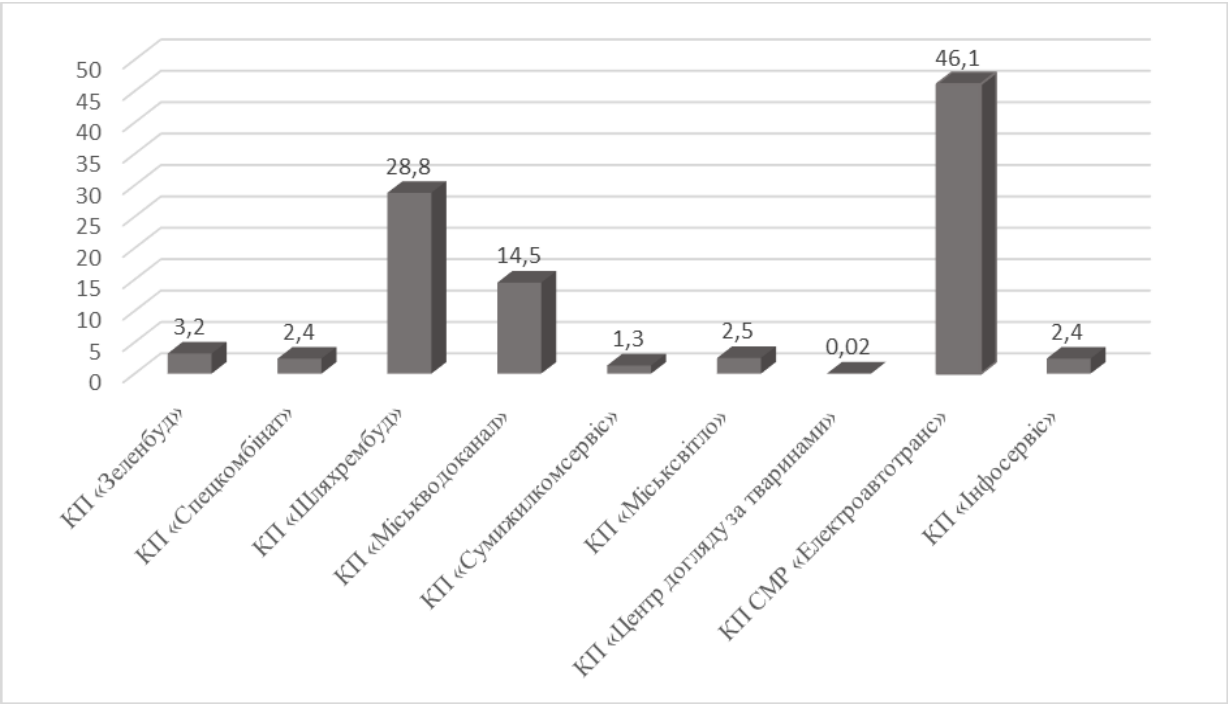

Рисунок 2.18 – Розподіл коштів міського бюджету, виділених на поповнення статутних капіталів комунальних підприємств для покращання їх матеріально-технічної бази, млн грн [40]

Комунальні підприємства, засновником яких є Сумська міська рада, на постійній основі надають послуги із забезпечення умов життєдіяльності громади міста. Згідно зі звітом міського голови результати їх фінансово-господарської діяльності в 2017 році такі:

1) загальний обсяг реалізації товарів, робіт і послуг комунальними підприємствами міста, становив 424,8 млн грн, що на 37,5 % більше, ніж за 2016 рік. Найбільші обсяги мають КП «Міськводоканал», «Шляхрембуд», «Електроавтотранс», комунальне оптово-роздрібне підприємство «Дрібнооптовий» тощо [40];

2) загальний фінансовий результат діяльності підприємств, що перебувають у комунальній власності громади м. Сум, є незадовільним і збитковим (очікувані збитки становлять 13,7 млн грн: КП «Міськводоканал» − 7,5 млн грн, КП «Електроавтотранс» − 4,7 млн грн, КП «Сумижилкомсервіс» − 1,5 млн грн;

3) певні підприємства комунальної власності (КП «Шляхрембуд», ДП «Паркінг», КП «Зеленбуд», КОРП «Дрібнооптовий») одержать прибуток [40];

4) кількість працівників комунальних підприємств на початок 2018 року становила майже 2,0 тис. осіб, що свідчить про приріст 5,2 %, порівнюючи з показником 2016 року [40];

5) середньомісячна заробітна плата працівника − 5 085 гривень, що на 33,6 % більше, ніж у 2016 році [40].

Комунальні підприємства м. Сум перерахували до міського бюджету податку на прибуток підприємств 390,9 тис. грн, а також 52,2 тис. грн частини чистого прибутку (доходу), що вилучають до бюджету [40].

Освіта має велике значення для розвитку міста. Саме в цій галузі формують робочу силу для решти галузей економіки.

У м. Сумах функціонують:

− заклади вищої освіти – 4;

− заклади фахової передвищої освіти – 7;

− заклади професійної освіти – 8;

− школи – 44;

− дитячі садочки – 44;

− медичні заклади: 8 комунальних закладів, 11 закладів обласного підпорядкування, а також приватні медичні заклади [25].

Кількість дітей у дошкільних навчальних закладах у 2017 році знизилася на 186 осіб, порівнюючи з 2015 роком. Проте кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах за останні роки зросла з 25 751 до 27 429 осіб (або на 6,5 %). Кількість студентів закладів фахової передвищої освіти кожного року зменшується (з 2015 до 2017 року – на 203 студенти). Кількість студентів у закладах вищої освіти має аналогічну тенденцію: за останні 3 роки зменшилася на 1 550 осіб (рис. 2.19) [25]. Це можна пояснити несприятливою демографічною ситуацією в області й наданням студентами переваги навчанню в інших містах і країнах.

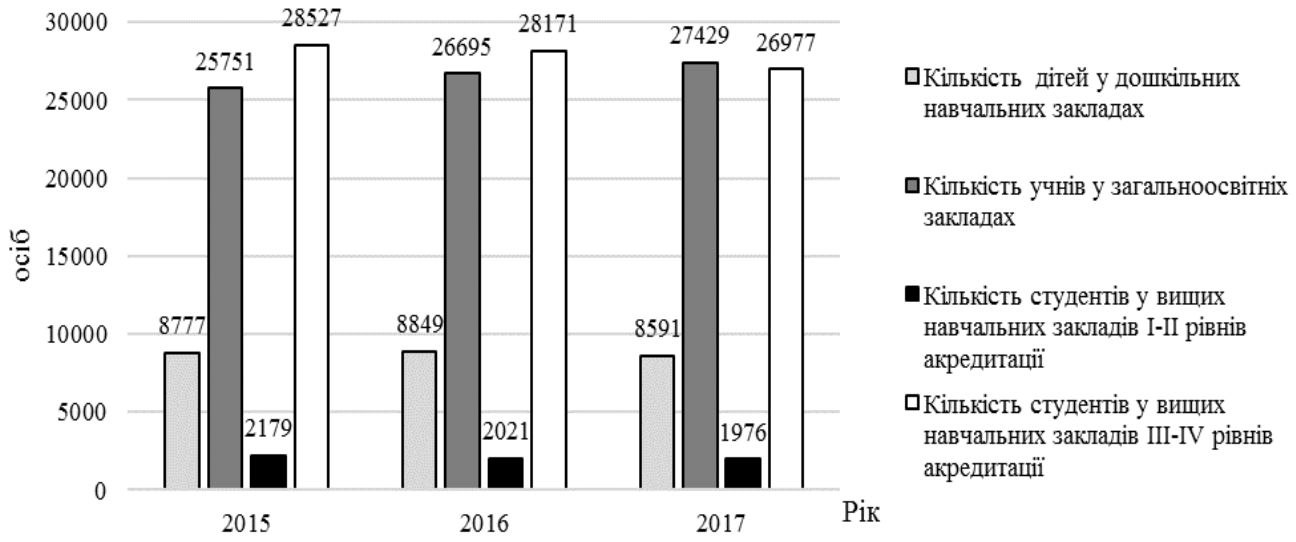

Рисунок 2.19 – Кількість осіб, які навчалися в навчальних закладах м. Сум у 2015−2017 рр., осіб [25]

Фінансовий результат освітньої галузі впродовж 2015–2017 років був позитивним, що свідчить про ефективну діяльність освітніх установ та організацій, проте водночас за цей період зменшився на 26,5 % (рис. 2.20) [25] .

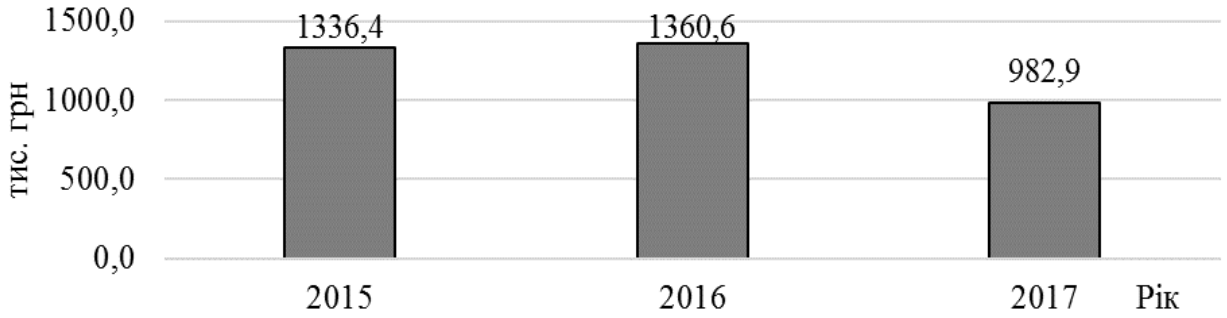

Рисунок 2.20 – Фінансовий результат закладів освіти в м. Сумах за 2015–2017 рр., тис. грн [25]

Останнім часом кожного року зростає обсяг інвестицій в основний капітал галузі освіти (рис. 2.21). За досліджуваний період обсяг інвестицій зріс на 11913,3 тис. грн.

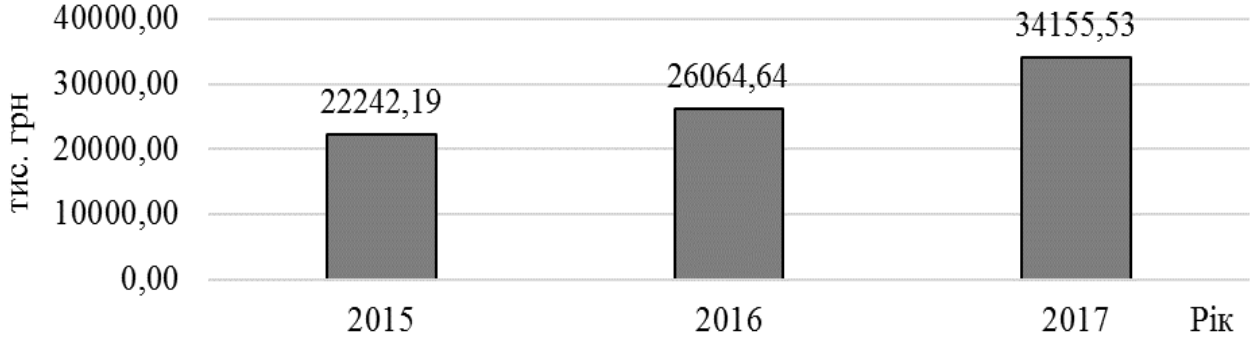

Рисунок 2.21 – Інвестиції в основний капітал галузі освіти в м. Сумах за 2015–2017 рр., тис. грн [25]

У Сумах немає чіткої тенденції щодо динаміки кількості приїжджих осіб до міста. Найбільше значення зафіксоване в 2016 році (29 182 особи), проте вже у 2017 році цей показник зменшився до 24 686 осіб (рис. 2.22) [25]. Однією з причин цього є недостатня туристична привабливість міста.

Рисунок 2.22 – Динаміка заселення до готелів у м. Сумах за 2015–2017 рр., осіб [25]

За досліджуваний період зменшилася кількість об’єктів ресторанного господарства із 158 од. у 2015 р. до 151 од. у 2017 р.. Це можна пояснити як зменшенням вільних коштів у населення, так і високою конкуренцію в цьому сегменті ринку товарів і послуг. Ресторанам у спальних районах дуже складно конкурувати з популярними серед жителів міста закладами в центрі міста [25].

Для професійного спорту й функціонування численних спортивних секцій і гуртків із різних видів спорту місто має сучасні тренувальні та спортивні споруди, придатні для проведення міжнародних змагань на високому організаційному рівні. Основними з таких об’єктів є:

1) універсальний легкоатлетичний манеж Сумського державного університету, що має:

- 6 бігових доріжок по колу з радіусами відповідно до вимог IAAF;
- 8 доріжок по 60 метрів;
- 3 доріжки по 120 метрів у зоні для розминки, в якій також є тренажери й знаряддя, необхідні для підготовки;
- повний комплект допоміжного обладнання для бігових видів легкої атлетики;

2) стадіон «Ювілейний», що відповідає вимогам УЄФА;

3) база олімпійського резерву «Динамо» з лижних гонок і біатлону;

4) футбольний центр «Барса», що має:

− чотири футбольні поля;

− трибуни (на 1 000 і 150 місць);

- спортзал;
- адміністративне приміщення;
- музей;
- кафе, парк;

5) кінно-спортивна база;

6) водно-гребна база Сумського державного університету [22, 44].

До системи охорони здоров'я міста належать комунальні й приватні медичні заклади, зокрема комунальні медичні заклади:

- КУ «Сумська міська клінічна лікарня № 1»;
- КУ «Сумська міська клінічна лікарня № 4»;
- КУ «Сумська міська клінічна лікарня № 5»;
- КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 1»;
- КУ «Міська стоматологічна поліклініка»;
- КУ «Сумська міська дитяча клінічна лікарня ім. Святої Зінаїди»;
- КУ «Сумський міський клінічний пологовий будинок Пресвятої Діви Марії»;
- КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2».

Також у місті функціонують 11 закладів охорони здоров'я обласного підпорядкування, серед яких:

1) Сумська обласна клінічна лікарня;
2) Обласна консультативна поліклініка;
3) Сумська обласна інфекційна клінічна лікарня ім. З. Й. Красовицького;
4) Обласний територіальний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф;
5) Сумський обласний клінічний госпіталь для інвалідів вітчизняної війни;
6) Сумський обласний центр акушерства, гінекології й репродуктології;
7) Сумський обласний консультативно-діагностичний центр;
8) Сумський обласний центр профілактики ВІЛ-інфекцій/СНІДу;
9) Сумський обласний шкірно-венерологічний диспансер;
10) Сумський обласний наркологічний диспансер;

11) Сумський обласний клінічний онкологічний центр [45, 46].

За останні роки збільшилася сума видатків із загального й спеціального фондів місцевого бюджету на охорону здоров’я та надання соціальної допомоги. Так, у 2017 році сума видатків становила 1 013 497,2 тис. грн (рис. 2.23) [25].

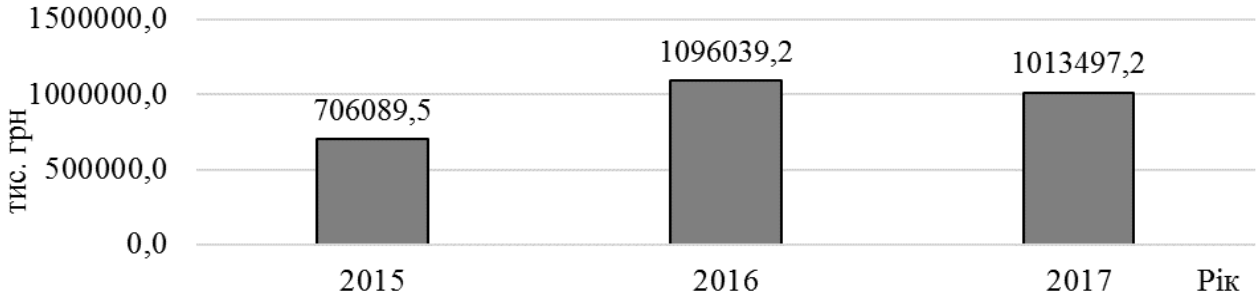

Рисунок 2.23 – Видатки загального й спеціального фондів місцевого бюджету на охорону здоров’я та надання соціальної допомоги в м. Сумах за 2015–2017 рр., тис. грн [25]

Місто Суми є культурним центром Сумської області, в ньому функціонують театри й кінотеатри, музеї, культурно-освітні заклади тощо. У місті розвинена мережа закладів громадського харчування, об’єктів сфери розваг і зони відпочинку [36]. Театри й музичні заклади: Сумський обласний театр драми та музичної комедії ім. М. С. Щепкіна, Сумський театр для дітей і юнацтва, Сумська обласна філармонія. Міські кінотеатри: «Дружба» − найбільший кінотеатр міста (на 800 місць), що ніколи не припиняв свого функціонування від уведення в експлуатацію в 1972 році; кінотеатр «Космос» (170 посадкових місць); кінотеатр «Планета Кіно» − сучасний п’ятизальний кінокомплекс (на 600 глядачів). До найвідоміших сумських музеїв та експозицій належать: Сумський краєзнавчий музей, Обласний краєзнавчий музей, Обласний художній музей ім. Н. Онацького, Муніципальна галерея та інші. У місті функціонують бібліотеки: Обласна науково-універсальна бібліотека, Обласна бібліотека для юнацтва, Обласна дитяча бібліотека ім. М. Островського, Центральна

міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка, Наукова бібліотека Сумського державного університету та інші [47, 48].

2.14. Комунальна власність і приватизація

До комунальної власності станом на 01.09.2018 року належали 993 об'єкти нерухомого майна, зокрема 14 комунальних підприємств (табл. 2.5), 83 комунальні установи й заклади Сумської міської ради, 10 управлінь, 5 департаментів і 19 відділів Сумської міської ради, 2 цілісні майнові комплекси підприємств [6].

Залишкова вартість об'єктів комунальної власності на 1 жовтня 2017 року становила:

- комунальних підприємств – 278,58 млн грн;
- комунальних установ і закладів СМР – 163,48 млн грн;
- управлінь, департаментів та відділів СМР – 1 517,9 млн грн;
- цілісних майнових комплексів підприємств – 57,58 млн грн [49].

Таблиця 2.5 – Перелік комунальних підприємств СМР станом на 01.10.2017 року [49]

№ пор.	Назва	Первісна вартість, грн	Внесок, грн	Залишкова вартість, грн
Комунальні підприємства				
1	Комунальне оптово-роздрібне підприємство «Дрібнооптовий» Сумської міської ради	405 963,37	245 801,27	160 162,10
2	Комунальне підприємство електромереж зовнішнього освітлення «Міськсвітло» Сумської міської ради	2 438 775,09	1 320 299,73	1 118 475,40
3	Комунальне підприємство «Сумське міське бюро технічної інвентаризації» Сумської міської ради	2 364 691,58	1 388 600,68	976 090,90
4	Комунальне підприємство «Сумижилкомсервіс» Сумської міської ради	14 123 241,61	6 607 284,10	7 515 957,51
5	Комунальне підприємство Сумської міської ради «Електроавтотранс»	161 624 332,65	53 052 134,32	108 572 198,33
6	Комунальне підприємство «Архітектура. Будівництво. Контроль» Сумської міської ради	403 143,89	355 707,09	47 436,80

№ пор.	Назва	Первісна вартість, грн	Внесок, грн	Залишкова вартість, грн
7	Комунальне підприємство «Міськводоканал» Сумської міської ради	228 947 194,05	139 639 861,35	89 307 332,70
8	Комунальне підприємство «Зелене будівництво» Сумської міської ради	10 936 069,50	3 149 356,94	7 786 712,56
9	Комунальне підприємство «Спеціалізований комбінат» Сумської міської ради	14 924 069,11	4 839 997,90	10 084 071,21
10	Комунальне підприємство «Сумикомунінвест» Сумської міської ради	5 011 441,38	999 414,50	4 012 026,88
11	Комунальне підприємство «МСК «Тенісна академія» Сумської міської ради	2 996 538,56	501 183,31	2 495 355,25
12	Комунальне підприємство «Шляхрембуд» Сумської міської ради	69 458 151,98	29 054 550,45	40 403 601,53
13	Комунальне підприємство «Інфосервіс» Сумської міської ради	3 456 201,36	624 621,68	2 831 579,68
14	Комунальне підприємство «Сумитеплоенергоцентраль»	3 635 766,66	362 330,96	3 273 435,70
Разом		520 725 580,79	242 141 144,28	278 584 436,55

Доходи від приватизації комунального майна в 2016 році становили 2 355,3 тис. грн, що значно менше, порівнюючи з 2017 роком, в якому отримали 3 091,5 тис. грн. У 2018 році доходи від приватизації об’єктів комунальної власності – 2 525,9 тис. грн [50].

2.15. Ринок землі й земельні відносини

Чинний мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення істотно впливає на формування ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні. Розподіляють земельні ресурси укладанням орендних договорів зазвичай на умовах низької відсоткової ставки. Це призводить до недоотримання доходів до міського бюджету.

Упродовж реформування земельних відносин у місті постійно перерозподіляють власність на землю передаванням у власність громадянам земельних ділянок, що приватизують фізичні та юридичні особи в дозволеному

законом порядку. Останнім часом простежується тенденція до зростання кількості власників землі внаслідок її приватизації після поділу великих земельних ділянок на менші за розміром. Особливе значення має оренда земельних ділянок, що забезпечує надходження орендних платежів за землю до міського бюджету. У м. Сумах проводять активну роботу з ведення й коригування кадастрово-реєстраційної документації земель міста.

2.16. Екологічна ситуація й охорона довкілля

Аналіз статистичних даних щодо викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у м. Сумах (рис. 2.24) свідчить про їх поступове підвищення останніми роками.

Водночас щільність викидів від стаціонарних джерел у перерахунку на 1 км^2 становила в 2017 році 50,4 т, що на 5 % більше, ніж у 2016 році, й на 12 % більше, порівнюючи з показником 2015 року. Враховуючи той факт, що за останні роки не відбулося значного зростання в розвитку важкої промисловості міста, таку динаміку можна пояснити застарілістю обладнання, технологій виробництва й недостатнім рівнем інвестування в екологобезпечні технології [25].

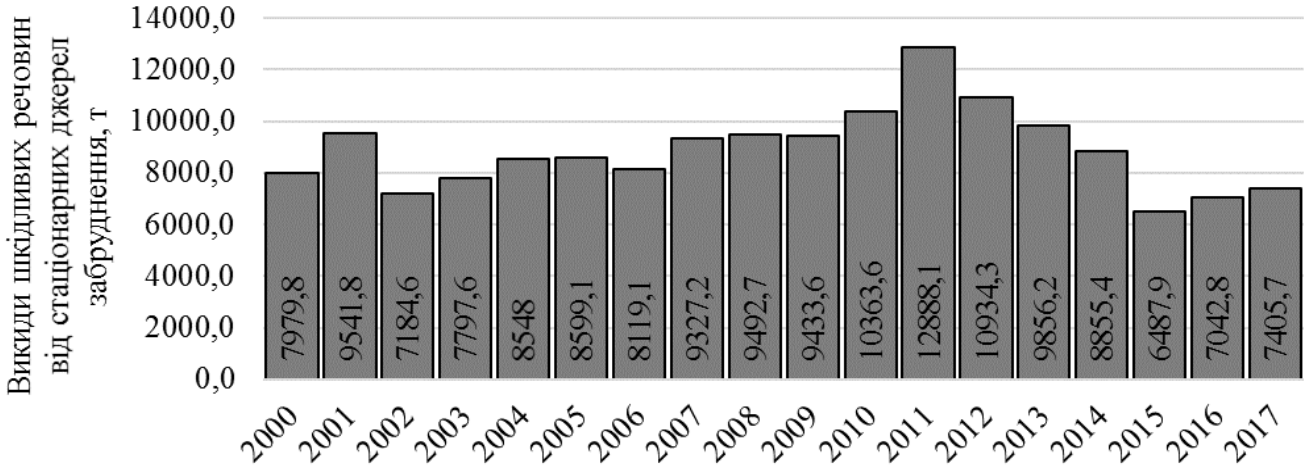

Рисунок 2.24 – Динаміка викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел забруднення в м. Сумах за 2000−2017 рр., тонн [25]

Основними джерелами забруднення довкілля (за умови здійснення ними випуску продукції) є: ТОВ «Сумитеплоенерго», ПАТ «Сумихімпром», Сумське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів, ПАТ «Сумський завод насосного й енергетичного машинобудування «Насосенергомаш», ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об’єднання» [25, 51].

Забруднення атмосфери обумовлене також зміною структури використовуваних джерел палива, зокрема, різким переходом зі споживання газу на дрова й вугілля. Одним з наслідків цього є щорічне зростання обсягів викидів сажі від стаціонарних джерел (рис. 2.25).

Рисунок 2.25 – Динаміка споживання дров для опалення й викидів сажі від стаціонарних джерел забруднення в м. Сумах за 2004–2017 рр. [25]

Також негативно впливає на стан довкілля зростання виробництва електроенергії, газу й води, що не супроводжується переходом на екологічно безпечні технології.

Питна і технічна вода надходить до міста з місцевих водних ресурсів. Одним з найбільш цінних природних джерел щодо цього є річка Псел. Крім неї, водну екосистему міста формують її притоки – малі ріки Сумка й Стрілка, а також струмки без назв, озеро Чеха, гідрокар’єр «Блакитні озера», ставки та невеликі водойми.

Кожна водойма має унікальні гідрологічні особливості й антропогенні навантаження різних ступенів інтенсивності [52].

Упродовж тривалого періоду щорічно КП «Міськводоканал» Сумської міської ради скидало мільйони кубічних метрів стічних вод недостатнього рівня очищення із зафіксованим перевищенням нормативів гранично допустимого скиду щодо ортофосфатів, спричиненим двома основними факторами: 1) активним використанням населенням мийних засобів, що призводить до високої концентрації ортофосфатів у каналізаційних стоках; 2) недостатньо ефективним функціонуванням міських очисних споруд [52].

Негативно можна оцінити вплив на екологічний стан у м. Сумах і сучасну систему поводження з відходами. На рисунку 2.26 простежується чітка тенденція до зростання обсягу розміщених відходів різних класів небезпеки, що свідчить про недостатність відповідних заходів підприємств із перероблення й вторинного використання відходів. Більша частина накопичених відходів належить ПАТ «Сумихімпром».

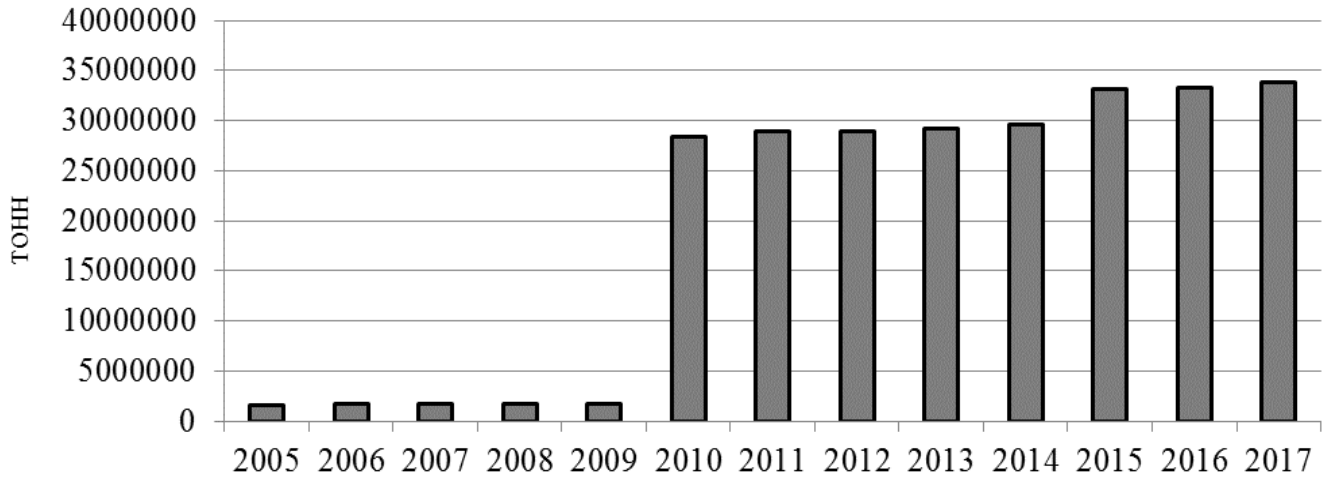

Рисунок 2.26 – Динаміка розміщення відходів I−IV класів небезпеки у спеціально відведених місцях або об’єктах і на території підприємств у м. Сумах за 2005−2017 рр., тонн [25]

Загальна кількість об’єктів природно-заповідного фонду міста становить 11 одиниць площею близько 80 га. До складу об’єктів природно-заповідного фонду належить дендропарк загальнодержавного значення. Об’єктами місцевого значення є 2 ботанічні сади, 3 парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва та 5 пам’яток природи. Систему зеленого господарства міста формують ліси, насадження загального (площею 624 га), обмеженого та спеціального користування [52].

Фінансували природоохоронну діяльність, як у цілому в країні, так і в м. Сумах, упродовж тривалого часу за залишковим принципом. У м. Сумах кошти з бюджету на охорону довкілля та ядерну безпеку не виділяли впродовж 2007, 2008, 2010–2014 рр. Водночас у 2006, 2009, 2015–2016 рр. ця стаття видатків становила менше ніж 0,7 % від загальних видатків місцевого бюджету. Наслідком такого підходу є поглиблення й загострення екологічних проблем м. Сум. Так, у незадовільному стані перебувають Косівщинське водосховище та р. Сумка, де за хімічними й органолептичними показниками санітарні норми значно перевищені. Системного вирішення потребує проблема поводження з небезпечними відходами [52].

Останнім часом спостерігається прогрес у діяльності, пов’язаній з охороною довкілля. Зокрема, в 2017 році реконструювали обладнання й окремі технологічні вузли міських очисних споруд для підвищення ефективності механічного очищення стоків. Розроблено техніко-економічне обґрунтування проекту «Реконструкція міських очисних споруд КП «Міськводоканал» Сумської міської ради» та завершено роботи з виготовлення науково-дослідної продукції «Наукове обґрунтування шляхів покращання екологічного стану р. Сумки в межах міста Суми». Крім того, реконструювали 594 м. п. каналізаційного напірного колектора. Виконано комплекс робіт із санітарного очищення й благоустрою прибережної захисної смуги річок Псла і Сумки. Взято курс на озеленення міста: висаджено 231 саджанець дерев, 1,4 тис. кущів. Забезпечено належний догляд за об’єктами природно-заповідного фонду «Липові насадження», «Дуби» і парком «Басівський». Реалізують комплекс заходів зі сприяння утриманню й розвитку ботанічного саду місцевого значення «Юннатівський» [40].

2.17. Фінансово-бюджетна ситуація та інвестиційний клімат

Інформація щодо доходів, витрат і сальдо міського бюджету м. Сум зазначена на рисунку 2.27.

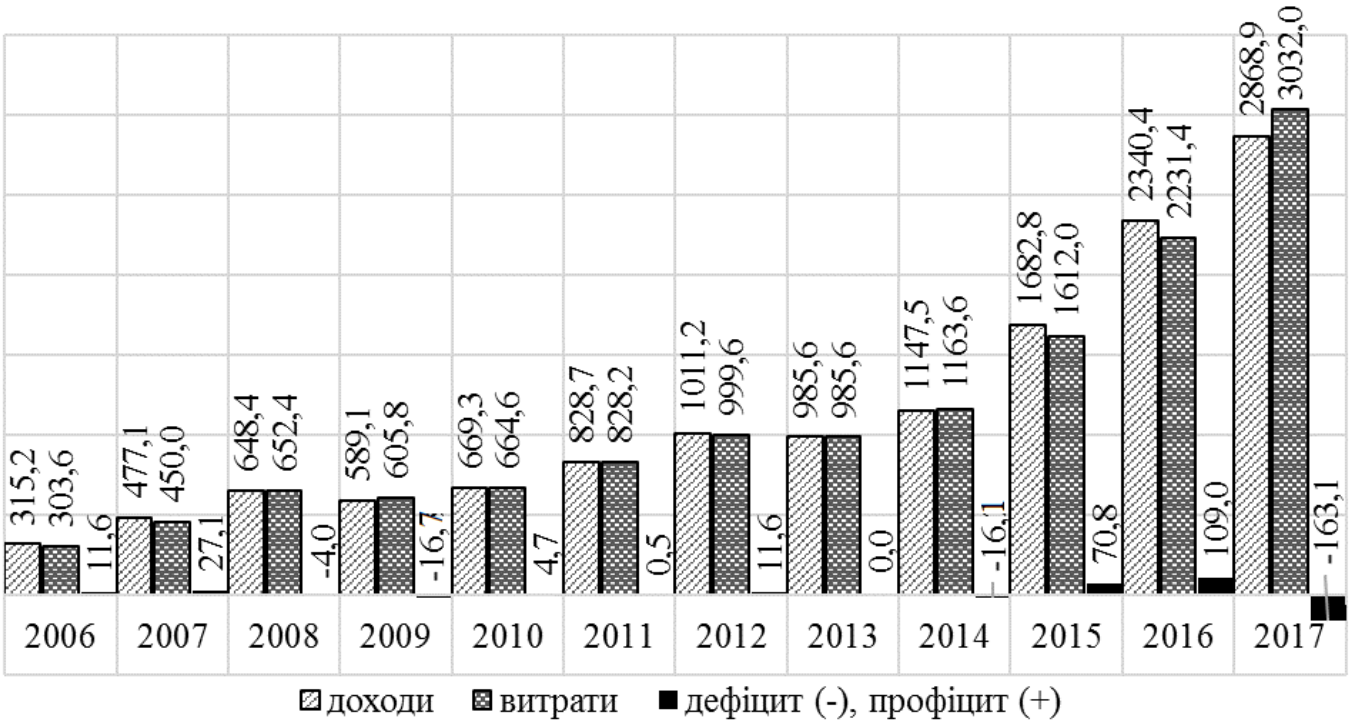

Рисунок 2.27 – Динаміка доходів, витрат, дефіциту (профіциту) бюджету м. Сум у 2006−2017 рр., млн грн [25]

На основі наведених статистичних даних можна зробити висновок, що стан фінансового забезпечення розвитку міста щороку стає кращим. Має місце зростання як дохідної бази, так і видаткових повноважень у періоді 2015−2017 рр., що можна пояснити переходом до активної фази реформи фінансової децентралізації і, як результат, розширенням фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Середній базисний темп приросту доходів становить 23,6 %, тоді як аналогічний показник витрат − 24,6 %, тобто витратне навантаження на міський бюджет зростає швидше, ніж розширення дохідної бази. Продовження такої тенденції може зумовити значну розбалансованість між дохідною й витратною частинами бюджету міста [25].

За показником фінансового здоров'я (передбачає компоненти, більш детально зазначені в таблиці 2.6), розраховуваного в рамках проекту «Прозорі, фінансово здорові й конкурентоспроможні муніципалітети в Україні» [53] з 2010 року, станом на кінець 2016 р. м. Суми перебувало на 18-й позиції з 49 можливих (до трійки лідерів увійшли Одеса, Рівне й Полтава) з балом 4,7 за максимальної оцінки 10 (середній показник за вибіркою – 6,0), що свідчить про існування низки проблем у сфері фінансового забезпечення місцевого розвитку.

Як уже зазначено вище, певні проблеми існують зі збалансованістю бюджету міста. Так, зокрема, співвідношення загального сальдо бюджету у відсотках до доходів є нижчим, ніж середні, за вибіркою й лише в 2016 р. ситуація стала помітно кращою, ніж у середньому в країні. Не можна не згадати також і від'ємне значення балансу поточних операцій і капітальних інвестицій, що свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів для фінансування намічених програм.

Як і в інших українських містах, найбільша частка бюджетних доходів у м. Сумах – надходження від податків та офіційні трансферти. У 2017 році надходження від податків становили 46,6 % від загального обсягу доходів, а офіційні трансферти – 51 % (для порівняння: питома вага трансфертів у доходах бюджету міста в 2007 році – 26,4 %), що свідчить про значне зростання залежності від трансфертів [25].

Надходження від податків становили переважно надходження від податку на доходи фізичних осіб (844,4 млн грн у 2017 році, що дорівнювало 30,5 % від загального обсягу доходів), плати за землю (163,1 млн грн у 2017 році, що дорівнювало 5,9 % від загального обсягу доходів) і єдиного податку (153,6 млн грн у 2017 році, що дорівнювало 5,6 % від загального обсягу доходів) [25].

Таблиця 2.6 – Показники фінансового здоров'я бюджету м. Сум за 2012–2016 рр. [25, 53])

Показник	2012		2013		2014		2015		2016	
	Суми	серед.	Суми	серед.	Суми	серед.	Суми	серед.	Суми	серед.
Основні показники (значення, %)										
1. Основний баланс	1,2	−2,4	1,0	0,3	−0,6	2,1	4,1	7,0	33,1	26,3
2. Баланс поточних операцій	−46,0	−72,3	−38,3	–39,3	−60,1	−51,1	−77,0	−33,0	−79,4	−14,1
3. Баланс капітальних операцій	−979,7	−579,2	−303,0	−999,0	−714,7	−939,8	3 557,3	1 616,6	3 596,8	2 278,7
4. Забезпечення загального боргу	4,5	34,9	12,2	40,3	12,3	31,8	10,7	17,8	11,7	12,6
Бюджетна залежність (значення, %)										
1. Залежність від місцевих податків і зборів	64,1	54,8	68,0	65,7	58,4	55,8	46,0	56,0	31,8	52,5
2. Залежність від фінансової допомоги	35,1	40,9	29,4	31,5	39,8	38,5	53,0	41,5	40,7	39,3
3. Податкова спроможність	59,0	47,1	63,0	57,3	52,3	49,5	42,1	38,9	29,3	54,2
4. Сталість трансфертів	39,4	51,0	33,9	36,8	51,7	51,2	55,8	46,3	54,3	55,8
Інші показники (значення, %)										
1. Податкова автономія	90,2	85,0	89,8	86,5	88,8	84,8	86,9	79,1	84,4	114,4
2. Коефіцієнт виконання бюджету	−0,9	−3,7	−5,2	−7,6	−2,9	−4,6	6,6	10,4	3,1	1,0

Примітка. Серед. – середнє значення показника серед муніципалітетів, що ввійшли до вибірки

Структура дохідної частини бюджету м. Сум зображена на рисунку 2.28.

Варто зазначити, що істотно на структуру податкових надходжень міського бюджету вплинула реформа фінансової децентралізації, відповідно до якої до місцевих бюджетів із 2015 року зараховували: 60 % надходжень від ПДФО; акцизний податок, сплачений суб'єктами, які здійснювали роздрібний продаж підакцизних

товарів; частину рентної плати за використання природних ресурсів і місцеві податки й збори. Таким чином, акцизний податок зараховують до бюджету м. Сум лише з 2015 року, його сума за цей період зросла більше ніж на 85 % [25].

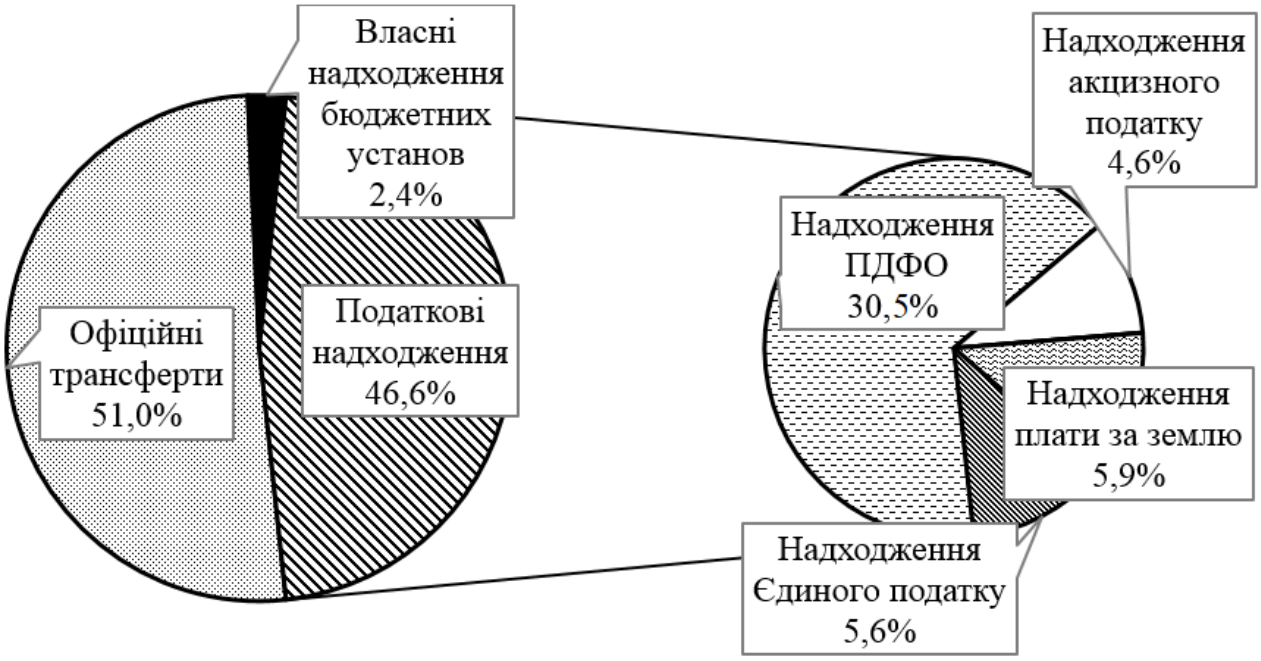

Рисунок 2.28 – Структура доходів бюджету м. Сум у 2017 р., % [25]

Більш детально динаміка основних бюджетоутворювальних податків зображена на рисунку 2.29.

Надходження від податку на доходи фізичних осіб у середньому щорічно зростали на 18,5 % у період із 2006 до 2017 року, крім 2009 і 2015 років, коли доходи домогосподарств істотно зменшилися: у 2009 р. – через фінансово-економічну та політичну кризи; у 2015 р. – через військовий конфлікт. Середньозважений за 2006–2017 рр. ланцюговий темп приросту надходжень від плати за землю помітно вищий – 26,2 %. Водночас аналогічний показник для єдиного податку становить 30,8 %, що з урахуванням незначного відхилення в частці в загальній структурі надходжень бюджету міста між платою за землю та єдиним податком (5,9 % проти 5,6 % відповідно) перетворює останній на перспективне джерело формування доходів бюджету м. Сум [25].

а)

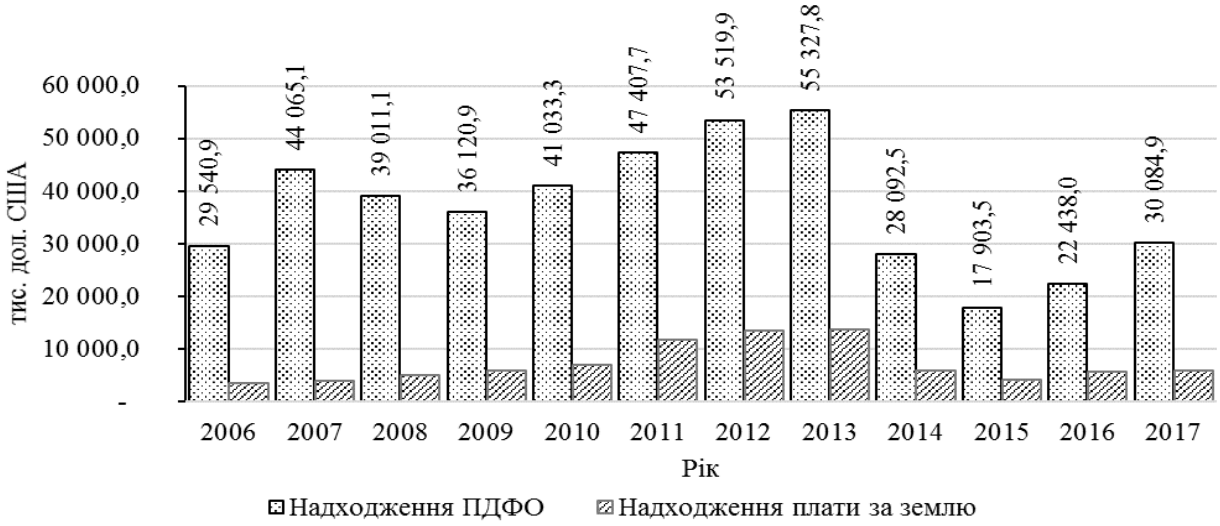

б)

Рисунок 2.29 – Динаміка надходжень від податку на доходи фізичних осіб та плати за землю в м. Сумах за 2006–2017 рр.: а) млн грн; б) тис. дол. США [25]

Додатковим аргументом є також те, що на найбільші підприємства міста (ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об’єднання», ПАТ «Сумський завод насосного й енергетичного машинобудування «Насосенергомаш», ПАТ «Сумихімпром») у 2015 р. припадала п’ята частина податкових надходжень бюджету міста (ПДФО й плата за землю), тоді як у 2016 р. – 16,7 %, а у 2017 р. – лише 13,9 % [25, 28].

Структура витрат бюджету міста в 2017 році зображена на рисунку 2.30.

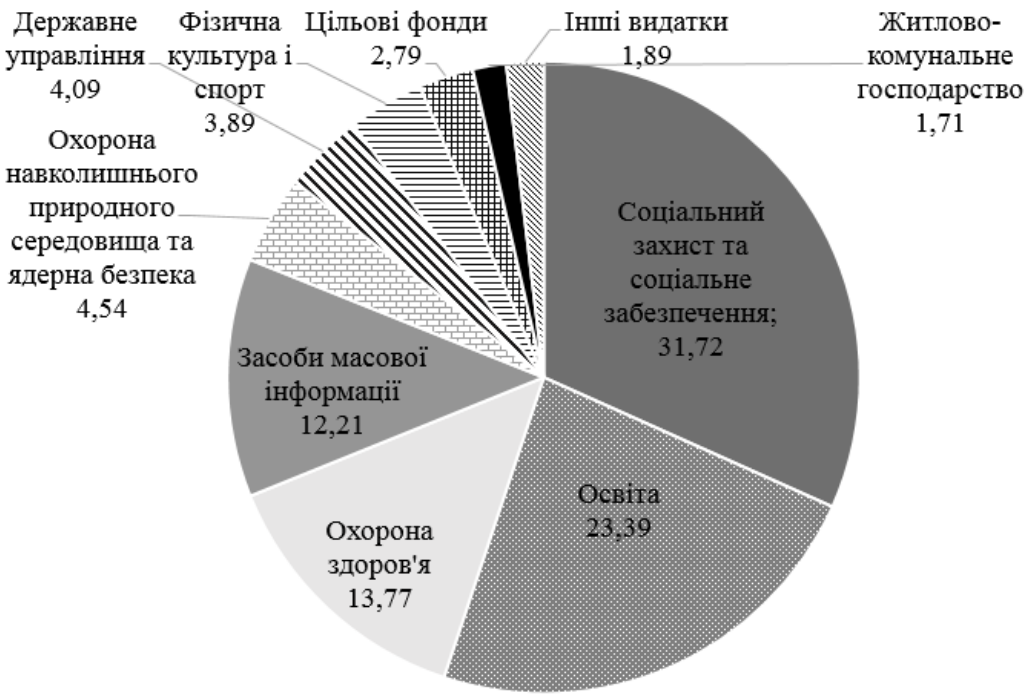

Рисунок 2.30 – Структура видатків бюджету м. Сум в 2017 р., % [25]

На основі цієї інформації можна зробити висновок, що основне видаткове навантаження на міський бюджет становлять такі статті: соціальний захист і соціальне забезпечення (середній за період ланцюговий темп приросту за цією статтею видатків – 37,1 %), освіта (середній ланцюговий темп приросту – 20,6 %), охорона здоров’я (середній ланцюговий темп приросту – 19,9 %), засоби масової інформації. Майже рівнозначно в 2017 році профінансували сфери державного управління, охорони довкілля, а також фізичної культури та спорту. Варто зазначити, що в 2017 році значно знизилося фінансування житлово-комунального господарства (із 231,1 млн грн у 2016 році до 51,9 у 2017) [25, 28].

Прямі іноземні інвестиції в економіку міста станом на 31.12.2017 − 98,1 млн дол. США, що на 5,1 % менше, ніж їх обсяг станом на 31.12.2016 (103,4 млн дол. США). У загальнообласній структурі прямих іноземних інвестицій в економіку частка міста Сум становить 52,5 %. Переважний обсяг інвестицій сконцентрований на промислових підприємствах міста − 52,9 млн дол. США (53,9 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій), тоді як обсяг залученого

іноземного капіталу через операції з нерухомістю становив 31,1 млн дол. США (31,7 %) [28].

За січень – грудень 2017 року підприємства м. Сум освоїли 2,6 млрд грн капітальних інвестицій, що на 28,5 % перевищує показник 2016 року. Основним джерелом фінансування були власні кошти підприємств та організацій (65,4 %). Кошти населення на будівництво житла становили 12,2 % [28, 54].

У 2017 році ухвалили рішення про створення індустріального парку в м. Сумах у районі заводу «Центроліт». Для цих потреб виділили земельну ділянку площею 24 га. Рішенням СМР від 27 грудня 2017 року № 2958-МР затверджено технічну документацію із землеустрою щодо інвентаризації земель комунальної власності. Зараз розробляється концепція цього індустріального парку [28, 54].

Таким чином, аналіз поточного стану та тенденцій щодо динаміки фінансових ресурсів м. Сум засвідчив:

− випереджальні темпи зростання витрат над доходами, що свідчить про періодичну незбалансованість бюджету міста, яка може бути загрозливою для стабільного розвитку міста;

− дефіцит власних фінансових ресурсів міста для покриття витрат на фінансування капітальних видатків;

− низьку податкову спроможність міського бюджету;

− низьку активність органів місцевого самоврядування у сфері зовнішніх запозичень, що не дозволяє використати потенціал цього інструменту для розвитку міста [25];

− недостатньо високу транспарентність бюджетного процесу.

Вирішення зазначених проблем може значно покращити стан фінансових ресурсів м. Сум.

2.18. Політична ситуація

Політична ситуація в місті характеризується значним впливом окремих партійних осередків на ухвалення рішень. Партійна структура СМР сформована широким представництвом ВО «Батьківщина», що налічує 15 депутатів. Заявлені пріоритети цієї депутатської групи: 1) безпека й комфорт жителів міста; 2) соціальний захист сумчан; 3) прозорість влади та залучення громадськості до ухвалення рішень. Друге за кількістю представництво має депутатська фракція «БПП «Солідарність» із 8 депутатів. Незначне представництво в СМР мають депутатські фракції «Об'єднання «Самопоміч», «За Україну!», «ВО «Свобода», «Опозиційний блок». Вектор політичної платформи, підтримуваний більшістю депутатського корпусу Сумської міської ради, спрямований на розвиток Сум як міста європейського зразка, в якому домінують загальноприйняті в Європейському Союзі цінності, сприяє здійсненню узгодженої політики розвитку міста Сум.

2.19. Система управління місцевим розвитком

Місцеве самоврядування в Сумах здійснює територіальна громада міста в межах чинного законодавства як безпосередньо, так і через СМР та її виконавчі органи. У міській раді діють п'ять постійних комісій:

1) постійна комісія з питань планування соціально-економічного розвитку, бюджету, фінансів, розвитку підприємництва, торгівлі й послуг, регуляторної політики;

2) постійна комісія з питань законності, взаємодії з правоохоронними органами, запобігання та протидії корупції, місцевого самоврядування, регламенту, депутатської діяльності й етики, майна комунальної власності та приватизації;

3) постійна комісія з питань архітектури, містобудування, регулювання земельних відносин, природокористування та екології;

4) постійна комісія з питань житлово-комунального господарства, благоустрою, енергозбереження, транспорту й зв'язку;

5) постійна комісія з питань охорони здоров'я, соціального захисту населення, освіти, науки, культури, туризму, сім'ї, молоді та спорту.

До системи міського самоврядування належать виконавчі органи міської ради: виконавчий комітет із 20 членів, комісія при виконавчому комітеті, 5 департаментів, 10 управлінь і 19 відділів. Істотно впливають на управління місцевим розвитком численні громадські організації міста [55].

2.20. Розвиток мережі й дієвість громадських організацій, органів самоорганізації населення, рівень співпраці влади з громадськими організаціями, приватними структурами

Місто Суми має широку мережу громадських організацій різного спрямування. Зокрема, громадськими організаціями політичного спрямування можна вважати, наприклад, благодійну організацію «Громадський фонд «Суми», громадську організацію «Ліга захисту», «Фонд регіональних досліджень» та ін.

До організацій патріотичного спрямування належать: ГО «Сумський патріотичний рух», «Спілка ветеранів АТО Сумської області», «Всеукраїнська організація інвалідів війни, збройних сил та учасників бойових дій» та ін.

Молодіжними громадськими організаціями є такі: «Ми – за Суми», Сумська міська молодіжна громадська організація «Студентська республіка», Сумська міська молодіжна організація старшокласників «МОСТ», Сумська обласна громадська організація «Молода Батьківщина» та ін.

У місті функціонують громадські організації спортивного профілю: Сумська міська громадська організація дитячо-юнацького спортивного клубу греко-римської боротьби «Мілон», громадська організація «Федерація бадмінтону Сумської області», Всеукраїнська громадська організація «Українська федерація хортингу» тощо.

Багато в місті громадських організацій, метою діяльності яких є допомога особам з обмеженими можливостями: ГО «Людей з інвалідністю «Доля», ГО інвалідів «Ініціативи Слобожанщини», Сумська міська громадська організація

інвалідів «Рука допомоги», громадська організація «Промені надій», громадське об'єднання «Координаційна рада громадських організацій інвалідів Сумської області», СМГО «Світоч», «Сумська міська організація ветеранів України», «Сумське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих» тощо.

Місцева влада демонструє готовність до залучення громадян і приватних структур до розбудови міста шляхом громадських обговорень, секторальних стратегічних сесій та інших заходів. Така співпраця зменшує розрив між владою та представниками громадськості, сприяючи реалізації спільних проектів і залучаючи населення до активної діяльності й демонстрації свідомої позиції щодо подій та процесів, що відбуваються в місті.

2.21. Ступінь відкритості влади, рівень довіри населення до неї

Ключовим фактором розбудови суспільства за принципами відкритості й прозорості на основі європейських культурних цінностей є не лише залучення населення до процесу періодичного ухвалення рішень через участь у виборах, а й формування жителями активної громадської позиції, тісна співпраця влади з громадськими організаціями під час реалізації соціальних та економічних ініціатив. Таким чином формується відкрите суспільство з прозорою та зрозумілою населенню програмою діяльності влади й доступною кожному звітністю відповідно до виконаної роботи. Це повинно стати результатом відкритості влади та високого рівня довіри населення до неї.

Визначити рівень довіри до місцевої влади м. Сум та оцінити результати її діяльності можна на основі підбиття підсумків Четвертого всеукраїнського муніципального опитування, з 20 січня до 10 лютого 2018 року проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Міжнародного республіканського інституту [29]. Згідно з даними опитування, незважаючи на те, що частка мешканців, задоволених діяльністю місцевої влади, становить 27 %, зросла кількість населення міста, яка вважає вектор розвитку міста, реалізовуваний місцевою владою,

правильним. За показником схвалення громадою міста діяльності міського голови м. Суми перебувають у середині рейтингу, випереджаючи такі міста, як Запоріжжя, Рівне, Чернівці, Миколаїв, Полтава й багато інших. Діяльність міського голови м. Сум схвалюють 40 % опитаних. Відсоток респондентів, які оцінили ставлення місцевої влади до громадян як «дуже добре», є одним із найвищих в Україні. Оцінювання опитаними жителями якості послуг, одержуваних від місцевої влади, та зворотного зв’язку від взаємодії з владою впродовж останніх двох років підтвердило їх високий рівень. За результатами рейтингування міст України, проведеного в рамках проекту «Розбудова прозорості в містах України» за підтримки Фонду Демократії ООН, м. Суми перебуває на 35-й позиції рейтингу, в якому оцінювали 100 українських міст [56].

3. ПРОВЕДЕННЯ СЦЕНАРНОГО АНАЛІЗУ ТА ФОРМУВАННЯ БАЗОВОГО, ОПТИМІСТИЧНОГО І ПЕСИМІСТИЧНОГО СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ МІСТА СУМ

З метою забезпечення високої якості розроблення Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року було досліджено досвід інших українських міст щодо створення аналогічних документів (наприклад, [7, 58, 60, 64, 65, 66] та інших).

Відповідно до теоретичних досліджень у напрямку сценарного аналізу, частіше за все розроблення сценаріїв складається з шести етапів. За базові в цьому дослідженні візьмемо черговість та зміст цих етапів, визначені в роботі [57], хоча ця черговість є типовою й рекомендується іншими дослідниками у сфері сценарного планування.

I етап. Формулювання проблеми, досліджуваної в межах сценарного аналізу, визначення параметрів, за якими ця проблема буде вивчатися.

II етап. Постановка мети, визначення завдань сценарного аналізу, вибір методів аналітичного дослідження та прогнозування.

III етап. Верифікація проблеми як об’єкта моделювання, здійснення безпосередньо моделювання різних сценаріїв.

IV етап. Формалізація і кодування моделі.

V етап. Розроблення сценаріїв.

VI етап. Оформлення та подання сценаріїв [57].

Саме за цією структурно-логічною схемою далі буде здійснено сценарний аналіз розвитку міста Сум.

Інформаційне забезпечення стратегічного сценарного планування розвитку громади м. Сум склали: офіційні дані Управління статистики в Сумській області, дані, надані відповідними відділами та департаментами виконавчого комітету Сумської міської ради, дані Прогнозу соціально-економічного розвитку міста Сум на середньострокову перспективу, виконаного фахівцями Сумського державного

університету, дані рейтингів, опублікованих національними та міжнародними рейтинговими агенціями, інші відкриті джерела інформації.

І етап. Формулювання проблеми, досліджуваної в межах сценарного аналізу, визначення параметрів, за якими ця проблема буде вивчатися.

1.1. Структурованість та детермінованість проблеми. Серед груп факторів, що визначають розвиток міста, ключовими є такі: геополітичне та економіко-географічне положення; територія, довкілля та екологія; архітектурно-історичні ресурси міста; населення та ринок праці; економічний потенціал; транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок; житлово-комунальна інфраструктура; соціальна сфера. Соціально-економічний аудит розвитку міста Сум, а також прогноз показників його економічного і соціального розвитку на середньостроковий період дозволив визначити й проаналізувати найважливіші індикатори, що відображають вплив вищезазначених груп факторів, та побудувати прогноз динаміки розвитку цільових показників на основі використання методичного інструментарію аналізу часових рядів із визначенням альтернативних сценаріїв (реалістичного, оптимістичного та песимістичного) [25].

1.2. Типовість проблеми (ступінь новизни). У місті вже існує досвід розроблення стратегічних документів. Експертним комітетом за сприяння проекту «Економічний розвиток міст» за підтримки USAID було підготовлено Стратегічний план економічного розвитку м. Сум [1]. Типовою для багатьох держав світу є й ієрархія стратегічного планування: на основі стратегії розвитку відбувається розроблення цільових та галузевих програм. Не є винятком і Україна, де останнім часом було розроблено декілька стратегій національного та місцевого рівнів [3, 42, 58, 59, 64, 66]. Створення Стратегії розвитку міста Сум до 2027 року є важливим з огляду на створення автентичної моделі розвитку міста на основі узагальнення світового та передового національного досвіду.

Квантифікованість проблеми (можливість кількісно оцінити параметри або якісні ознаки). Основними методами, за допомогою яких повинен проводитися

моніторинг досягнення та реалізації відповідних цілей у межах кожного сценарію, є такі:

1) статистичний аналіз – для таргетів, що мають кількісний вимір (наприклад, кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення, валовий муніципальний продукт із розрахунку на одну особу, обсяг реалізованої інноваційної продукції у відсотках до загального обсягу реалізованої промислової продукції тощо);

2) методи соціологічних досліджень (опитування та анкетування) – для таргетів, що визначаються на основі оцінних суджень мешканців (наприклад, індекс гордості містян за своє місто, індекс оцінювання містянами правильного напрямку розвитку міста, індекс схвалення діяльності різних інституцій у місті (комунальних підприємств, органів місцевого самоврядування тощо), індекс можливостей містян реалізовувати різнопланові потреби, як зведені, так і за окремими можливостями, тощо);

3) методи нечіткої логіки (бінарні оцінки) – для таргетів, що визначаються як «виконано/не виконано» на основі реалізації конкретних заходів (наприклад, розроблення та подання пропозицій із внесення змін та доповнень до нормативної бази, прийняття відповідних рішень на рівні місцевого самоврядування тощо).

Конкретизація кожного зі сценаріїв розвитку міста Сум (базового, оптимістичного та песимістичного) відбувається в такий спосіб:

1. Для таргетів, що мають кількісний вимір, необхідно встановити орієнтовні діапазони значень відповідних показників, досягнення яких передбачене за кожним сценарієм. Наприклад: частка інноваційної продукції в промисловій продукції міста Сум для песимістичного сценарію зменшиться до 4–6 %, для базового – залишиться на поточному рівні 8–10 %, для оптимістичного – зросте до 15 %. Результати такої формалізації за рядом показників соціального та економічного розвитку міста Сум для всіх трьох сценаріїв (до 2022 року) представлені в [25].

2. Для таргетів, що визначаються на основі оцінних суджень мешканців:

– якщо технології обрахунку відповідних параметрів (індекси, рейтингові позиції, індикатори тощо) чітко формалізовані, розраховуються за різними

містами, країнами за єдиною методикою, можуть бути порівнянні між собою, то необхідно встановити орієнтовні діапазони значень відповідних показників, досягнення яких передбачене за кожним сценарієм (наприклад, для індексу відкритості бізнесу, індексу фінансової інклюзії тощо);

– якщо відповідні параметри не можуть бути чітко формалізовані, то встановлюються орієнтовні діапазони, в межах яких повинна зрости чи зменшитися кількість респондентів, які надають відповідні оцінні судження (наприклад, кількість мешканців, які довіряють місцевим ЗМІ, повинна зрости для оптимістичного сценарію на 5 %, буде зменшена для песимістичного сценарію на 7 %, для базового – залишиться на поточному рівні тощо). Для цього важливо сформувати усталену методологію опитувань мешканців та регулярно повторювати анкетування для визначення трендів, що формуються.

3. Для таргетів, що визначаються як «виконано/не виконано» на основі реалізації конкретних заходів необхідно визначити перелік найбільш пріоритетних для міста заходів, кожен з яких повинен супроводжуватися детальним описом черговості управлінських рішень, поведених робіт, винесених пропозицій на розгляд міської ради, затверджених документів тощо. За кожним із них відстежується рівень виконання та формалізується відсоток виконання, що ідентифікує відповідний сценарій (наприклад, для оптимістичного сценарію повинно бути виконано більше ніж 60 % запланованих заходів, для песимістичного – від 0 «взагалі не виконано» до 10 %, для базового – від 10 до 60 %).

II етап. Постановка мети, визначення завдань сценарного аналізу, вибір методів аналітичного дослідження та прогнозування. Сценарний аналіз розвитку міста Сум виконується відповідно до основних напрямків, розвиток яких є найбільш перспективним з огляду на виконання Цілей сталого місцевого розвитку, прикладів розвитку європейських міст, місцевої автентичності Сум, а також найбільш реалістичним з огляду на результати прогнозу соціального та економічного розвитку міста на середньостроковий період. Такими напрямками визначено: 1) створення іміджу м. Сум як міста, що є комфортним для проживання; 2) створення іміджу

м. Сум як міста, в якому екологічно чисте та сприятливе для життя середовище; 3) створення іміджу м. Сум як міста, безпечного для проживання; 4) створення іміджу м. Сум як міста з розвиненою соціальною та спортивно-розважальною інфраструктурою; 5) створення іміджу м. Сум як міста з можливістю працевлаштування; 6) створення іміджу м. Сум як міста із соціальним обличчям; 7) створення іміджу м. Сум як міста, привабливого для туристів, студентів та інвесторів.

Для кожного з цих напрямків відповідно до змісту цього етапу сценарного планування визначимо основні завдання, досягнення чи недосягнення яких і буде визначати відповідний сценарій.

Напрямок 1 – створення іміджу м. Сум як міста, що є комфортним для проживання.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

1.1. Розвиток інфраструктури (аеропорту, доріг, системи електричного комунального транспорту, велодоріжок, модернізація водопостачання та водовідведення) [25].

1.2. Цифровізація системи адміністрування послуг, пов’язаних із життєдіяльністю громади, запровадження інтелектуальних електронних систем з орієнтацією на європейські стандарти.

1.3. Покращання системи міського пасажирського транспорту шляхом запровадження інтегрованої системи міського транспорту на принципах системи регульованого ринку. Це супроводжується введенням електронного квитка для всіх видів транспорту та одночасним запровадженням інтелектуальної транспортної системи, що оптимізує рух транспорту та інформує громадян про наявну дорожню ситуацію за допомогою вуличних інформаційних панелей і смартфонів [25].

Напрямок 2 – створення іміджу м. Сум як міста, в якому екологічно чисте та сприятливе для життя середовище.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

2.1. Модернізація комунікаційних мереж водопостачання та водовідведення, впровадження комп’ютерних систем моніторингу водопостачальних систем із метою вчасного виявлення поривів та запобігання втратам водних ресурсів.

2.2. Стимулювання переходу як окремих домогосподарств, так і в цілому мікрорайонів на інноваційні технології опалення та обігрівання будівель (теплові насоси, електричні котли тощо) з метою поступової відмови від твердопаливних, рідкопаливних і газових котлів [25].

2.3. Відновлення програм, спрямованих на підвищення рівня енерго-ефективності, енергозбереження та енергонезалежності як окремих домогосподарств, так і в цілому мікрорайонів [25].

2.4. Стимулювання використання в проектуванні та будівництві сучасних ефективних технологій і матеріалів.

2.5. Реалізація програм інтенсивного озеленення міста.

Напрямок 3 – створення іміджу м. Сум як міста, безпечного для проживання.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

3.1. Запровадження інформаційно-аналітичного комплексу, що буде забезпечувати контроль, профілактику й координацію великої кількості процесів, пов’язаних із безпекою та життєдіяльністю людини в міському середовищі. Цей комплекс складається з камер відеоспостереження, систем телеметрії, термінальних комплексів екстреного зв’язку, системи накопичення, зберігання та оброблення інформації, ситуаційних центрів, диспетчерських служб та локальних центрів моніторингу і взаємодії з оперативними частинами поліції, пожежної, рятувальної, медичної, дорожньої та інших комунальних і державних служб, Службою безпеки України тощо. Інформаційно-аналітичний комплекс повинен реалізовувати функцію контролю роботи комунальних служб, а також управління трафіком у місті з системою розпізнавання облич та номерів автомобілів [25].

3.2. Цифровізація процесів, пов’язаних з наданням медичних послуг населенню.

3.3. Пропаганда періодичних медичних оглядів.

3.4. Активна промоційна кампанія, спрямована на мотивацію мешканців вести здоровий спосіб життя.

3.5. Цифровізація послуг у галузі охорони здоров'я, що має включати «електронний запис» до лікаря, єдиний каталог даних про хворих, можливість онлайн консиліумів, цифрову систему управління процесами та адміністрування в медичних закладах тощо.

Напрямок 4 – створення іміджу м. Сум як міста з розвиненою соціальною та спортивно-розважальною інфраструктурою.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

4.1. Підтримання належного стану спортивних споруд та об'єктів соціальної і спортивно-розважальної інфраструктури комунальної та інших форм власності.

4.2. Проведення в місті культурно-масових заходів.

4.3. Соціальна орієнтованість та комплексність забудови міста;

4.4. Просування бренду Сум як спортивного центру України, в якому наявні унікальні спортивні об'єкти, зокрема Легкоатлетичний манеж Сумського державного університету, на базі якого можна проводити змагання з багатьох видів спорту в приміщеннях [25].

Напрямок 5 – створення іміджу м. Сум як міста з можливістю праце-влаштування.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

5.1. Підтримання створення нових та розвиток існуючих високотехнологічних виробництв та IT-організацій із високою доданою вартістю.

5.2. Активізація роботи бізнес-асоціацій у напрямку надання консультаційних, бухгалтерських, юридичних та інших послуг бізнесменам – початківцям, що додасть нових стимулів для розвитку малого підприємництва, підвищить можливості самозайнятості мешканців міста [25].

5.3. Реалізація проектів, спрямованих на розвиток інфраструктури міста, що розширить можливості появи нових робочих місць.

5.4. Поглиблення зв'язків між центрами зайнятості, рекрутинговими агенціями, роботодавцями, закладами освіти, агенціями – посередниками на ринку послуг з працевлаштування, громадськими організаціями [25].

5.5. Узгодження адміністративних дій та стратегічних рішень між міською владою та контролювальними органами у напрямку забезпечення прозорості та детінізації процесів у сфері працевлаштування та забезпечення зайнятості.

5.6. Вирішення проблеми кадрового потенціалу міста через поширення практик дуальної освіти, насамперед у закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти, налагодження співпраці з роботодавцями, залучення роботодавців до побудови навчальних планів та формування переліку необхідних навчальних програм, що забезпечить виробництво кадрами необхідного рівня підготовки і кваліфікації.

5.7. Покращання показників ведення бізнесу шляхом полегшення реєстрації нових суб'єктів господарювання; розвитку цифрової системи надання адміністративних послуг; зменшення кількості процедур, необхідних для реєстрації бізнесу; спрощення процедур одержання дозволу на будівництво та підключення до комунікаційних мереж, їх вартості й тривалості.

5.8. Постійне проведення відкритого міського конкурсу бізнес-проектів із пріоритетним фінансуванням тих з них, що відповідають стратегічним напрямам місцевого розвитку. Співпраця в цьому напрямі з асоціаціями підприємців різних рівнів [25].

5.10. Стимулювання та сприяння кооперації між бізнесом і науково-дослідними установами, університетами міста.

Напрямок 6 – створення іміджу м. Сум як міста із соціальним обличчям.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

6.1. Зростання рівня комфортності міста для осіб з інвалідністю (у співпраці з відповідними організаціями), зокрема облаштування пандусами закладів соціального, спортивного та культурного обслуговування населення [25].

6.2. Першочергове забезпечення житлом тих мешканців міста, які мають першочергову потребу у наданні житла або покращанні умов проживання (передусім малозабезпечених верств населення, військовослужбовців, ветеранів АТО та ін.).

6.3. Стимулювання будівництва доступного житла;

6.4. Запровадження механізму замовлення на соціальні послуги, зокрема через онлайн-платформи надання соціальних послуг.

6.5. Забезпечення партнерської взаємодії міської влади та приватного сектору в розвитку соціальної сфери, популяризація, підтримання і розвиток соціальної відповідальності бізнесу.

Напрямок 7 – створення іміджу м. Сум як міста, привабливого для туристів, студентів та інвесторів.

Реалізація цього напрямку розвитку міста передбачає вирішення таких основних блоків завдань:

7.1. Організація в місті бізнес-форумів, культурних заходів, фестивалів, наукових та практичних конференції з широкою географією учасників, молодіжних заходів.

7.2. Постійне оновлення лінійки промоційної продукції про місто Суми з акцентами на різних споживачів реклами.

7.3. Розпочинання активної промоційної кампанії в соціальних мережах, що демонструє та рекламує культурно-архітектурну спадщину міста, історичні пам’ятки, музеї й театри, в простій і зрозумілій формі розповідає про туристичну ідентичність міста.

7.4. Зміцнення позитивного міжнародного інвестиційного іміджу міста, залучення потужних інвесторів через проведення промоційних кампаній, участь компаній – виробників у закордонних бізнес-виставках, залучення компаній – посередників для пошуку нових інвестиційних партнерів [25].

7.6. Підвищення інвестиційної привабливості міста, активна промоційна кампанія щодо заохочення нових підприємств-роботодавців до провадження бізнесу в Сумах, особливо у стратегічно важливих для місцевої економіки секторах.

7.7. Надання допомоги з боку місцевої влади для створення необхідних соціально-побутових умов для місцевих працівників, якщо інвесторами створено значну кількість нових робочих місць.

7.8. Надання інформаційно-консалтингової допомоги інвесторам.

7.9. Інвестування коштів міського бюджету в активи, що створюватимуть дохід в майбутньому, а не призведуть до додаткових витрат [25].

7.10. Відновлення повноцінної роботи аеропорту в Сумах.

7.11. Спільна діяльність місцевої влади та університетів міста щодо укладання нових міжнародних партнерств із муніципалітетами та освітньо-науковими закладами з метою залучення молоді до навчання в Сумах з інших країн і міст України.

III етап. Верифікація проблеми як об’єкта моделювання, здійснення безпосередньо моделювання різних сценаріїв.

Процес аналізу та моделювання стратегічного розвитку міста для створення сценаріїв дозволяє визначити ключові елементи ситуативних сценаріїв:

1) процес прийняття, реалізації та наслідки загальнодержавних економічних і соціальних реформ в Україні, які перебувають поза можливостями впливу місцевих органів влади і є зовнішніми чинниками стратегічного розвитку міста;

2) стан зовнішньоекономічної кон’юнктури за основними групами експорту та імпорту міста;

3) стан міждержавних відносин з основними країнами-партнерами;

4) обсяги доступних інвестиційних ресурсів як із боку іноземних інвесторів та інституцій, так і з боку вітчизняних і місцевих інвесторів (індивідуальних, корпоративних та інституційних);

5) структуру експорту підприємств міста;

6) кількість населення, темпи зменшення/зростання, його статево-вікову структуру, рівень міграційних процесів;

7) рівень безробіття;

8) темпи модернізації промислових підприємств міста;

9) стан комунальної та дорожньої інфраструктури міста.

IV етап. Формалізація і кодування моделі.

Процес формалізації і кодування моделі передбачає визначення прогнозної динаміки розвитку цільових показників на основі використання методичного інструментарію аналізу часових рядів.

За результатами оцінювання можливих варіантів волатильності вхідних параметрів буде здійснене прогнозне формування вхідних параметрів для альтернативних сценаріїв (реалістичного (трендового), оптимістичного та песимістичного).

Так, перший, реалістичний, сценарій передбачає збереження існуючих тенденцій розвитку основних цільових показників, а також поточного рівня впливу на них як зовнішніх, так і внутрішніх факторів [25].

В основу формалізації песимістичного та оптимістичного сценаріїв покладено необхідність урахування потенційних негативних коливань і позитивних зрушень за кожним цільовим показником.

Необхідно зазначити, що, враховуючи міжнародний досвід, із метою мінімізації бюджетних ризиків під час сценарного планування бюджетних показників рекомендується закладати найбільш імовірний сценарій, тобто такий, що ґрунтується на прогнозі розвитку за умови збереження вже існуючих трендів, які зберігатимуться за об’єктивно обумовленим рівнем та характером змін [62].

V–VI етапи. Розроблення сценаріїв, їх оформлення та подання.

Опишемо зміст трьох основних сценаріїв розвитку міста Сум.

Песимістичний сценарій розвитку міста Сум формується виходячи з припущень про можливе погіршення зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної кон’юнктури, скорочення складу основних торговельних партнерів, що стримуватиме

розширення попиту на товари і послуги підприємств міста, зменшення обсягів надходжень фінансових та інвестиційних ресурсів у місто. Зокрема, обережність інвесторів щодо інвестування коштів в економіку міста обмежить можливості модернізації комунальних підприємств та інженерних мереж міста, модернізації існуючої технологічної бази підприємств.

Цим сценарієм передбачається також і скорочення обсягів виробництва продукції місцевих підприємств, орієнтованих переважно на експорт, що негативно вплине на загальні темпи зростання промислового виробництва.

Також цей сценарій передбачає зростання темпів скорочення наявного населення, старіння населення, кризу народжуваності.

Крім іншого, як базовий параметр сценарію визначено посилення міграційних процесів.

Відповідно до цього сценарію продовжиться тенденція щодо відставання основних показників розвитку міста від середньоукраїнських значень, що відобразиться за загальному зменшенні рівня інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності міста.

За цим сценарієм спеціалізація міста, сформована історично, залишається: машинобудування, хімічна промисловість, енергетика, будівництво.

У промисловості міста продовжують переважати низько технологічні підприємства. Частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції міста знизиться до середнього для України рівня.

Цей сценарій передбачає, що продовжиться тренд щодо зниження темпів модернізації обладнання великих промислових підприємств міста, а також товаровиробників, які належать до категорії малих та середніх підприємств. Ці суттєво обмежить можливості місцевих виробників щодо підвищення якості своєї продукції, стримуватимуть їх в намаганні вийти на альтернативні ринки збуту продукції.

Крім того, відповідно до цього сценарію продукція з низькою доданою вартістю буде продовжувати домінувати як у структурі експорту товарів, так і в структурі обсягів продажів на внутрішньому ринку.

Цей сценарій також передбачає подальше збільшення геополітичних ризиків Сум як адміністративного центру прикордонної області.

Згідно з цим сценарієм будуть відбуватися погіршення стану комунальної та дорожньо-транспортної інфраструктури, зменшення рівня якості послуг, що надаються місцевим мешканцям, та відповідно – зростання рівня їх невдоволення розвитком міста.

Оптимістичний сценарій. Відповідно до цього сценарію місто Суми повинне чітко окреслити та ефективно використати свої конкурентні переваги як міста з високим науково-освітнім потенціалом, який в інтеграції з бізнесом слугує цілям проривної модернізації промислової інфраструктури машинобудування, хімічної промисловості, будівництва та інших галузей, за якими історично накопичений високий потенціал.

Цим сценарієм передбачається, що місто не втрачає свого традиційного економічного профілю, а формує передумови, концентрує ресурси та реалізовує послідовну політику щодо перетворення історично накопиченого промислового потенціалу на реально діючий важіль підвищення власної інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

Акцент на інноваціях і розробках, поєднанні промислового капіталу і науки дозволить підвищити інвестиційну привабливість міста, збільшити частку інноваційної продукції в промисловій продукції до 15 %.

Агропромисловий комплекс відповідно до цього сценарію повинен переорієнтуватися на випуск екологічно чистої продукції на основі інноваційних технологій.

Місцева політика будується на визнанні містом своєї ідентичності як наукового центру Слобожанщини, де в партнерстві з іноземними та вітчизняними компаніями, університетами й міжнародними інституціями формуються науково-виробничі

кластери в таких галузях, як IT, медицина, машинобудування, хімічна промисловість, біоінженерія тощо.

Підвищення технологічного рівня накопиченого в місті виробничого потенціалу із залученням потенціалу місцевих наукових шкіл, які продовжують потужно розвиватися та набувають авторитету в світі, може бути реалізована в межах індустріальних парків, що створить самодостатні кластерні утворення, здатні вирішувати як амбітні завдання місцевого розвитку, так і сприяти залученню нових інвестицій в економіку міста.

Цей сценарій також передбачає зміну структури експорту з переважанням продукції з високою доданою вартістю, відхід від експорту сировини на користь експорту продукції галузей переробної промисловості, збільшення частки продукції переробної галузі в структурі сільськогосподарської продукції.

Відповідно до цього сценарію повинні відбутися розширення експортного потенціалу виробників міста, вихід на нові ринки збуту та представлення нової продукції.

Важливим підґрунтям для реалізації цього сценарію можуть стати загальна активізація економічних і соціальних реформ в Україні, сприятлива зовнішньоекономічна кон’юнктура, що обумовлюватиме розширення зовнішнього попиту на продукцію місцевих виробників.

Важливою складовою цього сценарію є промоція Сум як міста, привабливого для зеленого туризму, як території, відомої видатними письменниками, художниками, музикантами, як міста, що зберігає та примножує свою культурну спадщину.

Відповідно до цього сценарію місто активно позиціонує себе світовій спільноті як студентське місто з широким спектром можливостей для студентів із різних країн світу.

Для реалізації цих завдань повинна бути відновлена діяльність аеропорту, задіяні всі ресурси органів місцевого самоврядування щодо покращання інфраструктури міста.

Відповідно до базового (реалістичного) сценарію розвиток економіки міста здійснюватиметься на базі існуючого технологічного рівня виробничих потужностей, відбуватиметься повільне відновлення виробництва в експорто-орієнтованих видах промислової діяльності, що позначатиметься на низьких загальних темпах зростання обсягів промислового виробництва.

Частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції міста залишиться на рівні 8–10 %.

Цим сценарієм передбачене продовження скорочення населення поточними темпами, збереження наявних тенденцій «старіння населення», зростання демографічного навантаження, збереження інтенсивності міграційних процесів.

Відповідно до цього сценарію місто реалізує економічну політику, що спирається на наявні сировинні ресурси, ринкові ніші, звільнені великими промисловими підприємствами міста внаслідок зменшення рівня їх фінансової спроможності, які займають підприємства малого та середнього бізнесу.

Провідними галузями економічної діяльності залишаються машинобудування, хімічна промисловість та виробництво будівельних матеріалів.

Цей сценарій передбачає збереження тенденцій переважання сировинної складової в структурі експорту продукції.

Нові можливості працевлаштування для місцевих мешканців відкриваються за рахунок розвитку малого та середнього підприємництва.

Рівень якості надання комунальних послуг населенню залишається на поточному рівні, що створює передумови для зменшення рівня задоволення мешканців якістю життя.

Цей сценарій реалізовуватиметься на тлі повільного впровадження економічних і соціальних реформ в Україні.

4. ПРОВЕДЕННЯ SWOT-АНАЛІЗУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СИЛЬНИХ І СЛАБКИХ СТОРІН, МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАГРОЗ У РОЗВИТКУ МІСТА СУМ

Для розроблення Стратегії розвитку міста Сум необхідно здійснити аналіз сильних і слабких сторін, визначити наслідки впливу зовнішнього оточення та потенційних внутрішніх трансформацій на подальший розвиток міста.

Найкращим інструментом для виконання цього завдання є SWOT-аналіз. SWOT є абревіатурою від слів, що розшифровують складові, за якими здійснюється аналіз:

– **S – Strengths** – сильні сторони (ресурси міста або фактори, активізація яких приводить до утворення конкурентних переваг);

– **W – Weaknesses** – слабкі сторони (проблеми міста, що стримують його подальший розвиток або спричиняють процеси деградації);

– **O – Opportunities** – можливості (зміни в зовнішньому середовищі, адаптація до яких дозволяє одержати вигоду або активізувати фактори, що впливають на розвиток міста);

– **T – Threats** – **загрози** – наявні або ймовірні перешкоди розвитку міста.

SWOT-аналіз дозволяє дослідити систему факторів, що впливають на розвиток міста, яка є поєднанням внутрішніх можливостей та стримувальних факторів розвитку (клімат, розміщення території, досягнутий рівень соціально-економічного розвитку, стан інфраструктури, склад та структура населення тощо) з урахуванням взаємодії міста із зовнішнім середовищем [63].

Інформаційним підґрунтям для проведення SWOT-аналізу стали інформація, наведена в аналітично-описовій частині (розділ 2), в Прогнозі соціально-економічного розвитку міста Сум на середньострокову перспективу, а також результати Четвертого всеукраїнського муніципального опитування, яке проводилося в період із 20 січня до 10 лютого 2018 року Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Міжнародного республіканського інституту [25, 29]. На підставі результатів цього рейтингу сформовано таблицю 4.1, що демонструє рейтингові позиції міста Сум

порівняно із середніми значеннями в обласних центрах України та відповідно є основою для визначення сильних і слабких сторін [25].

Таблиця 4.1 – Визначення сильних і слабких сторін у діяльності органів місцевого самоврядування та надання муніципальних послуг м. Сум (побудовано за даними [29])

Сфера	**Показник**	**м. Суми**	**Середній в обласних центрах**	**Тренд***	**Сторона**	
					сильна	**слабка**
1	2	3	4	5	6	7
Індекс гордості містян за своє місто		2,3	2,2	+	V	
Індекс оцінювання містянами правильного напрямку розвитку міста		31	38	–		V
Індекси схвалення діяльності інституцій, де 0 – «зовсім не схвалюю», а 3 – «цілком схвалюю»						
комунальні підприємства		0,6	1,2	–		V
міська рада		1,0	1,3	–		V
виконавчий комітет міської ради		1,0	1,3	–		V
міський голова		1,3	1,5	–		V
Зведений індекс задоволення можливостями міста		2,9	3,3	–		V
Індекси задоволення можливостями						
вільно висловлювати власні думки		3,5	3,5	0		
вільно пересуватися всіма частинами і районами міста		3,3	3,6	–		V
долучатися до процесу формування рішень у місті		2,9	2,8	+	V	
різноманітно проводити дозвілля		3,2	3,2	0		
здобувати якісну освіту за різними спеціальностями та рівнями		3,2	3,3	–		V
самореалізовуватися, робити те, що любиш		3,0	3,1	–		V
займатися підприємницькою діяльністю		2,4	2,7	–		V
отримувати достатньо грошей за свою роботу		2,4	2,0	+	V	
вільно реалізовувати свої духовні потреби		2,7	3,5	–		V
Корупція	Частка респондентів, %, які давали хабаря чи подарунок упродовж останніх двох років для вирішення проблеми в					
	ЦНАП	2	2,5	+	V	
	реєстраційних та дозвільних інституціях	2	3,6	+	V	
	податкових органах	0	2,2	+	V	
	освітніх закладах	4	11,3	+	V	
	медичних закладах	12	25,4	+	V	
	установах житлово-комунального господарства	3	4,8	+	V	
	міській владі	1	1,6	+	V	

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5	6	7
	поліції, включаючи дорожню поліцію	2	4,5	+	V	
	митних та прикордонних органах	1	1,9	+	V	
	судах	0	1,5	+	V	
	прокуратурі	0	0,8	+	V	
	Частка респондентів, %, які один або кілька разів упродовж останніх двох років були змушені чи за власним бажанням робили подарунок, давали або платили хабар представникам місцевої влади для отримання від них якоїсь послуги чи документа	25	33,3	+	V	
	Частота випадків, коли доводилося робити подарунок, давати чи платити хабар представникам місцевої влади для отримання послуги впродовж останніх двох років, де 0 – «ніколи», 1 – «один – два рази», 2 – «три – п'ять разів», 3 – «частіше ніж п'ять разів»	0,4	0,6	+	V	
	Несприйняття корупції	73	59	+	V	
	Неінформованість про дії місцевої влади з боротьби з корупцією	78	65,6	–		V
	Позитивна діяльність міського голови щодо подолання корупції	6	15	–		V
Основні перешкоди, які не дають розпочати у вашому місті бізнес						
місцева корупція		41	47	+	V	
брак інвестиційних коштів		41	44,5	+	V	
брак безпеки		29	34	+	V	
погана місцева інфраструктура		29	27,6	–		V
брак кваліфікованої робочої сили		30	29	–		V
Зведений індекс оцінювання якості обслуговування та послуг у місті		2,9	3,0	+		V
Індекси якості						
Інфраструктура	тротуарів	2,5	2,9	–		V
	дороги	1,9	2,6	–		V
	доступ для людей з інвалідністю	2,2	2,2	0		
	паркування	2,5	2,4	+	V	
	транспортна інфраструктура	2,6	3,1	–		V
	базари та заклади торгівлі	3,4	3,4	0		
Комунальна сфера	вуличне освітлення	3,1	3,3	–		V
	збирання сміття	3,0	3,3	–		V
	каналізація	2,9	3,2	–		V
	водопостачання	3,2	3,4	–		V
	опалення	2,9	3,2	–		V
	двори та прибудинкові території	2,5	3,0	–		V

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5	6	7
Гуманітарна сфера	спортивні заклади	3,3	3,2	+	V	
	університети, технікуми, коледжі	3,6	3,4	+	V	
	школи	3,6	3,4	0	V	
	дитячі садки	3,4	3,3	+	V	
	заклади культури	3,5	3,4	0	V	
	медичні послуги	2,4	2,7	–		V
Інше	розвиток промисловості	1,9	2,2	–		V
	публічні парки та сквери	3,4	3,4	0		
	екологія, довкілля	2,4	2,5	–		V
	діяльність поліції	3,0	2,9	+	V	
Безпека	Рівень безпеки містян, де 0 – «почуваюся повністю в небезпеці», а 3 – «почуваюся цілком безпечно»	1,4	1,5	–		V
	Частка респондентів, %, які почувають себе цілком або переважно в безпеці, йдучи додому після настання темряви	40	50	–		V
Індекси зручності міста						
Зручність	для пішоходів	2,9	3,3	–		V
	для велосипедистів	2,8	2,5	+	V	
	для водіїв приватних автомобілів	2,9	3,1	+		V
	для пасажирів громадського транспорту	2,8	3,1	–		V
	для осіб із дитячими колясками	2,3	2,4	–		V
	Частка респондентів, %, які вважають місто дружнім до дітей	71	76	–		V

*«–» – погіршується порівняно з попереднім роком;
«+» – поліпшується порівняно з попереднім роком;
«0» – залишається незмінним

Додатковим підґрунтям для проведення SWOT-аналізу є порівняння сильних і слабких сторін розвитку міста Сум та України за основними показниками соціально-економічного розвитку, наведеними в таблиці 4.2 [25].

Таблиця 4.2 – Порівняння сильних і слабких сторін розвитку міста Сум та України за основними показниками соціально-економічного розвитку (побудовано за даними [29])

Показник	м. Суми	Середній в Україні	Тренд*	Сторона	
				сильна	слабка
1	2	3	4	5	6
Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення	104	76	+	V	
Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств	23,9	19,3	+	V	
Частка середньорічної кількості найманих працівників малих підприємств у відсотках до загальної кількості найманих працівників	26,8	28,6	–		V
Демографічне навантаження населення віком 16–59 років на 1 тис. осіб постійного населення	639	405	–		V
Валовий муніципальний продукт (для України валовий внутрішній продукт) із розрахунку на одну особу, грн	31 512	70 224	–		V
Обсяги прямих інвестицій наростаючим підсумком на 1 особу, дол. США	367	1 122	–		V
Обсяги експорту товарів із розрахунку на 1 особу, дол. США	1 137	858	+	V	
Коефіцієнт смертності на 1 тис. наявного населення	12,38	14,5	+	V	
Рівень безробіття населення віком 15–70 років	1,02	9,5	+–	V	V
Наявний дохід на душу населення, грн, Суми	46 201	43 695	+	V	
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у відсотках до загального обсягу реалізованої промислової продукції	8,91	0,7	+	V	
Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення	4,8	6,2	+	V	
Середньомісячна номінальна заробітна плата	6 522	7 104	–		V
Індекс промислової продукції, зміна у відсотках до попереднього року	114,1	100,4	+	V	
Рівень рентабельності операційної діяльності промислових підприємств, %	5,2	6,6	–		V

*«–» – погіршується порівняно з попереднім роком;
«+» – поліпшується порівняно з попереднім роком;
«0» – залишається незмінним

Перша частина SWOT-аналізу – сильні та слабкі сторони розвитку міста Сум – наведена в таблиці 4.3. При її підготовці враховано ретроспективну статистичну інформацію, дані щодо прогнозу розвитку міста в майбутніх періодах, аналітичну

інформацію з відкритих джерел, досвід проведення SWOT-аналізу при розробленні стратегій розвитку інших міст України, результати загальноукраїнських соціологічних опитувань тощо [1, 6, 7, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 37, 40, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67].

Таблиця 4.3 – Сильні та слабкі сторони розвитку міста Сум

Фактор	Сильна сторона	Слабка сторона
Геополітичне та економіко-географічне положення	1. Наявність залізничного та автомобільного сполучення – автомобільний шлях національного значення Н07 Київ – Суми – Юнаківка, автомобільні шляхи національного (Н12) та регіонального (Р44, Р45, Р61) значень з'єднують місто із сусідніми регіонами 2. Місто розташоване в басейні р. Псел та її притоків. 3. Близькість розміщення до таких міст, як Київ, Харків та Полтава надає місту логістичних переваг.	1. Сумська область межує з Російською Федерацією, що в умовах військового конфлікту перетворює прикордонне розташування міста на найбільш слабку сторону та обумовлює потенційні ризики та загрози. 2. Транспортна віддаленість міста від столиці та основних аеропортів країни. 3. Відсутність повноцінно діючого аеропорту обмежує можливості більш ефективного логістично-туристичного використання наявного географічного потенціалу
Територія, довкілля та екологія	1. Комфортні для проживання та ведення господарської діяльності природно-кліматичні умови, що не створюють додаткових обмежень при виконанні будівельних робіт, проведенні комунікацій тощо. 2. Зона родючих ґрунтів, а також сільськогосподарська спеціалізація Сумської області формують потужну сировинну базу для розвитку підприємств із перероблення сільськогосподарської продукції. 3. Наявність стабільних джерел артезіанської питної води, якість якої відповідає вимогам. 4. Наявність високого рекреаційного потенціалу міста. 5. В цілому невисокий рівень забруднення повітря (за індексом забруднення ІЗА5), перевищення норм – за пилом, формальдегідом та діоксидом азоту.	1. Низький рівень екологічної грамотності населення. 2. Недостатня облаштованість берегів та занедбаність річок Сумки та Стрілки. 3. Відсутність комплексної програми розвитку зеленої зони міста. 4. Накопичення відходів I–IV класів небезпеки. 5. Застарілий підхід до поводження з твердими побутовими відходами, відсутність підприємств перероблення сміття та утилізації небезпечних відходів. 6. Наявність великих стаціонарних забруднювачів повітря (зокрема, ТЕЦ). 7. Близькість до Курської атомної станції. 8. Значний екодеструктивний вплив від рухових забруднювачів повітря (транспорт).

Продовження таблиці 4.3

	6. Наявність природно-заповідного фонду (12 одиниць, з яких 1 дендропарк загальнодержавного значення та 11 об'єктів місцевого значення). 7. Наявність природно-ресурсної сировини для будівельної галузі у безпосередній близькості до міста (крейда, глина, будівельний пісок). 8. Вдалий природний ландшафт території. 9. Відсутність зсувів та значної абразії берегів річок у місті. 10. Відсутність значних затоплень та підтоплень площ долинних територій. 11. Наявна міська пасажирська транспортна мережа електричного транспорту (екологобезпечного). 12. Для технічного водопостачання промислового сектору та рекреації використовується річкова система. 13. Територія належить до середнього ризику інженерно-геологічних умов освоєння. 14. За рівнем оцінювання стану природного середовища мешканцями місто Суми у 2018 році займає 19-те місце з 24 обласних центрів України.	9. Забруднення та виснаження поверхневих водних об'єктів, застарілі технології очищення стічних вод. 10. Зменшення площі зелених насаджень та погіршення їх стану. 11. Відсутність програми переходу на екологічний пасажирський транспорт. 12. Намивання пісків відбивається на функціонуванні водних екосистем, трансформує гідрологічні режими річок, призводить до осушування місцевих боліт, що мають очисну здатність та виконують функції кліматичного баласту за різких змін температур. 13. Упродовж десятиліть істотна частка (більше ніж чверть) води питної якості втрачається під час транспортування. 14. Зменшився рівень зворотного та повторного водовикористання, що актуалізує потребу в запровадженні ресурсоощадних технологій у галузі водопостачання та каналізації. Середня оцінка місцевими мешканцями якості екології становить 2,6 бала з 5 можливих.
Архітектурно-історичні ресурси міста	1. Визнання мешканцями історичної ідентичності міста (індекс гордості містян за своє місто вище середньоукраїнського рівня). 2. Наявність фонду автентичних пам'яток. 3. У центральній частині міста розміщені об'єкти історичної забудови. 4. Наявність музеїв різного тематичного спрямування.	1. Недостатнє висвітлення в медійному просторі унікальних особливостей міста для підвищення туристичного інтересу, інформаційні кампанії щодо просування бренда міста є несистемними. 2. Ряд пам'яток архітектури перебувають у занедбаному технічному стані, потребують реконструкції окремі житлові об'єкти в історичній частині міста.

Продовження таблиці 4.3

		3. Недостатньо високий рівень організаційної роботи щодо систематизації знань про мистецькі твори, об’єкти історичної та культурної спадщини. 4. Ветхий стан значної частини будівель історичної частини міста. 5. Туристична інфраструктура міста не відповідає потребам формування туристично привабливого іміджу міста.
Населення та ринок праці	1. Високий рівень задоволення населення можливостями долучатися до процесу формування місцевої політики (вище середньоукраїнського рівня) 2. Внутрішньообласний, міжобласний та міжнаціональний приплив молоді за рахунок існування університетів. 3. Широка мережа освітніх закладів та центрів підвищення кваліфікації. 4. Висока частка населення працездатного віку у загальній кількості населення. 5. Позитивна тенденція до зменшення рівня дитячої смертності. 6. Упродовж 2017 року сформувалися тенденції, які закладають підґрунтя для формування позитивного міграційного сальдо: зростання майже на 50 % кількості прибулих осіб у місто за рахунок міждержавної міграції, зменшення майже на 70 % рівня внутрішньорегіональної міграції	1. Індекс оцінювання містянами правильного напрямку розвитку міста нижче середньоукраїнського рівня. 2. Негативна динаміка трудових ресурсів, скорочення чисельності працездатного населення. 3. Низький рівень схвалення діяльності місцевої влади населенням (нижче середньоукраїнського рівня). 4. Від’ємне сальдо міграції населення. 5. Чітко виражена тенденція до збільшення середнього віку жителів міста. 6. Зростаюча гендерна диспропорція. 7. Дефіцит робочої сили за окремими робітничими професіями. 8. Відносно низький рівень заробітної плати, що стимулює відтік кадрів. 9. Дефіцит пропозиції роботи для висококваліфікованих працівників. 10. Невідповідність структури попиту на робочу силу її пропозиції за видами економічної діяльності і професіями. 11. Неадаптивна підготовка робітничих кадрів. 12. Недостатній рівень фінансування проектів та програм з освіти впродовж життя, перенавчання та перепідготовки осіб зрілого та похилого віку. 13. Наявність на підприємствах міста тіньової зайнятості. 14. Зростаюча динаміка кількості померлих внаслідок соціально небезпечних хвороб.

Продовження таблиці 4.3

		15. Високий рівень схильності молоді до міграції. 16. Низький рівень задоволення мешканців своїм матеріальним становищем. 17. Низький рівень медичної грамотності населення, інформованості щодо здорового способу життя та відповідальності за своє здоров'я.
Економічний потенціал	1. Низький рівень корупції в місті та її несприйняття мешканцями (порівняно з іншими містами України) за опитуванням громадян. 2. Промисловий комплекс представлений підприємствами багатьох галузей. 3. Наявність промислових традицій (хімічна промисловість, будівництво, машинобудування). 4. Наявність Інвестиційного паспорту іноземними мовами в мережі Інтернет. 5. Обсяги експорту товарів із розрахунку на 1 особу вище середньоукраїнського рівня. 6. Доступність інфраструктурних об'єктів, які не використовуються повною мірою в поточний момент та можуть бути задіяні в господарському комплексі. 7. Достатня кількість фінансових установ (філій та відділень банків, фінансових і страхових компаній). 8. Наявність вільних земельних ділянок, які можуть бути відведені під будівництво. 9. Істотна частка малого бізнесу (до 25 %) у виробничій сфері, відсутність істотних перешкод для активізації розвитку малого підприємництва. 10. Наявний дохід на душу населення мав тенденцію до зростання (за 2000–2017 роки – в 13 разів).	1. Низький рівень поінформованості населення про антикорупційну політику місцевої влади (нижче середньоукраїнського рівня). 2. Нестабільність фінансової діяльності окремих, колись великих ключових, підприємств у зв'язку з втратою традиційних ринків збуту та неможливістю швидко переорієнтуватися на нові. 3. Валовий муніципальний продукт із розрахунку на одну особу нижче середньоукраїнського рівня. 4. Висока енергоємність більшості промислових підприємств міста. 5. Рівень середньомісячної номінальної заробітної плати нижче середньо українського рівня. 6. Обсяги прямих інвестицій на 1 особу нижче середньо українського рівня 7. Частка середньорічної кількості найманих працівників малих підприємств у відсотках до загальної кількості найманих працівників нижче середньо українського рівня. 8. Порівняно низька активність бізнес-асоціацій. 9. Відсутність повноцінно функціонального аеропорту. 10. Значний рівень тінізації економіки (32 % станом на 2018 рік). 11. Значна зношеність об'єктів інженерної інфраструктури.

Продовження таблиці 4.3

	11. Зростання обсягів виконаних будівельних робіт (будівельники міста виконують близько 80 % від загальнообласного обсягу робіт). 12. Висока інноваційна активність промислових підприємств. 13. Наявні приклади успішного розвитку підприємств з іноземними інвестиціями. 14. Обсяги доходів місцевого бюджету стабільно зростають починаючи з 2015 року, що забезпечує стійкі можливості для фінансування місцевих програм соціально-економічного розвитку. 15. У 2017 році вдалося подолати спадну тенденцію в динаміці обсягів роздрібного товарообігу підприємств – юридичних осіб та обсягів реалізованих послуг. 16. У місті запроваджено порядок подання, розгляду та відстеження інвестиційних проектів за принципом «Єдиного інвестиційного вікна», при міському голові функціонує Рада з питань залучення інвестицій в економіку міста. 17. Обсяг внутрішніх капітальних інвестицій упродовж останніх років мав стійку тенденцію до зростання.	12. Наявність проблем при проходженні дозвільних процедур, необхідних для започаткування підприємницької діяльності, початку будівництва, підключення до відповідних мереж. 13. Незавершена інвентаризація земельного фонду міста. 14. Високі кредитні ставки, обмеженість доступу підприємців малого бізнесу до програм мікрокредитування. 15. Низький рівень фінансової грамотності населення щодо сучасних можливостей залучення фінансових ресурсів для бізнесу (краудфандинг, платформи альтернативних фінансів тощо). 16. Недостатній рівень зв’язків між бізнесом і науковими дослідженнями в науково-дослідних установах та університетах міста. 17. Відсутність логістичних центрів. 18. Значна залежність економіки від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв. 19. Низький рівень задоволеності населення можливістю займатися підприємницькою діяльністю (нижче середньоукраїнського рівня). 20. Незбалансованість бюджету міста: темпи зростання видаткової частини бюджету переважають зростання дохідної частини. 21. Зростання обсягу заборгованості з виплати заробітної плати. 22. В місті Сумах зафіксовано найнижче значення індексу, що оцінює співвідношення кількості вакансій та резюме щодо працевлаштування. 23. Останніми роками сповільнилася динаміка взяття в експлуатацію житла.

Продовження таблиці 4.3

		24. З 2014 року спостерігається стрімке зменшення прямих іноземних інвестицій, що обумовлено зростанням інвестиційних ризиків. У структурі прямих іноземних інвестицій понад 75 % мають офшорне походження.
Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок	1. Розвинена мережа електричного транспорту. 2. Високий рівень зручності міста для пішоходів, автомобілістів, пасажирів. 3. Наявність автобусних (автовокзал і приміська автостанція) та залізничних (головний вокзал, станції Баси і Товарна) станцій. 4. Наявність 4G-покриття. 5. Можливість забезпечення повного комплексу дорожньо-ремонтних робіт зусиллями місцевих компаній. 6. За останні 5 років середньорічний пасажирооборот зріс у середньому на 2,25 %	1. Низький рівень задоволеності населення можливістю вільно пересуватися всіма районами міста (нижче середньоукраїнського рівня). 2. За всеукраїнським муніципальним опитуванням рівень якості тротуарів, дорожнього покриття, стану дворів, вуличного освітлення – нижче середньоукраїнського рівня. 3. Зношеність основних фондів транспортних підприємств (як комунальної, так і приватної форми власності). 4. Транспортне перевантаження окремих мікрорайонів міста (район Центрального ринку, центр міста, вул. Металургів, вул. Харківська тощо). 5. Відсутність комплексної програми пріоритетного розвитку екологічного громадського транспорту. 6. Відсутність зручної і комплексної транспортної схеми міста. 7. Відсутність комплексної системи відеоспостереження («безпечне місто»). 8. Відсутність належної протиаварійної дорожньої інфраструктури (острівці безпеки на переходах, звуження смуг руху згідно з новими ДБН, ламаної розмітки). 9. Високий рівень фізичного та морального зношення транспортно-дорожньої інфраструктури (особливо тролейбусної контактної мережі).

Продовження таблиці 4.3

		10. Незабезпеченість електро-транспортом мікрорайонів «Баранівка», «Косівщина», «Баси», «Веретенівка». 11. Незадовільна якість транспортних послуг та мінлива цінова політика як фактор скарг жителів міста та фактор, що стримує бізнес. 12. Низький рівень зручності міста для осіб із дитячими колясками, велосипедистів
Житлово-комунальна інфраструктура	1. Поступове запровадження нових підходів до обслуговування населення у сфері надання житлово-комунальних послуг. 2. Створення ОСББ. 3. Відсутність ознак монополізації низки сегментів ринку житлово-комунальних послуг. 4. Цілодобове тепло та водо-постачання, збої не носять системного характеру. 5. Рівнинне розміщення території сприяє її забудові, а незначні перепади висот трапляються переважно у центральній частині міста. 6. Функціонують 7 основних постачальників теплової енергії для потреб опалення об'єктів міста. 7. Діє міська централізована система теплопостачання (спроектована як залежна централізована), а також системи квартирного індивідуального опалення, дахових котелень. У приватному секторі теплозабезпечення здійснюється в основному індивідуальними теплогенераційними засобами. 8. У місті функціонує розгалужена водопровідна мережа, водовідведення здійснюється каналізаційними мережами загальною довжиною більше 330 км, працюють 20 каналізаційних насосних станцій.	1. Не актуалізовано Генеральний план, у зв'язку з чим не здійснено зонування територій міста. Містобудівна документація розроблена не у повному обсязі. 2. Низький рівень задоволеності населення діяльністю комунальних служб в місті (нижче середньоукраїнського рівня). 3. Відсутність збалансованої системи теплопостачання в місті. 4. Суттєвий рівень фізичного та морального зношення інженерних мереж міста. 5. Терміни та черговість ремонту будинків не відповідає як запитам громадян, так і нормативним вимогам. 6. Низький рівень якості дорожнього покриття в ряді мікрорайонів міста. 7. Недостатня пропускна здатність стічних каналів. Відсутність стічних мереж у деяких мікрорайонах міста. 8. Аварійний стан багатьох об'єктів житлово-комунальної інфраструктури. 9. Дефіцит інвестиційних ресурсів міста, що можуть бути спрямовані на модернізацію житлово-комунальної інфраструктури. 10. Низький рівень якості надання комунальних послуг (опалення, вивезення сміття, водопостачання, каналізація, вуличне освітлення, двори та прибудинкові території).

Продовження таблиці 4.3

	9. Для забезпечення міста природним газом задіяна триступенева система газопостачання. 10. На одного мешканця м. Сум припадає в середньому 23 м² житлової площі, що майже втричі більше, ніж у середньому по Україні.	11. Втрати теплової енергії під час її транспортування тепловими мережами варіюють від 3 до 30 %. 12. Низький рівень енергоефективності будівель. 13. Відсутність системи роздільного збирання сміття. 14. Недосконалість існуючої мережі централізованого теплопостачання міста, що характеризується високим ризиком припинення теплопостачання окремих мікрорайонів у випадку призупинення діяльності котельні Сумської ТЕЦ або КППВ, що спричинено відсутністю між ними магістралі резервного теплопостачання. 15. Міські очисні споруди були запроектовані на інші концентрації забруднювальних речовин. Зростання виробництва електроенергії, газу та води, що не супроводжується переходом на екологічно безпечні технології
Соціальна сфера	1. Широке представлення в місті об’єктів соціальної сфери. 2. Значна кількість програм соціального розвитку, фінансування яких передбачено міським бюджетом. 3. Широке представлення переліку послуг, що надаються закладами позашкільної освіти та спорту, середнє – закладами культури. 4. За загальноукраїнським муніципальним опитуванням якість роботи поліції – вище середньо українського рівня. 5. Достатньо високий рівень якості послуг, що надається закладами освіти, культури, спорту. 6. У місті функціонує спортивно-тренувальний Центр олімпійської підготовки з легкої атлетики.	1. Низький рівень задоволеності населення соціальними можливостями в місті, можливістю реалізовувати духовні потреби (нижче середньоукраїнського рівня). 2. Діяльність закладів соціальної сфери не відповідає запитам громадян. 3. Наявна інфраструктура для розвитку та дозвілля дітей не відповідає сучасним вимогам. Недостатня забезпеченість окремих районів міста дитячими садками. 4. Рівень безпеки в місті вище середньоукраїнського (за опитуваннями мешканців).

Продовження таблиці 4.3

	7. Розвинута мережа дитячих спортивних шкіл, місцеві спортсмени досягають перемог на змаганнях різного рівня (особливо – легка атлетика, дзюдо, бокс, стрільба з лука). 8. Рівень безпеки в місті відзначається як високий. 9. Рідкі та незначні затримки виплати заробітної плати в бюджетних установах.	5. Відсутність стратегії та програм розвитку галузі охорони здоров'я в місті, відсутність муніципальної програми підтримки містян, особливо тих, які потребують дорогого лікування. 6. Незадовільний рівень якості послуг, що надаються комунальними медичними закладами міста, застаріле медичне обладнання багатьох закладів охорони здоров'я. 7. Відсутність соціальної інфраструктури допомоги громадянам у складних життєвих ситуаціях (зокрема, для тимчасового перебування). 8. Високий рівень незадоволення населення рівнем добробуту власних родин. 9. Відсутність збалансованої політики та системних заходів у сфері формування світоглядних установок молоді щодо здорового способу життя населення. 10. Більшість інфраструктурних об'єктів не доступні для людей з обмеженими можливостями. 11. Низький рівень забезпеченості соціально незахищених верств населення, молодих спеціалістів та ветеранів АТО «соціальним» житлом. 12. Неналежні житлові умови проживання у більшості гуртожитків міста. 13. Дефіцит фінансового забезпечення соціальної сфери (низькі заробітні плати, невідповідність профінансованого штату нормативному, недофінансування капітальних вкладень на енергозбережні заходи, розвиток матеріальної бази тощо).

Друга частина SWOT-аналізу – можливості та загрози розвитку міста Сум – подана в таблиці 4.4. При її підготовці враховано ретроспективну статистичну інформацію, дані щодо прогнозу розвитку міста в майбутніх періодах, аналітичну

інформацію з відкритих джерел, досвід проведення SWOT-аналізу при розробленні стратегій розвитку інших міст України, результати загальноукраїнських соціологічних опитувань тощо [1, 6, 7, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 37, 40, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67].

Таблиця 4.4 – Можливості та загрози розвитку міста Сум

Фактор	**Можливості**	**Загрози**
Геополі-тичне та еконо-міко-географіч-не положення	За умови ремонту дорожнього покриття та побудови логістичних центрів можуть бути вдало використані можливості географічного розміщення міста (з урахуванням автомобільних шляхів загальнонаціонального та регіонального значень, що проходять через місто)	Подальше загострення геополі-тичного та військового конфлікту з Російською Федерацією
Терито-рія, довкілля та еколо-гія	1. Вирішення проблеми утилізації твердих побутових відходів шляхом запровадження сучасних підходів до перероблення побутових і токсичних відходів. 2. Повномасштабне використання рекреаційного потенціалу міста. 3. Підвищення туристичної привабливості міста як міста зеленого туризму за рахунок реалізації системних заходів щодо збереження та відновлення природно-заповідного фонду. 4. Приведення прибережних зелених зон у відповідність санітарним нормам та вимогам якісного проведення дозвілля населенням. 5. Розвиток сучасної інфраструктури електротранспорту, побудова мережі електричних зарядних станцій для електромобілів, запровадження місцевих програм стимулювання населення до переходу на електротранспорт. 6. Реконструкція міських очисних споруд. 7. Зменшення рівня забруднення повітря (за пилом, формальдегідом та діоксидом азоту) за рахунок запровадження ефективних технологій очищення. 8. Транспортне розвантаження окремих мікрорайонів міста (район Центрального ринку, центр міста, вул. Металургів, вул. Харківська тощо). 9. Більш жорсткі санкції за забруднення довкілля.	1. Погіршення стану берегів водних об’єктів міста. 2. Загроза приведення в еколого- та санітарно-небезпечний стан річок Сумки та Стрілки, Косівщинського водосховища внаслідок відсутності системних заходів щодо їх збереження. 3. Загроза збільшення екологічної небезпеки при умові виникнення технічних збоїв Курській АЕС. 4. Забруднення підземних вод. 5. Накопичення понад гранично допустимі норми відходів I–IV класів небезпеки. 15. Зростання рівня екологічної небезпеки від діяльності великих стаціонарних забруднювачів повітря (зокрема, ТЕЦ). 6. Зростання рівня екологічної небезпеки від діяльності рухових забруднювачів повітря (транспорт).

Продовження таблиці 4.4

Населення та ринок праці	1. Забезпечення високої результативності дій із захисту соціально незахищених верств населення. 2. Партисипативна участь роботодавців у підготовці кадрів. 3. Зростання якості надання послуг в системі охорони здоров'я внаслідок вдалого завершення розпочатої медичної реформи. 4. Розвиток освіти впродовж життя. 5. Розвиток закладів освіти міста, покращання їх позицій у світових та національних рейтингах, що сприятиме збільшенню обсягів внутрішньообласного, міжобласного та міжнаціонального припливу молоді в місто. 6. Зростання рівня взаємодії освіти з бізнесом, запровадження програм дуального навчання. 7. Активізація залучення роботодавців до формування програм підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб ринку праці	1. Збереження тенденції до збільшення навантаження на працездатне населення. 2. Подальше старіння громади міста. 3. Подальше зменшення кількості населення міста. 4. Криза народжуваності. 5. Зростання рівня прихованого безробіття внаслідок відсутності системних заходів щодо детінізації ринку праці. 6. Відплив професійних кадрів за кордон і в інші міста України. 7. Полегшення еміграційних умов, зростання рівня міграції. 8. Зменшення попиту на освіту впродовж життя, перенавчання та перепідготовку осіб зрілого та похилого віку внаслідок дефіциту фінансових ресурсів у населення. 9. Зростання дефіциту робочої сили за окремими робітничими професіями внаслідок невиваженої політики регіонального замовлення на підготовку кадрів. 10. Зростання рівня диспропорцій на ринку праці внаслідок зменшення рівня заробітної плати, відсутності нових пропозицій щодо працевлаштування для висококваліфікованих кадрів, не адаптивної підготовки кадрів. 11. Зростання понад критичні межі рівня захворюваності на соціально небезпечні хвороби внаслідок відсутності системних профілактичних заходів.

Продовження таблиці 4.4

Економічний потенціал	1. Поширення конкурентних механізмів у процесі розвитку ринку земель несільськогосподарського призначення шляхом проведення конкурсних процедур та аукціонів. 2. Сприятливі можливості регіону із збільшення обсягів вирощування сільськогосподарської сировини, що створює додаткові можливості для розвитку в місті харчової та переробної промисловостей. 3. Розвиток інфраструктури міста, орієнтованої на туризм. 4. Удосконалення інфраструктури сприяння бізнесу. 5. Подолання проблеми втрати великими промисловими підприємствами міста традиційних ринків збуту за рахунок освоєння європейських ринків та ринків інших країн. 6. Розвиток логістичної й торговельно-сервісної інфраструктури. 7. Заходи органів державної та місцевої влади, що сприятимуть детінізації бізнесу	1. Подальша втрата ринків збуту продукції промисловими підприємствами міста, повільне освоєння нових ринків, невідповідність якості продукції вимогам європейських ринків. 2. Збої або зупинки діяльності підприємств внаслідок аварійності інженерної інфраструктури. 3. Суттєві цінові диспропорції на ринку енергоносіїв, сировини, що є базово необхідною для технологічних процесів, на товарних ринках. 4. Втрата великих інвесторів через погіршення геополітичної ситуації. 5. Зменшення інвестиційної привабливості міста внаслідок відсутності повноцінно функціонального аеропорту та відсутності логістичної інфраструктури.. 6. Збої або зупинки діяльності підприємств внаслідок втрати висококваліфікованих кадрів (природний або механічний рух населення). 7. Подальше зростання рівня тонізації економіки міста. 8. Підвищення вартості кредитних ресурсів. 9. Нестабільність курсу національної валюти. 10. Зменшення конкурентних позицій місцевих товаровиробників унаслідок приходу на ринок великих компаній.
Транспортно-дорожня інфраструктура та зв’язок	1. Подальше оновлення засобів міського пасажирського транспорту. 2. Забезпечення стабільності та обґрунтованого економічного підґрунтя при веденні цінової політики перевізниками. 3. Прихід на ринок перевезень нових учасників, демонополізація його окремих сегментів.	1. Погіршення стану транспортно-дорожньої інфраструктури. 2. Зменшення фінансової стабільності транспортних та дорожньо-ремонтних підприємств внаслідок відсутності інвестицій в оновлення основних фондів. 3. Аварійність тролейбусної контактної мережі.

Продовження таблиці 4.4

	4. Покращання системи міського пасажирського транспорту шляхом запровадження інтегрованої системи міського транспорту на принципах системи регульованого ринку та інтелектуальної транспортної системи. 5. Подальший ремонт та відновлення автошляхів як у місті, так і міжміських автошляхів	4. Монополізація окремих сегментів ринку надання транспортних послуг. 5. Зростання рівня аварійності на транспорті через відсутність системних заходів щодо формування належної протиаварійної дорожньої інфраструктури. 6. Зростання рівня аварійності на транспорті, ускладнення руху через подальше зростання рівня транспортного перевантаження окремих районів міста.
Житлово-комунальна інфраструктура	1. Масштабне впровадження енергоощадних технологій та обладнання. 2. Підтримання позитивної динаміки кількості ОСББ. 3. Застосування регуляторних та ринкових механізмів для боротьби з монополізацією окремих сегментів ринку надання житлово-комунальних послуг. 4. Проведення політики транспарентності та збалансованості при встановленні та регулюванні тарифів на житлово-комунальні послуги	1. Подальше руйнування та підвищення рівня аварійності інженерної інфраструктури. 2. Відсутність системних законодавчих реформ житлово-комунальної сфери. 3. Зменшення фінансування житлово-комунальної галузі. 4. Аварійність житлових об’єктів внаслідок порушення нормативних термінів здійснення ремонтних робіт. 5. Поява регулярних збоїв у водопостачанні, теплопостачанні, забезпечення гарячою водою окремих районів міста. 6. Аварійність стічних каналів. 7. Зростання рівня фінансового навантаження на міський бюджет внаслідок відсутності системних заходів з енергозбереження.
Соціальна сфера	1. Успішні результати медичної реформи. 2. Диференціація джерел фінансування матеріально-технічного забезпечення установ соціальної сфери міста. 3. Поширення практик партисипативного фінансування культурно-мистецьких заходів. 4. Розширення переліку соціальних послуг для населення у відповідності до запитів мешканців. 5. Формування туристичної ідентичності міста.	1. Відсутність системної реформи галузі соціального забезпечення населення. 2. Гальмування пенсійної реформи. 3. Погіршення стану здоров’я молоді. 4. Зростання рівня молодіжної міграції. 5. Соціальна відстороненість молоді від участі в розбудові міста.

Продовження таблиці 4.4

	6. Поширення практик партисипативної участі влади, закладів соціальної сфери та громадських організацій у формуванні молодіжної політики. 7. Зростання кількості підприємницьких ініціатив у соціальній сфері. 8. Диференціація джерел фінансування (міський бюджет, фонди, страхові компанії тощо) профілактичної роботи серед молоді	6. Зростання рівня внутрішньо регіональної та міжрегіональної міграції населення внаслідок невідповідності соціальних стандартів в місті запитам мешканців.

Ретельний аналіз взаємозв’язків усіх елементів за допомогою SWOT-матриці наведено на рисунках 4.1-4.3.

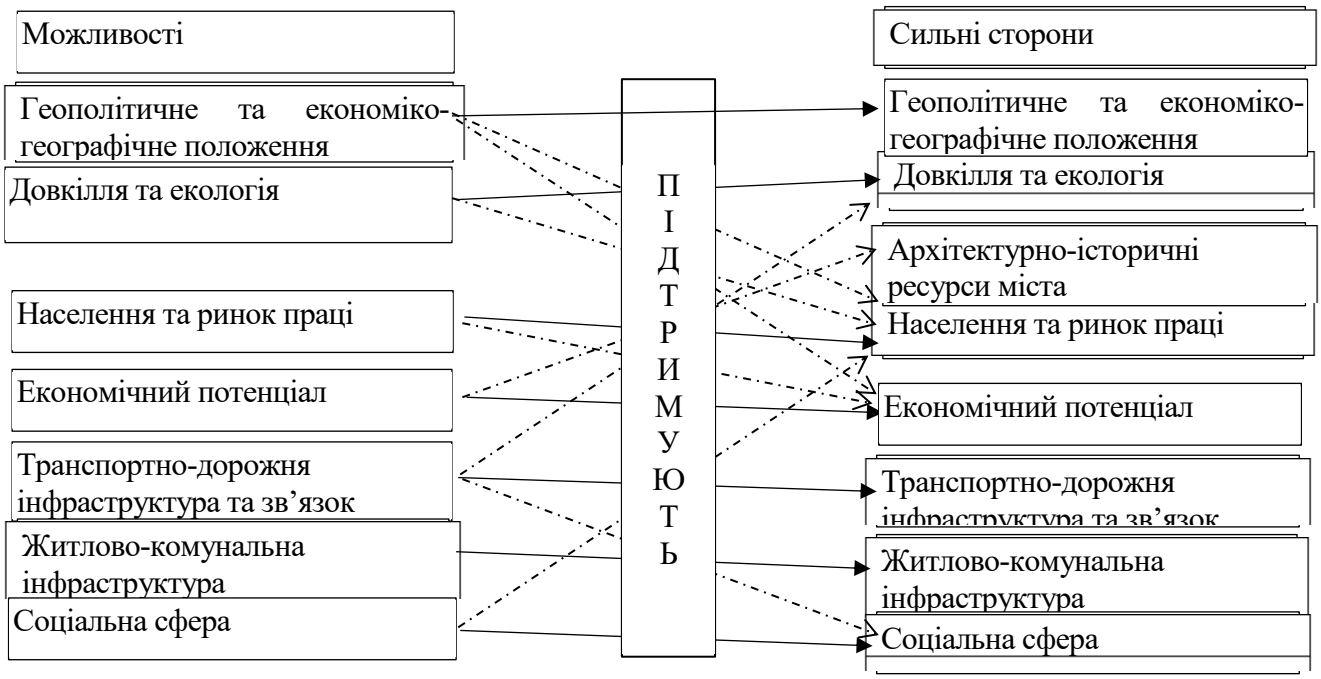

Рисунок 4.1 – Аналіз впливу можливостей стратегічного розвитку на сильні сторони в секторі «Порівняльні переваги» за групами факторів стратегічного розвитку м. Сум

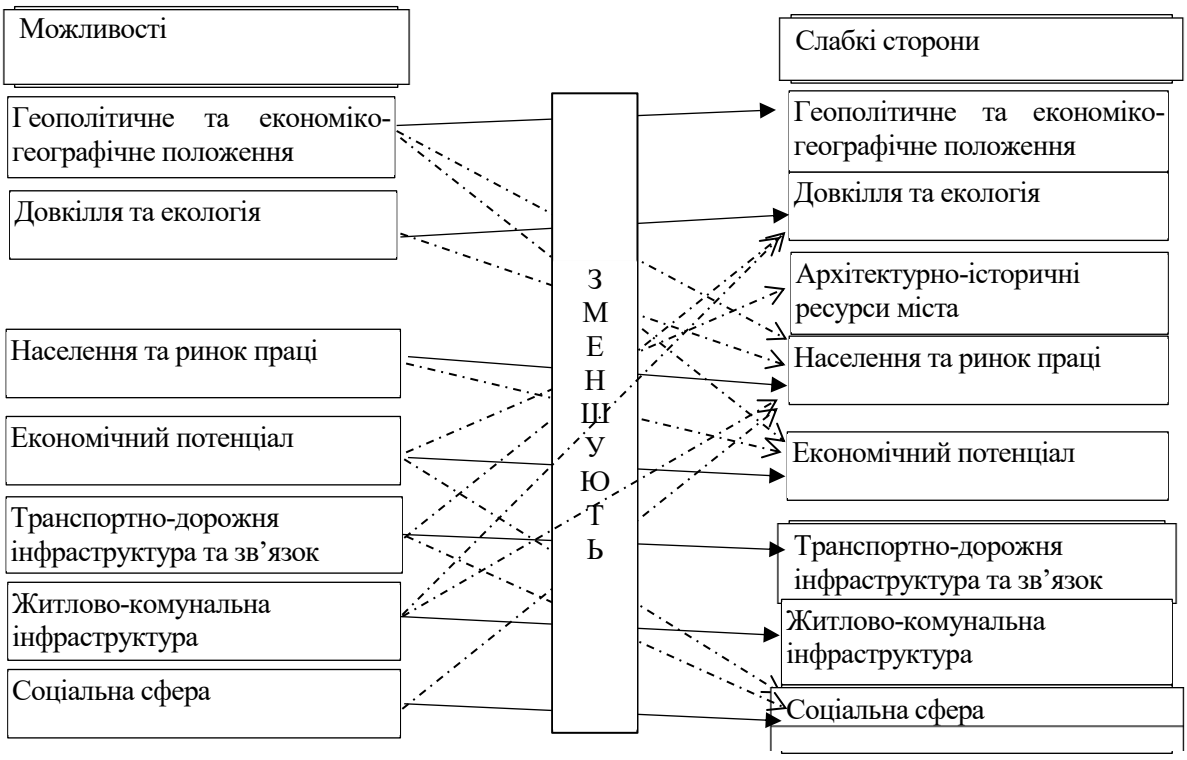

Рисунок 4.2 – Аналіз впливу можливостей стратегічного розвитку на слабкі сторони в секторі «Проблеми розвитку» за групами факторів стратегічного розвитку м. Сум

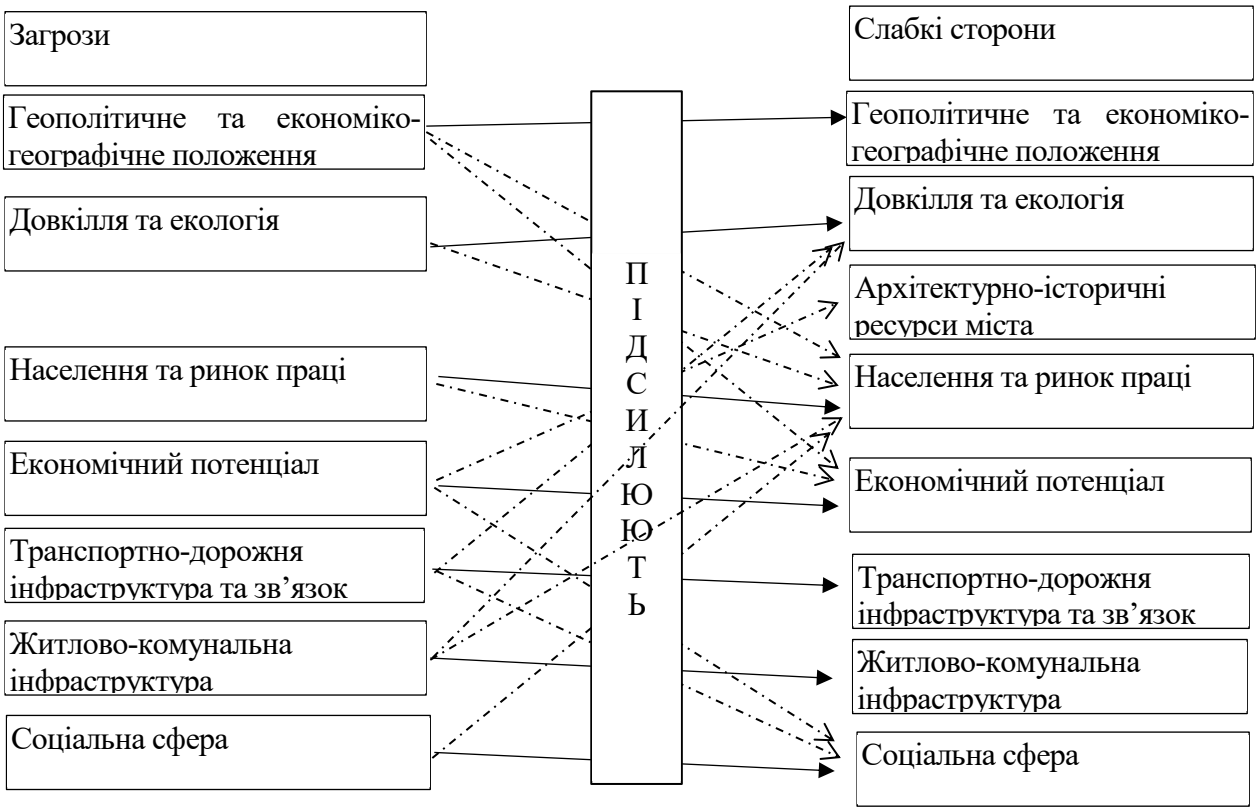

Рисунок 4.3 – Аналіз впливу загроз стратегічного розвитку на слабкі сторони в секторі «Ризики» за групами факторів стратегічного розвитку м. Сум

Далі опишемо такий результат SWOT-аналізу, як порівняльні переваги, на яких повинні ґрунтуватися майбутні заходи з розвитку (можливості, що базуються на сильних сторонах території). Підґрунтям цього аналізу є SWOT-матриця «Можливості: Сильні сторони» (застосування внутрішніх сильних сторін для використання переваг зовнішніх можливостей). При його підготовці враховано ретроспективну статистичну інформацію, дані щодо прогнозу розвитку міста в майбутніх періодах, аналітичну інформацію з відкритих джерел, досвід проведення SWOT-аналізу при розробленні стратегій розвитку інших міст України, результати загальноукраїнських соціологічних опитувань тощо [1, 6, 7, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 37, 40, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67]. Узагальнено вони подані нижче:

1. Наявність автомобільних шляхів національного та регіонального значення за умови створення в місті логістичних центрів та оновлення дорожнього покриття дозволить активізувати транспортні коридори та збільшить транспортний потік (порівняльна перевага за фактором «Геополітичне та економіко-географічне положення»).

2. Будівництво підприємства з перероблення побутових і токсичних відходів із застосуванням передових світових енергоефективних технологій сприятиме створенню іміджу екологічно відповідального міста (порівняльна перевага за фактором «Довкілля»).

3. Упорядкування берегів річок та водойм унеможливить деструктивні процеси грунтів, збільшить площі рекреаційних ресурсів, що створить додаткові можливості для оздоровлення та якісного дозвілля мешканців (порівняльна перевага за фактором «Довкілля»).

4. Розвиток електротранспорту підсилить імідж чистого міста, знизить рівень забруднення повітря (порівняльна перевага за фактором «Довкілля»).

5. Реконструкція міських очисних споруд покращить водні рекреаційні ресурси міста та якість водних ресурсів міста (порівняльна перевага за фактором «Довкілля»).

6. Правове вирішення питань, пов’язаних з упорядкуванням ринку землі несільськогосподарського призначення, застосуванням конкурентних принципів її продажу шляхом використання конкурсного механізму підсилить такі фактори: наявність доступних вільних виробничих площ, а також земельних ділянок, що, у свою чергу, посилить безпеку інвестицій у виробничий сектор та будівництво, створить ще більш сприятливі умови для інвестування в будівельну сферу (порівняльна перевага за фактором «Економічний потенціал»).

7. Сприятливі можливості Сумської області, як регіону з аграрною спеціалізацією, з нарощування виробництва сільськогосподарської сировини, яка може бути використана для потреб харчової та переробної промисловостей. Це створить нові стимули для розвитку в місті Сумах підприємств переробної промисловості (порівняльна перевага за фактором «Економічний потенціал»).

8. Покращання інфраструктури підтримання бізнесу (поширення центрів інформаційного супроводження, юридичної допомоги, фінансового консалтингу для бізнесу тощо) дасть новий поштовх для активного розвитку в м. Сумах малого підприємництва (порівняльна перевага за фактором «Економічний потенціал»).

9. Розвиток туристичної інфраструктури міста та відновлення діяльності аеропорту покращать показники розвитку готельно-ресторанної галузі та малого підприємництва, а також дозволять використати сильні сторони архітектурно-історичних ресурсів міста та області (порівняльна перевага за фактором «Економічний потенціал»).

10. Покращання конкурентних позицій підприємств м. Сум та освоєння ними нових ринків збуту дозволять підвищити експортний потенціал міста (порівняльна перевага за фактором «Економічний потенціал»).

11. Позитивні наслідки реформаційних процесів у системі охорони здоров’я та, як наслідок, поліпшення якості медичного обслуговування населення позитивно вплинуть на динаміку зменшення рівня смертності населення (порівняльна перевага за фактором «Населення та ринок праці»).

12. Розвиток закладів освіти міста, покращання їх позицій у світових та національних рейтингах підсилять внутрішньообласний, міжобласний та міжнаціональний приплив молоді (порівняльна перевага за фактором «Населення та ринок праці»).

13. Розвиток освіти впродовж життя дозволить залучити мешканців міста зрілого віку до складу економічно активного населення з високими можливостями працевлаштування (порівняльна перевага за фактором «Населення та ринок праці»).

14. Реформування системи освіти, перехід на дуальне навчання, поширення практики узгодження програм підготовки кадрів відповідно до потреб ринку праці, партисипативна участь роботодавців у підготовці кадрів покращать показники розвитку ринку праці (порівняльна перевага за фактором «Населення та ринок праці»).

15. Подальше оновлення транспортного парку та інфраструктури міського транспорту, забезпечення економічної обґрунтованості тарифів на транспортні послуги і покращання системи міських пасажирських перевезень шляхом запровадження інтегрованої системи міського транспорту на принципах системи регульованого ринку та інтелектуальної транспортної системи позитивно вплинуть на розвиток міської пасажирської транспортної мережі, насамперед електричного транспорту як основного тренду розвитку міського транспорту в європейських містах (порівняльна перевага за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв’язок»).

16. Упровадження енергоощадних технологій та обладнання створить основу для безперебійного забезпечення жителів гарячою водою й теплом, цілодобового водопостачання (порівняльна перевага за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

17. Збільшення кількості ОСББ дозволить запровадити інновації у сфері ЖКГ та здійснити подальші кроки в зменшенні монополізації окремих сегментів ринку надання житлово-комунальних послуг (порівняльна перевага за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

18. Формування умов взаємовигідної співпраці місцевої влади та бізнес-середовища для залучення підприємств і організацій до участі в проведенні та співфінансуванні культурно-мистецьких заходів, покращать фінансування соціальної сфери, збільшать можливості місцевих цільових програм профінансувати потреби соціальної сфери в повному обсязі (порівняльна перевага за фактором «Соціальна сфера»).

19. Партисипативна участь різних стейкхолдерів в організації, проведенні та фінансуванні проектів соціального спрямування дозволить знизити рівень навантаження бюджету за видатками на соціальну сферу, покращити матеріально-технічну базу установ соціальної сфери (порівняльна перевага за фактором «Соціальна сфера»).

20. Відновлення та сертифікація унікальних спортивних об’єктів підсилять спортивний імідж міста та дозволять реалізувати потенціал існуючих спортивних шкіл, покращивши спортивні досягнення з таких видів спорту: легка атлетика, дзюдо, бокс, стрільба з лука (порівняльна перевага за фактором «Соціальна сфера»).

21. Розвиток туристичної ідентичності міста, просування бренду міста, відкритого для зеленого туризму, багатого на культурну та історичну спадщину, дозволить залучити до міста меценатів та спонсорів, що зменшить фінансове навантаження на міський бюджет щодо утримання розвиненої мережу закладів культури та спорту (порівняльна перевага за фактором «Соціальна сфера»).

22. Створення спортивно-тренувального центру олімпійської підготовки з волейболу покращить спортивні досягнення з цього виду спорту, підвищить імідж міста, дозволить проводити спортивні події на базі спортивних об’єктів міста (порівняльна перевага за фактором «Соціальна сфера»).

Далі опишемо такий результат SWOT-аналізу, як проблеми розвитку (виклики), що стоять перед містом Сумами, тобто питання, які необхідно вирішити (слабкі сторони, які можна усунути за допомогою можливостей). Підґрунтям для цього аналізу є SWOT-матриця «Можливості: Сильні сторони» (застосування внутрішніх сильних сторін для використання переваг зовнішніх можливостей). При його

підготовці враховано ретроспективну статистичну інформацію, дані щодо прогнозу розвитку міста в майбутніх періодах, аналітичну інформацію з відкритих джерел, досвід проведення SWOT-аналізу при розробленні стратегій розвитку інших міст України, результати загальноукраїнських соціологічних опитувань тощо [1, 6, 7, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 37, 40, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67]. Узагальнено вони подані нижче:

1. Будівництво підприємства з перероблення побутових і токсичних відходів вирішить проблеми утилізації токсичних відходів, накопичення твердих побутових відходів, зменшить рівень забруднення підземних вод прилеглих територій (проблема розвитку за фактором «Довкілля»).

2. Розвиток електротранспорту знизить забрудненість повітря через транспортне навантаження міста (проблема розвитку за фактором «Довкілля»).

3. Реконструкція й розвиток міських очисних споруд вирішать проблему забруднення та виснаження поверхневих водних об’єктів і застарілості технології очищення стічних вод, а розвиток каналізаційних мереж зменшить рівень забруднення підземних вод (проблема розвитку за фактором «Довкілля»).

4. Більш жорсткі санкції за забруднення довкілля позитивно вплинуть на рівень шкідливих викидів у повітря від ТЕЦ і стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря (проблема розвитку за фактором «Довкілля»).

5. Сприятливі можливості Сумської області з нарощування виробництва сільськогосподарської сировини створять потенціал для розвитку харчової й переробної промисловостей у місті, зменшать негативні наслідки від втрати окремими промисловими підприємствами міста ринків збуту (проблема розвитку за фактором «Економічний потенціал»).

6. Заходи сприяння детінізації бізнесу, проведені на різних рівнях влади, підвищать надходження до бюджетів усіх рівнів (проблема розвитку за фактором «Економічний потенціал»).

7. Покращання інфраструктури підтримання бізнесу (створення центрів підтримки бізнесу, юридичної та фінансової допомоги, центрів підтримки стартапів

подолає негативні наслідки від низької активності бізнес-асоціацій, дозволить виявити слабкі сторони в дозвільних процедурах при започаткуванні господарської діяльності, а також дозвільних процедурах на будівництво, підключення до відповідних мереж тощо та поліпшити їх (проблема розвитку за фактором «Економічний потенціал»).

8. Покращання конкурентних позицій підприємств та освоєння ними нових ринків збуту для компенсації втрати ринкових позицій окремих, колись великих ключових, підприємств у зв'язку з втратою традиційних ринків збуту (проблема розвитку за фактором «Економічний потенціал»).

9. Покращання рівня соціального забезпечення, якості надання соціальних послуг сприятиме підвищенню рівня життя населення та зменшить міграційне скорочення кількості працездатного населення (проблема розвитку за фактором «Населення та ринок праці»).

10. Розвиток закладів освіти міста, покращання їх позицій у світових та національних рейтингах сприятимуть зменшенню відпливу молоді з міста, що збільшить пропозицію трудових ресурсів на ринку праці для розвитку всіх видів економічної діяльності (проблема розвитку за фактором «Населення та ринок праці»).

11. Реформування системи освіти, перехід на дуальне навчання, партисипативна участь роботодавців у підготовці кадрів дозволять залучити підприємства до підготовки кадрів, відбору цих кадрів для подальшого працевлаштування, що вирішить проблеми нестачі працівників деяких робітничих професій, невідповідності попиту на робочу силу її пропозиції на локальному ринку праці за видами економічної діяльності та професіями й подолає слабку адаптивність підготовки робітничих кадрів (проблема розвитку за фактором «Населення та ринок праці»).

12. Розвиток освіти впродовж життя за рахунок перенавчання та перепідготовки осіб зрілого віку дозволить їм набути необхідних компетентностей для працевлаштування з урахуванням нових швидкозмінних вимог ринку, що

створить додаткову зайнятість (проблема розвитку за фактором «Населення та ринок праці»).

13. Проведення регулярних ремонтів автодоріг дозволить зменшити рівень зношеності дорожнього покриття, основних фондів транспортних підприємств (як комунального, так і приватного) (проблема розвитку за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок»).

14. Покращання системи пасажирського транспорту в місті шляхом запровадження інтегрованої системи міського транспорту на принципах системи регульованого ринку дозволить розвантажити транспортну розв'язку центральної частини міста, компенсувати відсутність тролейбусного сполучення мікрорайонів «Баси», «Косівщина», «Баранівка», «Веретенівка» (проблема розвитку за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок»).

15. Оновлення парку та інфраструктури пасажирського транспорту міста вирішить проблему зношеності основних фондів транспортних підприємств (як комунального, так і приватного) та технічної зношеності дорожньо-транспортної інфраструктури (особливо тролейбусної контактної мережі) (проблема розвитку за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок»).

16. Подальший розвиток транспортної інфраструктури вирішить проблему недостатньої дорожньо-транспортної інфраструктури в окремих мікрорайонах мста (проблема розвитку за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок»).

17. Подальший ремонт та відновлення міжміських автошляхів, відновлення аеропорту збільшать туристичну привабливість і бізнес-привабливість міста (проблема розвитку за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв'язок»).

18. Ремонт та модернізація розподільних інженерних мереж міста зменшать їх зношеність та аварійність, покращать пропускну здатність сучасної зливової мережі, вирішать проблеми відсутності її в окремих мікрорайонах міста, це зменшить кількість аварій і перебоїв щодо постачання тепла та води, підвищить рівень якості надання комунальних послуг (опалення, вивезення сміття, водопостачання,

каналізації, вуличного освітлення дворів і прибудинкових територій) (проблема розвитку за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

19. Упровадження енергозбережних технологій покращить рівень енергоефективності обладнання підприємств – постачальників послуг водопостачання й водовідведення, теплопостачання тощо (проблема розвитку за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

20. Збільшення кількості ОСББ дозволить частково вирішити проблеми капітального ремонту будинків, які перебувають в стані, близькому до аварійного (проблема розвитку за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

21. Оновлення й ремонт тротуарів і внутрішньоквартальних проїздів, вуличного освітлення дворів та прибудинкових територій покращать якість та рівень комфорту життя в місті (проблема розвитку за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

22. Партисипативна участь місцевої влади, активістів та неприбуткових організацій у розробленні та реалізації молодіжної політики, організація Координаційного центру, що забезпечуватиме адміністрування процесів надання соціальної допомоги з єдиного центру із застосуванням сучасних інформаційних технологій, покращить рівень соціального обслуговування населення (проблема розвитку за фактором «Соціальна сфера»).

23. Диференціація джерел фінансування матеріально-технічної бази закладів соціальної сфери, партисипативна участь різних стейкхолдерів у фінансуванні культурних, мистецьких та спортивних заходів вирішать проблему невідповідності матеріально-технічної бази закладів соціальної сфери сучасним вимогам та запитам мешканців (проблема розвитку за фактором «Соціальна сфера»).

24. Залучення громадських організацій та позабюджетних фінансових ресурсів для реалізації молодіжних програм профілактики хвороб знизить виклики відсутності системної політики формування світоглядних позицій на основі здорового способу життя в населення (проблема розвитку за фактором «Соціальна сфера»).

Далі визначимо можливі ризики, яких необхідно уникати або вплив яких варто нівелювати шляхом вибору відповідних стратегічних рішень. Цей аналіз здійснюється на основі SWOT-матриці «Загрози, Слабкі сторони: Можливості» (зменшення впливу загроз, що доповнюють слабкі сторони) [68]. При його підготовці враховано ретроспективну статистичну інформацію, дані щодо прогнозу розвитку міста в майбутніх періодах, аналітичну інформацію з відкритих джерел, досвід проведення SWOT-аналізу при розробленні стратегій розвитку інших міст України, результати загальноукраїнських соціологічних опитувань тощо [1, 6, 7, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 37, 40, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67].

Узагальнені потенційні ризики для розвитку міста Сум зазначені нижче.

1. Подальша ескалація військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією підвищить ризики прикордонного розміщення міста (можливий ризик за фактором «Геополітичне та економіко-географічне положення»).

2. Можливі техногенні катастрофи й аварії на Курській АЕС погіршать екологічну ситуацію в місті та негативно вплинуть на інші фактори (населення та ринок праці, економічний потенціал, соціальні показники тощо) (можливий ризик за фактором «Довкілля»).

3. Неспроможність окремих, колись великих ключових, підприємств, що втратили традиційні ринки збуту, переорієнтуватися на нові ринки, зменшить податкові можливості наповнення міського бюджету та вплине на зайнятість населення (можливий ризик за фактором «Економічний потенціал»).

4. Поглиблення геополітичної нестабільності унеможливить залучення значних іноземних інвестицій у місто, що ще більше обмежить доступ місцевих підприємців до вільних ресурсів (можливий ризик за фактором «Економічний потенціал»).

5. Підвищення вартості кредитних ресурсів зменшить можливості бізнесу щодо залучення додаткових джерел фінансування, що обмежить розвиток бізнес-активності в місті (можливий ризик за фактором «Економічний потенціал»).

6. Коливання курсу національної валюти до основних світових валют підвищить валютні ризики інвестування в підприємства міста, збільшить вартість інвестиційних ресурсів на курсову різницю, що зменшить рівень їх рентабельності (можливий ризик за фактором «Економічний потенціал»).

7. Подальше зберігання вікових диспропорцій у структурі наявного населення міста призведе до ще більшого зменшення кількості осіб працездатного віку, збільшить рівень демографічного старіння, підвищить імовірність додаткових витрат (як населення, так і міського бюджету) на освіту впродовж життя, перенавчання й перепідготовку осіб зрілого віку (можливий ризик за фактором «Населення та ринок праці»).

8. Зменшення кількості жителів міста внаслідок механічного та природного рухів населення деструктивно вплине на розвиток ринку праці (можливий ризик за фактором «Населення та ринок праці»).

9. Криза народжуваності погіршить показники демографічної структури, спричинить скорочення кількості населення міста в майбутньому, негативно вплине на слабкі сторони ринку праці через 16–20 років (можливий ризик за фактором «Населення та ринок праці»).

10. Полегшення еміграційних умов негативно вплине на відплив професійних кадрів за кордон і на рівень міждержавної міграції населення (можливий ризик за фактором «Населення та ринок праці»).

11. Руйнування транспортно-дорожньої інфраструктури створить насамперед загрозу нормальному функціонуванню системи пасажирського транспорту в місті, погіршить показники зношеності основних фондів підприємств транспорту, технічної зношеності транспортно-дорожньої інфраструктури, погіршить показники забезпеченості транспортом віддалених районів міста та приміських районів, унеможливить розвиток електротранспорту в напрямку мікрорайонів «Баси», «Косівщина», «Баранівка», «Веретенівка», погіршить стан дорожньо-транспортної інфраструктури в місті, особливо на кінцевих зупинках (можливий ризик за фактором «Транспортно-дорожня інфраструктура та зв’язок»).

12. Зниження рівня фінансування житлово-комунальної галузі погіршить стан розподільної інженерної мережі міста, не вирішить проблеми її відсутності в певних районах міста, збільшить терміни відставання проведення капітальних ремонтів об’єктів житлового фонду від нормативних, погіршить незадовільний стан дорожнього покриття (можливий ризик за фактором «Житлово-комунальна інфраструктура»).

13. Хронічне недофінансування соціальної сфери знизить рівень надання послуг закладами соціального спрямування (можливий ризик за фактором «Соціальна сфера»).

5. ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ І ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ, ЗАГАЛЬНИХ ТА УНІКАЛЬНИХ ПЕРЕВАГ У РОЗВИТКУ МІСТА СУМ

До основних природних переваг міста належать такі:

1. Вигідне географічне розміщення, що мінімізує ризики таких негативних природних явищ, як землетруси, скиди, зсуви тощо, що, у свою чергу, не потребує додержання додаткових вимог під час будівництва об’єктів різної складності.

2. Ураховуючи розміщення в басейні річок і великий обсяг підземних вод, Суми мають стабільні джерела водних ресурсів (річки, озера, водосховища) як питної води відповідної якості, так і води, придатної для використання як виробничого ресурсу. Водночас у місті немає значних затоплень і підтоплень площ долинних територій.

3. Сприятливі природно-кліматичні умови й розміщення міста, наявність рекреаційних ресурсів (акваторій і заплавних територій рік, комплексів природно-заповідних пам’яток і природних ландшафтів, парків та скверів, лісопарків,) роблять природний потенціал істотною конкурентною перевагою міста щодо створення й розвитку можливостей для відпочинку, оздоровлення та рекреації.

До основних загальних переваг належать такі:

1. Жителі міста Сум продемонстрували найвищий рівень несприйняття корупції в Україні.

2. Жителі міста Сум продемонстрували підтримку європейського вибору України.

3. Більшість жителів міста Сум пишаються своїм містом.

4. Місцевий ринок праці вирізняється високою якістю робочої сили, незважаючи на відносно низький рівень заробітних плат у місті.

5. У місті активно розвивається малий бізнес (показник кількості малих підприємств на 10 тис. наявного населення Сум значно перевищує середні в Україні; за

часткою продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств місто має кращі показники за загальноукраїнські).

До унікальних переваг міста належать такі:

1. Суми – студентське місто (у ньому значна кількість закладів освіти різного рівня, є можливості здобуття вищої освіти за багатьма спеціальностями, що створює перспективи залучення до міста молоді, яка прагне навчатися й розвиватися, істотно впливає на структуру ринку праці та якість пропозиції робочої сили).

2. Суми – місто можливостей освіти впродовж усього життя (потужна мережа центрів та закладів освіти пропонує різнопрофільні програми перепідготовки, підвищення кваліфікації жителів, що створює можливості подолати значні диспропорції на ринку праці й опанувати виклики демографічного старіння населення).

3. Суми – місто з унікальною спортивною інфраструктурою (у ньому розміщений унікальний спортивний об’єкт європейського рівня – Спортивна споруда «Манеж», що дозволяє організовувати й проводити спортивні та культурно-масові заходи різного рівня в будь-яку пору року. Це дало можливість відкрити Центр олімпійської підготовки, фінансований коштами Мінмолодьспорту України, організувати змагання з легкої атлетики, гандболу, футзалу, баскетболу державного та європейського рівнів).

4. Суми – місто з високим інноваційним потенціалом (в університетах міста створені й розвиваються потужні наукові школи, реалізується значна кількість науково-дослідних робіт різних спрямованостей за кошти державного та місцевих бюджетів, юридичних і фізичних осіб. Вдала реалізація цього потенціалу дозволила місту Сумам за рівнем інноваційної активності значно випередити інші міста, перевищити середній рівень в Україні й підтримувати зростаючий тренд частки інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва промислової продукції).

5. Суми – місто підприємців (кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення й частка продукції цих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств перевищує середньоукраїнські показники. Активний розвиток малого та середнього бізнесу відбувається, зокрема, й у межах тих ринкових ніш, що раніше займали великі містоутворювальні промислові підприємства).

ВИСНОВКИ

1. Однією з найслабших сторін міста Сум є близькість до кордону з Російською Федерацією – країною-агресором, що в умовах поточного військового конфлікту призвело до втрати рядом великих промислових підприємств міста традиційних ринків збуту. Переорієнтація на європейські ринки та ринки інших країн світу вимагає пошуку нових партнерів, урахування європейських стандартів якості й сертифікації продукції та відбувається недостатньо швидкими темпами. У той самий час зростає кількість вдалих інвестиційних проектів, що реалізуються за участі іноземних інвесторів у промисловому комплексі міста.

2. Динаміка рівня валового муніципального продукту на душу населення, що є одним з основних індикаторів розвитку економіки будь-якого міста та відображає як ефективність використання міського бюджету, так і ефективність роботи підприємств міста в цілому, є позитивною [25]. Проте, враховуючи відносний характер цього показника та наявний тренд щодо скорочення населення м. Сум, темпи зростання цього показника не можна вважати достатніми. За цим показником місто відстає від середніх показників в Україні.

3. Основними проблемами в соціальному та економічному розвитку міста є: низький рівень залучення інвестиційних коштів для підприємств міста, недостатній рівень фінансування інноваційних розробок і розвитку інноваційного потенціалу промисловості, скорочення кількості зайнятих в економіці міста, зменшення населення м. Сум, зростаюча заборгованість із виплати заробітної плати, застарілість об’єктів житлово-комунальної й транспортної інфраструктури, низький рівень енергоефективності на більшості комунальних та приватних підприємств, відсутність ефективно діючої системи поводження з відходами, фінансова нестабільність на деяких великих підприємствах міста [25].

4. В більшості загальноукраїнських рейтингів відзначається активний розвиток малого бізнесу в Сумах. За кількістю малих підприємств на 10 тис. наявного

населення та часткою продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств місто перевищує середньоукраїнський рівень.

5. Експортний потенціал міста є вищим за середні показники в Україні, що свідчить про поступове нарощення обсягів промислового виробництва з орієнтацією на зовнішні ринки, а також зростання частки експорту послуг, зокрема освітніх.

6. Рівень більшості показників, що характеризують розвиток демографічних процесів у місті, є вищим за середньоукраїнський, однак офіційний рівень безробіття нижче від природного (свідчить про відсутність на ринку вільної робочої сили) може стати перешкодою для розгортання активної інвестиційної діяльності.

7. Гордість мешканців за своє місто, європейські світоглядні орієнтири, підтримання євроінтеграційного вектора розвитку країни, несприйняття корупції, готовність долучатися до процесу формування місцевої політики – все це створює суспільно-ціннісну ідентичність міста.

8. Більшість найгостріших проблем становлять дорожньо-транспортна та житлово-комунальна інфраструктури міста. Якість комунальних послуг не задовольняє запитів мешканців, вимагає нагального вирішення проблеми, пов’язаної з модернізацією систем збирання та вивезення сміття, вуличного освітлення, тротуарів, дорожнього покриття, систем каналізації, водопостачання та опалення, ремонтом дворів і прибудинкових територій, облаштуванням зручної інфраструктури для осіб з особливими потребами, велосипедистів, пішоходів із дитячими колясками тощо.

9. До унікальних переваг у розвитку міста можна віднести розвиток м. Сум як студентського, що створює значний потенціал припливу людських ресурсів для міста. Потужна мережа навчальних закладів різного рівня дозволить опанувати виклик демографічного старіння населення за рахунок перекваліфікації відповідно до концепції «освіта впродовж життя».

10. Наявність унікального спортивного об’єкта європейського рівня – спортивної споруди «Манеж», відкриття Центру олімпійської підготовки з фінансуванням коштами Мінмолодьспорту України, розвинена мережа шкіл

олімпійського резерву та вищої спортивної майстерності, високі досягнення спортсменів міста – все це створює передумови для формування іміджу Сум як одного з центрів розвитку спорту в Україні.

11. Розміщення в одній із найбільш континентальних частин України мінімізує ризики таких негативних природних явищ, як землетруси, скиди, зсуви тощо. Розміщення міста в басейні річок поряд із великим обсягом підземних вод дає стабільні джерела водних ресурсів. Сприятливі природно-кліматичні умови, наявність рекреаційних ресурсів, пам’яток культури та архітектури, розгалуженої мережі музеїв тощо – все це формує передумови для більш активного використання туристичного й рекреаційного потенціалу міста.

Список використаних джерел

1. Стратегічний план економічного розвитку м.Суми (USAID) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/misto/2016-03-14-08-11-32/strategichnij-plan-ekonomichnogo-rozvitku-m-sumi-usaid/1787-strategichnij-plan-ekonomichnogo-rozvitku-m-sumi-usaid.html

2. Постанова Кабінету Міністрів України Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету від 26 квітня 2003 №621 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п

4. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. N 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-п

6. Інформаційний портал Сумської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada.html

7. Концепція інтегрованого розвитку міста «Полтава 2030» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://drive.google.com/file/d/1Rzf_AaUJ29PNKfNoDts2Ar4BF7Z7Nt1D/view/

8. Технічне завдання до Проекту розробки Стратегії розвитку міста Суми (етап 0-7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/images/documents/Strategia/Strategia_tz.pdf

9. Державне та регіональне управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0920&T=10&lng=1&st=0

10. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

11. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку : практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко; Швейцарсько-український проект «Підтримка де- централізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «София-А». – 2012. – 88 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf

12. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: Практичний посібник / Боврон Б., Вігода А., Девідсон Г., Мамонова В., Федів І., Санжаровський І. За ред. Санжаровського І. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://regionet2.1gb.ua/files/Strategic_planning_handbook_CIDA_2008_ua.pdf

13. 9 листопада 2017 року відбувся міжнародний форум IT-технологій «IT PEOPLE SUMY» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dresurs.smr.gov.ua/2017/11/27/9-листопада-2017-року-відбувся-міжнародни/

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. №67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р/page?lang=uk

15. Програма U-Lead [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://donors.decentralization.gov.ua/project/u-lead/

16. 113 громад отримали технічне завдання для створення ЦНАП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2535733-113-gromad-otrimali-tehnicne-zavdanna-dla-stvorenna-cnap.html

17. Графік та програма проведення секторальних стратегічних сесій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/dokumenti/rozrobka-stratehii-rozvytku/11878-grafik-ta-programa-provedennya-sektoralnikh-strategichnikh-sesij.html

18. Історія міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/misto/istoriya-mista.html

19. Історична довідка про місто Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://libsumy.com/misto-sumy-vid-kozatskoyi-volnytsi-nashyh-dniv/

20. Історична довідка про місто Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.litopys.com.ua/places/istoriya/istorychna-dovidka-pro-misto-sumy/

21. Загальні відомості про Сумську область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sm.gov.ua/ru/2012-02-03-08-02-55.html

22. Додаток до рішення Сумської міської ради «Про Стратегічний план розвитку міста Суми» від 23 червня 2004 року № 839-МР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://meria.sumy.ua/engine/download.php?id=6584

23. Генеральний план. Інформаційний портал Сумської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/dokumenti/mistobudivna-dokumentatsiya/chynna-mistobudivna-dokumentatsiia/1205-generalnij-plan.html

24. Климат Сум (климатическая норма) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://meteopost.com/weather/climate-normals/sumy/

25. Прогноз показників економічного і соціального розвитку міста Суми на середньостроковий період [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://smr.gov.ua/images/documents/Strategia/zvit_prognoz.pdf

26. Порівняльна характеристика показників смертності міського та сільського населення Сумської області у 2014 році [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/44676/1/mag_Nestoianova.pdf

27. Стали відомі результати виконання Програми економічного і соціального розвитку Сум [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

http://debaty.sumy.ua/news/economics/staly-vidomi-rezultaty-vykonannya-programy-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvytku-sum

28. Депутати затвердили результати виконання Програми економічного і соціального розвитку міста [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://smr.gov.ua/uk/novini/miske-gospodarstvo/9259-deputati-zatverdili-rezultati-vikonannya-programi-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvitku-mista.html

29. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. Center For Insights In Survey Research, 2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html

30. Об’єкти транспортної інфраструктури міста [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://sumystat.sumy.ua/transport/

31. Офіційний сайт компанії Kitsoft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://prod-ecology-portal.kitsoft.kiev.ua/files/docs/Reg.report/Рег.доп.Сумська.2016.pdf

32. Систематизовані дані, отримані шляхом «польового» збору інформації щодо стану тепломереж та енергетичних об’єктів м. Сум

33. ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nvfi.biz/-norms/dbn-b-2-2-12-2018

34. Положай, Б.В. Теплозабезпечення об'єктів приватної забудови міста [Текст] / Б.В. Положай, М.І. Сотник // Сучасні технології у промисловому виробництві : матеріали науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фак-ту техн. систем та енергоефективних технологій, м. Суми, 18–21 квітня 2017р.: у 2-х ч. / Ред.кол.: О.Г. Гусак, В.Г. Євтухов. – Суми: СумДУ, 2017. – Ч.2. – С. 69.

35. Звіт директора комунального підприємства «Міськводоканал» Сумської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vodokanal.sumy.ua/index.php/theme/121-zvit-direktora

36. Рішення від 13 січня 2015 року №3936-мр м. Суми Про Програму економічного і соціального розвитку м. Суми на 2015 рік та основні напрями розвитку

на 2016-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://divovo.in.ua/rishennya-vid-13-sichnya-2015-roku-3936-mr-m-sumi-pro-programu.html?page=6

37. Інвестиційний паспорт м. Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/images/misto/Pidpruemtsu/In_Passport_2016.pdf

38. Рейтинг міст України: 2016. Інформаційно-аналітичний центр «RATING Pro». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratingpro.org/research/reyting_ukrainskih_mist.html

39. Соціально-економічне становище Сум за січень–грудень 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.smr.gov.ua/uk/novini/miske-gospodarstvo/8886-sotsialno-ekonomichne-stanovishche-sum-za-sichen-gruden-2017-roku.html

40. Звіт Сумського міського голови Олександра Лисенка перед громадою міста Суми за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/miskij-golova/zviti/9849-zvit-sumskogo-miskogo-golovi-oleksandra-lisenka-pered-gromadoyu-mista-sumi-za-2017-rik.html

41. Цільова Програма підтримки малого і середнього підприємництва в м. Суми на 2017-2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.google.com/viewer?url=http://smr.gov.ua/images/documents/Rishennia/Sesii/2016/2016-11-30/1451-MR-dod.doc&embedded=true

42. Розпорядження Кабінету міністрів України від 28 серпня 2013 р. №641-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://document.ua/pro-shvalennja-koncepciyi-zagalnoderzhavnoyi-programi-rozvit-doc155637.html

43. Кучеренко В.Р. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села / В.Р. Кучеренко, С.М. Макуха. – Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. – 108 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1698/1/Національна%20економіка%20відтворення%20соціальної%20інфраструктури%20села.pdf

44. Універсальний легкоатлетичний манеж Української академії банківської справи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/en/misto/sotsialno-ekonomichna-kharakteristika/sport/95-sportivni-sporudi/534-universalnij-legkoatletichnij-manezh-ukrajinskoji-akademiji-bankivskoji-spravi.html

45. Медичні установи м. Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://micto.ua/med/sumska-obl/m-sumy/

46. Заклади охорони здоров`я обласного підпорядкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.smr.gov.ua/en/misto/sotsialno-ekonomichna-kharakteristika/okhorona-zdorov-ya/459-zakladi-okhoroni-zdorov-ya-oblasnogo-pidporyadkuvannya.html

47. Культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sumystat.sumy.ua/kultura/

48. Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.turkaramamotoru.com/uk/Суми-5514.html

49. Інформація про вартість основних засобів підприємств, установ та організацій комунальної власності територіальної громади міста Суми станом на 01.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/en/2016-03-14-08-10-17/komunalne-majno-mista/oblik-komunalnoho-maina/8704-informatsiya-pro-vartist-osnovnikh-zasobiv-pidpriemstv-ustanov-ta-organizatsij-komunalnoji-vlasnosti-teritorialnoji-gromadi-mista-sumi-stanom-na-01-10-2017.html

50. Комплексна цільова програма управління та ефективного використання майна комунальної власності та земельних ресурсів територіальної громади міста Суми на 2019-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dresurs.smr.gov.ua/tsilovi-programy/kompleksna-tsilova-programa-upravlinnya-ta-efektyvnogo-vykorystannya-majna-komunalnoyi-vlasnosti-ta-zemelnyh-resursiv-terytorialnoyi-gromady-mista-sumy-na-2016-2018-roky/

51. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Рег.доп.Сумська.2016.pdf

52. Програма охорони навколишнього природного середовища міста суми на роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docplayer.net/78371054-Programa-ohoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-mista-sumi-na-roki.html

53. Звіт SUMY 01-06 up «Про оновлення кредитного рейтингу та рейтингу інвестиційної привабливості м. Суми» / Національне уповноважене рейтингове агентство IBI Rating [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ibi.com.ua/UK/company/sumi.html?type=cr&ID=94

54. Стали відомі результати виконання Програми економічного і соціального розвитку Сум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://debaty.sumy.ua/news/economics/staly-vidomi-rezultaty-vykonannya-programy-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvytku-sum

55. Основні функції та нормативно-правові засади діяльності Сумської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/miska-rada.html

56. Змагання на прозорість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ti-ukraine.org/news/zmahannia-na-prozorist/

57. Развитие в условиях неопределенности: прогнозирование и сценарный подход [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rc-analitik.ru/file/{715f0f93-4a05-42e7-8ee8-5b8cef1a8709}

58. Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.slideshare.net/investinlviv/strategy-lviv

59. Постанова Кабінету Міністрів України № 1089 від 20.12. 2017 р. «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2017-п

60. Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року у новій редакції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2017/7/28/Strategy2025new.pdf

61. Стратегія економічного розвитку міста Полтави на період до 2027 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Poltava.pdf

62. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=6f0c32bc-26e9-460e-8ef4-bdbe397aa159

63. Прогнозирование финансового будущего на основе SWOT-анализа www.profiz.ru/peo/10_2012/inansovoe_buduschee/

64. Стратегія розвитку міста Чернігів на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chernigiv-rada.gov.ua/filesstatic/rozvitok/Strategiya%202020_12-05-2017_10-31.pdf

65. Стратегія регіонального розвитку Сумської області на період до 2020 року та План її реалізації на 2015-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://gue.sm.gov.ua/images/docs/strategiya/1_Strategiya2020_plan2015-2017.pdf

66. Стратегічний план економічного розвитку м. Хмельницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.khmelnytsky.com/pdf/05220108.pdf

67. Засади вибору стратегічних цілей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://polpoz.ru/umot/rishennyam-misekoyi-radi-vid-21-grudnya-2007-r-dvadcyate-trety/page-9

68. Процес розробки стратегії регіонального розвитку : практичний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://regionet2.1gb.ua/files/Strategy_development_guidelines_SSRD_2010_ua.pdf

69. Методологія роботи над стратегією розвитку територіальної громади // Електронний ресурс - Режим доступу : http://myrgorod.pl.ua/files/images/Economika/Strategiya/metodologiya.pdf

Додаток А
Звернення міського голови до мешканців міста Суми

«Наразі ми працюємо над розробкою Стратегії розвитку міста Суми до 2027 року. Ми знаємо, що нас об'єднує спільна добра мета і нам необхідно разом визначитися, який шлях обрати для її реалізації. Ніхто краще за вас самих не знає проблем, що вас турбують, ваших потреб, сподівань та цінностей, які вами керують. Я пишаюся вами і ціную вашу думку, саме тому я щиро чекаю від вас зворотного зв'язку.

Ми разом маємо вирішити в якому місті ми хочемо жити та хочемо, щоб жили наші діти в майбутньому. Спільна робота забезпечує успішне створення синергії, дає змогу розподілити відповідальність між всіма зацікавленими сторонами. Рухаючись разом в одному напрямку ми побудуємо сприятливе середовище для життя, роботи та відпочинку. Залучення широкого кола мешканців до процесу місцевого економічного розвитку забезпечує гнучкість, аполітичність, прозорість і підзвітність процесу.

Ми працюємо над розробкою Стратегії розвитку задля добробуту наших сумчан, задля можливості створити умови, в яких вже сьогодні кожний бажаючий буде мати змогу брати участь у суспільних заходах та брати на себе відповідальність. Ми прагнемо сформувати команду активних жителів, які знають, що в їх силах побудувати краще життя.

Я запрошую вас, дорогі сумчани, долучатися до розробки Стратегії розвитку. Ми маємо разом розробити спільний проект, який буде відображати наше прагнення зробити процвітаюче, розвинуте та інноваційне місто. Наша сила в єдності та наполегливій праці. Чи побудуємо ми місто щасливих людей залежить тільки від нас, нашої волі, віри, надії, компетенції.

Сьогодні Ви можете взяти участь у розробці Стратегії розвитку міста Суми до 2027 року долучившись до участі в соціологічному опитуванні та внести свій вклад в розбудову нашого світлого майбутнього.

Опитування є добровільним та анонімним, і його результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді.»

Соціологічні дослідження йдуться шляхом заповнення анкети з 101 питання за двома напрямками:

«Дослідження цінностей мешканців міста Суми»;

«Дослідження якості надання послуг для населення міста Суми».

Результати соціологічного дослідження будуть основою для розробки компонентних планів розвитку міста Суми.

З повагою,

Міський голова міста Сум

Олександр Лисенко